

მალხაზ ერქვანიძე

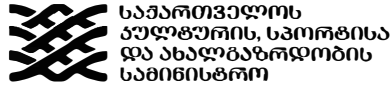
ქართული ტრადიციული მუსიკის
სოლოფეფიო-ჰარმონიის
სახელმძღვანელო

(ქართული საეკლესიო გალობის თეორიისა და
პრაქტიკის საფუძვლები)

თბილისი
2023

სამუშაო ჯგუფი მადლობას უხდის საქართველოს კულტურის,
სპორტისა და ახალგაზრდობის სამინისტროს ფინანსური
მხარდაჭერისთვის

მთავარი რედაქტორი: **ნანა მჟავანაძე**

კვლევის ასისტენტები: **გიორგი აბრამიშვილი, გონა
ბიძინაშვილი, დავით ბერიძე, ქეთევან ბაიაშვილი**

რედაქტორი: **მარიკა ნადარეიშვილი**

ენობრივი რედაქტორი: **ქეთევან მათიაშვილი**

სანოტო მაგალითების კომპიუტერული ვერსიები მოამზადეს
გიორგი აბრამიშვილმა და გონა ბიძინაშვილმა

მხატვარი: **დავით ჯამრიშვილი**

დამკაბადონებელი: **მანანა ვაშაკიძე**

© მალხაზ ერქვანიძე

ISBN 978-9941-8-5762-1

შინაარსი

პირველი ნაწილი

ქართული ტრადიციული გალობის თეორიის საკითხები

წინათქმა.....	5
1. გალობის კილოურიერსახე.....	9
1.1. უძველესი სალამური. ისტორიული ცნობები ქართული კილოს შესახებ. თეორიული წანამძღვრები და აკადემიური აზრი.....	10
1.1.1. უძველესი სალამური.....	10
1.1.2. სამუსიკო ტერმინოლოგია ძველი წყაროების მიხედვით კილოს ცნება.....	10
1.1.3. შინფარდი და კანკლედი.....	11
1.1.4. აკადემიური აზრი ქართული ტრადიციული მუსიკის კილოს შესახებ.....	13
2. საგალობლების კილოური წყობა. ოთხგვარი კილო.....	15
3. საგალობლის კომპოზიციური ფორმა და შინაარსი. მუხლის რაობა.....	18
3.1. მუხლების კანონზომიერებები და კვლევის მეთოდი.....	19
3.2. მუხლის როლი და ქცევის ფორმები.....	23
3.2.1. მუხლის კილოს დადგენა.....	24
3.2.2. ბანის როლი მუხლის კილოს დადგენაში.....	26
3.2.3. დამალული კილო.....	29
3.2.4. კილოური გადაცდომა.....	34
3.3. სეკვენციები.....	37
4. მოდულაციური სისტემა: მოდულაციის ტიპები. გადახრები.....	38
4.1. მოდულაციის ტიპები.....	39
4.2. მოდულაციური პროცესი.....	39
4.2.1. Iქ(C)-Iზ(F) კილოური სივრცე.....	41
4.2.2. IIქ(F)-IIზ(B) კილოური სივრცე.....	44
4.2.3. მოდულაციის ხერხები: მომზადება (მელოდიური მოდულაცია) და დაპირისპირება.....	46
4.3. გადახრა.....	47
5. კადანსები.....	50
5.1. სადა კადანსი.....	51
5.2. გამშვენებული კადანსი.....	51

5.2.1. განვრცობილი კადანსები.....	54
5.2.2. შეჭრილი კადანსი.....	58
5.2.3. შეყოვნებული კადანსი.....	60
5.2.3.1. შეკაფება.....	61
5.2.3.2. გამვლელი მოძრაობა.....	63
5.2.3.3. შემომღერება.....	64
5.2.4. ჩანართი.....	64

მეორე ნაწილი

ზეპირი სწავლების ტრადიცია

1. ძირითადი ჰანგი და მისი კომპოზიციური სტრუქტურა.....	70
1.1. გელათის სკოლის ნიმუშები.....	90
1.2. ქართლ-კახური სკოლის ნიმუშები.....	108
2. ხმათა შეწყობის პრინციპები გელათის, ქართლ-კახეთისა და შემოქმედის სკოლების მიხედვით.....	112
2.1. ხმათა ვერტიკალური კოორდინირების პრინციპები - ხმებს შორის აკრძალული ინტერვალური დამოკიდებულება	112
2.1.1. I და II ხმების ურთიერთმიმართება	112
2.1.2. პირველი ხმისა და ბანის ურთიერთმიმართება	116
2.2. სამხმიანი ნიმუშები – გელათის სამგალობლო სკოლა.....	119
2.3. სამხმიანი ნიმუშები. აღმოსავლეთის სკოლა.....	152
2.4. სამხმიანი ნიმუშები. შემოქმედის სკოლა	160
3. მოდულაციები.....	166
3.1. მოდულაციები Iქ(C)-Iზ(F) კილო-კომბინაციის სივრცეში.....	166
3.2. მოდულაციები IIქ(F)-IIზ(B) კილო-კომბინაციის სივრცეში.....	170
4. ანგელოზი ღალადებს - ქართული გალობის გრამატიკის კვინტესენციური ნიმუში.....	171
5. ზეპირი სწავლების ბოლო ეტაპი - ჰანგის შექმნა.....	184
6. ნევმური სისტემა.....	202
7. ქართული ორიგინალური ბგერათწყობა. აკუსტიკური კვლევა – მეთოდოლოგია და ანალიზის შედეგები.....	205
7.1. ქართული ორიგინალური ბგერათწყობა.....	205
7.2. აკუსტიკური კვლევის მეთოდოლოგია და შედეგები.....	207
ბგერათრიგის სავარჯიშოები.....	212
გამოყენებული ლიტერატურა.....	226

წინათქმა

ქართული სოლფეჯიო-ჰარმონიის სახელმძღვანელოს შემუშავებისა და გამოცემის სურვილი დიდი ხანია მაქვს, თუმცა აქამდე ვერ მოხერხდა. გარკვეული თვალსაზრისით, ასეც ჯობდა, რადგან ბოლო რამდენიმე ათეული წელიწადი უფრო მეტი ცოდნისა და გამოცდილების მიღებას მოვანდომე ჩემს კონსულტანტებთან ერთად და, შესაბამისად, მტკიცებულებებით გამყარებული გაცილებით დიდი მასალა დაგროვდა, რომლის შეჯამებასაც წარმოადგენს წინამდებარე ნაშრომი.

წიგნს საფუძვლად უდევს ანჩისხატისა და მამადავითის ტაძრების სამგალობლო გუნდებთან და ფოლკლორულ ჯგუფ „სახიობასთან“ მუშაობის ოცდათხუთმეტწლიანი პრაქტიკული გამოცდილება. გალობის პარალელურად, რეპერტუარზე დაკვირვებისა და აკუსტიკური თუ მუსიკოლოგიური კვლევების საფუძველზე შემუშავებული ზეპირი სწავლების მეთოდოლოგიას ექსპერიმენტების სახით ინტენსიურად ვიყენებდი გიორგი მთაწმინდელის სახელობის საეკლესიო გალობის სასწავლებლის სტუდენტებთან. ამავე დროს ვარედაქტირებდი საარქივო ნოტირებულ ხელნაწერებს, რომლებიც ათამდე ტომად გამოიცა. კვლევების წინასწარი შედეგები განმარტებების ფორმით ქვეყნდებოდა ამ კრებულებში, ჟურნალებსა და სამეცნიერო ფორუმების გამოცემებში. ყოველივე ამან საბოლოოდ თავი მოიყარა სადისერტაციო ნაშრომში. თუმცა მუშაობა კვლავაც გაგრძელდა და ბევრი მნიშვნელოვანი სიახლე გამოვლინდა, ზოგიერთმა მანამდელმა დასკვნამ კი კორექტირება მოითხოვა. ამგვარად, მრავალწლიანი შესწავლის შედეგები საბოლოოდ შეჯამდა წინამდებარე წიგნში.

ნაშრომის მთავარი ღირებულება ის არის, რომ მასში წარმოდგენილი ყველა თეზისი პრაქტიკულ გამოცდილებასა და მასზე მეცნიერულ დაკვირვებას ეფუძნება და, შესაბამისად, ეს თეორიული ცოდნა მის პრაქტიკაში განხორციელებას ემსახურება; კერძოდ: განხილული და დაზუსტებულია კილოების, მოდულაციების, კადანსების პრინციპები, ხმათა მოძრაობის წესები, დადგენილია ოთხი ძირითადი რვასაფეხურიანი კილო, რომელიც ორ კილო-წყვილს (კილო-კომბინაციას) წარმოადგენს და რომელსაც ეფუძნება ქართული საეკლესიო გალობა.

თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ თითოეული თეორიული მსჯელობა თუ თეზისი გამყარებულია შესაბამისი აუდიო თუ სანოტო მაგალითებით და ზოგიერთ საკითხს მასში უკეთ განაფვის მიზნით დართული აქვს სოლფეჯიოსა და ჰარმონიის სავარჯიშოებიც, წიგნი მაინც არ წარმოადგენს სახელმძღვანელოს ამ ცნების სტანდარტული, კლასიკური გაგებით. ამისათვის საჭიროა მასალის საფეხურებად, დონეების მიხედვით მეთოდური კლასიფიკაცია და თითოეული თემისთვის მოცემულ საფეხურზე შესატყვისი სავარჯიშოების კრებულის შემუშავება. მეთოდური ჩარჩო შეიძლება სამსაფ-

ეხურიანი იყოს: დანყებითი (ოთხნლელი), ბაკალავრიატი (ოთხნლელი) და მაგისტრატურა (ორნლელი).

ნაშრომში წამოჭრილი პრობლემების კვლევის მეთოდოლოგიას წარმოადგენს საარქივო (ჩვენი აზრით, ყველაზე ავტორიტეტული და სანდო) ფონომასალების აკუსტიკური ანალიზი და მიღებული მონაცემების მუსიკოლოგიური დამუშავება; გულდასმით ყურის დაგდება და ზედმინევენით გამორკვევა-გამოძიება იმისა, თუ სინამდვილეში რას, როგორ და რა სისტემით გალობენ და მღერაინ ძველი ოსტატები. ამგვარი მიდგომა განაპირობა სანოტო ტრანსკრიფციების ხარვეზებმა, რაც მათ სამეცნიერო კვლევებისთვის ნაკლებად ღირებულსა და არასანდოს ხდის. როგორც ცნობილია, ხუთხაზიან სისტემაში გადატანისას იკარგება მნიშვნელოვანი მუსიკალური გამომსახველობითი მონაცემები, რაც ართულებს ობიექტურ ანალიზსა და მიუკერძოებელი დასკვნების გამოტანას. პრაქტიკულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით საკვლევი მასალის შერჩევამ და აკუსტიკურმა ანალიზმა მოგვცა სწორედ კილოს გამორკვევის, ორიგინალური ქართული ბგერათრიგების დადგენის, მოდულაციური სისტემის გამოვლენისა და ზოგიერთი თამამი დასკვნის გამოტანის საშუალება, როგორცაა, მაგალითად: საყრდენი ტონის განსაზღვრა არა ბანის (როგორც ეს აქამდე იყო მიღებული), არამედ ზედა ხმის მეშვეობით, რომლის საფუძველზეც უნდა მოხდეს კილოს დადგენა; შესაბამისად, რვასაფეხურიანი კილოს ათვლა დაღმავალი (ზევიდან ქვევით) და არა აღმავალი (ქვევიდან ზევით) მიმართულებით და ა.შ.

იმის გამო, რომ ქართული ტრადიციული სამუსიკო რეპერტუარი ძალზე ვრცელი და მრავალფეროვანია, ფოკუსი მივმართეთ მისი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პლასტის, ქართული გალობის, კვლევაზე.

ნაშრომი ორი ნაწილისგან შედგება. პირველ ნაწილში განხილულია ქართული სამგალობლო ტრადიციის თეორიული საფუძვლები; წარმოდგენილია ძირითადი თეორიული დებულებები შესაბამისი სანოტო და ხმოვანი ილუსტრაციებით. მეორე, პრაქტიკულ ნაწილში დეტალურად არის აღწერილი ქართული გალობის ამა თუ იმ ასპექტის პრაქტიკული განხორციელების ტექნიკა და დამოუკიდებლად მუზიციერების სურვილის შემთხვევაში მას გზამკვლევის ფუნქცია ეკისრება. მაგალითები მოცემულია როგორც თანაბარტემპური (ფორტეპიანოს), ასევე ქართულ ნყობაში (ცენტების მითითებით), რაც მკითხველს დაეხმარება მათ შორის განსხვავებების უკეთ დანახვასა და გააზრებაში. აქვე დეტალურად გაეცნობით აკუსტიკური კვლევის მეთოდოლოგიას, რომელმაც მნიშვნელოვნად განაპირობა ნაშრომში წარმოდგენილი დებულებები და დასკვნები. ამავე ნაწილშია ნევმური სისტემის მოკლე მიმოხილვა, რაც მკითხველს დაეხმარება მის პრაქტიკულ გამოყენებასა და ხუთხაზიანი სანოტო სისტემისგან შექცევისდაგვარად თავის დაღწევაში.

ამ წიგნში გამოტანილი დასკვნები ასევე ხელს უწყობს ათასობით სანოტო ხელნაწერში არსებული მთელი რიგი ხარვეზების აღმოფხვრას და შეძლებისდაგვარად მათ გამართვას. შესაბამისი სამუსიკო მეცნიერების არქონის შემთხვევაში ხელნაწერების რედაქტირება მიზანშეწონილი არაა.

წიგნს ერთვის აუდიოდისკი. აღნიშნული მასალა, ასევე, განთავსებულია ინტერნეტსივრცეში, YouTube და Google Drive პლატფორმებზე, რომლებზე გადასვლა შესაძლებელია წიგნის ბოლოს დართული QR კოდების საშუალებით.

მიუხედავად დიდი მცდელობისა ნაშრომი არ არის დაზღვეული შეცდომებისა და უზუსტობებისაგან, რისთვისაც წინასწარ ვითხოვთ შენდობას.

რამდენადაც ახალი გარემოებებისა თუ მტკიცებულებების გამოვლენა ძველი შეხედულებების, ჰიპოთეზებისა თუ თეორიების ინსპექტირებას, რევიზიასა და ზოგჯერ უარყოფასაც კი გულისხმობს, შესაძლებელია, რომ განგრძობადი დაკვირვებისა და მომავალი კვლევების შედეგების საფუძველზე მოხდეს ამ წიგნში შემოთავაზებული ზოგიერთი დებულების კორექტირებაც. თუმცა ჩვენ მიერ დამუშავებული მასალის რაოდენობრივი და თვისობრივი (მათ შორის მეთოდოლოგიური) ინდიკატორების გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ სამომავლოდ, ნაშრომში წარმოდგენილი ძირითადი დასკვნები გადახედვას აღარ მოითხოვს.

იმედი გვაქვს, ნაშრომი მიიპყრობს ქართული გალობით დაინტერესებული მკითხველის ყურადღებას და კვალიფიციური მსჯელობის, დისკუსიის საგანი გახდება სამომავლოდ.

და ბოლოს, მადლიერების ნიშნად, მსურს, სადიდებელი შევსწირო ყოვლადწმიდა სამებას, რომელმაც შეგვაძლებინა ამ ურთულესი ნაშრომის დასრულება.

მალხაზ ერქვანიძე

შემოკლებანი:

ა/დ – აუდიოდანართი

გკ – გურული კილო

თმ – თერთმეტი მარგალიტი

თსკ – თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორია

ქგ – ქართული გალობა

ქსგ – ქართული საეკლესიო გალობა

შს – შემოქმედის სკოლა

ხეცხ – ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ხელნაწერი

ქართული გალობის საფუძვლები: თეორია და პრაქტიკა

პირველი ნაწილი

ქართული ტრადიციული გალობის თეორიის საკითხები

1. გალობის კილოური იერსახე

ქართული მუსიკის კილოს პრობლემა ერთ-ერთ ყველაზე რთულ საკითხად მიიჩნევა მუსიკოლოგიაში და დღემდე მწვავე დებატების საგანს წარმოადგენს. ცნობილია, რომ საკუთრივ კილოს ცნების გააზრება და, შესაბამისად, განმარტებაც არ არის ცალსახა და ერთმნიშვნელოვანი. სამეცნიერო ლიტერატურაში (განსაკუთრებით საბჭოთა და რუსული მუსიკოლოგიური სკოლის, ასევე, ზოგიერთ ქართველ ავტორთა შრომებში¹) კილოს ფენომენზე მსჯელობისას მისგან გამიჯნულია ისეთი ცნებები, როგორებიცაა: ბგერათრიგი, ტონალობა, წყობა. წინამდებარე სახელმძღვანელოში ჩვენ მიერ ტერმინ კილოს გამოყენებისას ავტომატურად იგულისხმება მისი შესატყვისი წყობა და ბგერათრიგიც. ტერმინები: კილო-ბგერათრიგი, კილო-წყობა ერთი მთლიანი ფენომენია და მაქსიმალურად გამოხატავს ქართული ტრადიციული გალობის კილოურ შინაარსს, რაც ძველი აუდიოჩანაწერების აკუსტიკური ანალიზის მეშვეობით დადასტურდა.

ძველი წერილობითი წყაროები ქართული სამუსიკო სისტემის შესახებ, რომლებშიც გარკვეული იქნებოდა სამუსიკო აზროვნების გამომხატველი კომპონენტების – კილოების, მოდულაციების, საკრავთა წყობებისა და ა. შ. წესები და, ზოგადად, სამუსიკო სისტემა, გარდა აქა-იქ მიმოფანტული ზედაპირული ცნობებისა, არ გაგვაჩნია. ძნელი წარმოსადგენია, რომ ამგვარ მდიდარ სამუსიკო პრაქტიკას თეორიული საფუძვლების გარეშე ეარსება.²

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული კილოური სისტემის შესახებ ჩვენამდე რაიმე სახის თეორიული სწავლება (სახელმძღვანელო) არ შემონახულა, გარკვეული დასკვნების გამოტანის შესაძლებლობას იძლევა დაკვირვება ზოგიერთ ისტორიულ ცნობაზე, რომელზეც ქვემოთ შევჩერდებით.

¹ იხ. Асафьев, Б. Музыкальная форма как процесс. М., 1971:282; Бершадская, Т. Лекции по гармонии. Л., 1985:66-69; ჟღენტი, ი. ნარკვევები ქართული ხალხური და ძველი პროფესიული მუსიკის შესახებ. ისტორიისა და თეორიის საკითხები. თბილისი: 2017: 63, 71.

² სამწუხაროდ, სავლელ ექსპედიციებში, იშვიათი გამონაკლისების გარდა, ისეთი საკითხები, როგორებიცაა: კილო, წყობები, საკრავებისა და სიმღერა-გალობის ურთიერთმიმართება და სხვა თეორიული საკითხები, ეთნოლოგების გამოკითხვისას ძირითადად ყურადღების მიღმა რჩებოდა. არადა, მათი ველზე გამოკვლევა უდავოდ ბევრ საინტერესო საკითხს მოჰყენდა ნათელს.

1.1. უძველესი სალამური. ისტორიული ცნობები ქართული კილოს შესახებ. თეორიული წანამძღვრები და აკადემიური აზრი

1.1.1. უძველესი სალამური. საქართველოში მუსიკალური სისტემის არსებობის ყველაზე ადრეული ნივთმტკიცებაა მცხეთაში აღმოჩენილი 3500 წლის სალამური, რომელშიც ვლინდება ქართული რვასაფეხურიანი კილოს არქეტიპი – ოთხსაფეხურიანი ბგერათწყობა, როგორც შორეული ათასწლეულების გამოძახილი. როგორც საკრავზე დაკვრისას გაირკვა, მისი დახრისას ორი განსხვავებული ტეტრაქორდი მიიღება. აღნიშნული იმაზე მიუთითებს, რომ იგი გათვლილი ყოფილა ორი განსხვავებული ტეტრაქორდის მისაღებად. ჰორიზონტალურ მდგომარეობაში ჩაბერვისას საკრავის ბგერათრიგი ერთი დაღმავალი ტეტრაქორდია, რომელიც ემთხვევა ჩვენ მიერ გამოვლენილი პირველი კილო-კომბინაციის ზედა (F) კილოს ზედა ტეტრაქორდს. სალამურის მეორე ტეტრაქორდი კი – მეორე კილო-კომბინაციის ზედა (B) ტეტრაქორდს. აღსანიშნავია, რომ სწორედ ეს ორი წყობა წარმოადგენს ქართული სამგალობლო რეპერტუარის კილოური აზროვნების საფუძველს და ყველა (ოთხი) გამოვლენილი კილო ამ ორ ტეტრაქორდს (f-es-d-c, es-d-c-b) ეყრდნობა³ (იხ. ა/დ, №1).

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ საკრავი 3500 წლით თარიღდება, გამოდის, რომ ტეტრაქორდული სისტემა საქართველოში უკვე ქრისტეშობამდე II ათასწლეულში არსებობდა.⁴

1.1.2. სამუსიკო ტერმინოლოგია ძველი წყაროების მიხედვით. კილოს ცნება. ქართული ტრადიციული სამუსიკო ხელოვნება რიგი თავისებურებებისა და მახასიათებლების გამო იმსახურებს და ითხოვს შესაბამისი ტერმინოლოგიის შემუშავებასა და დამკვიდრებას. აღსანიშნავია, რომ ისტორიულ წყაროებში მიმოხეულია არაერთი საინტერესო ტერმინი, რომელმაც ქართველ მკვლევართა ყურადღება მიიპყრო.

გასული საუკუნის დასაწყისში გაზეთ *მოგ ზაურში* ქვეყნდება ფილიმონ ქორიძის წერილი ქართული ტერმინების შესახებ, რომლებსაც ძველი ოსტატები გალობასთან დაკავშირებით იყენებდნენ და რომლებიც, საკითხის აქტუალობიდან გამომდინარე, ჩვენი სამუსიკო მეცნიერებისთვის მნიშ-

³ სალამურზე გამოვლენილი ტეტრაქორდები, გალობაში გამოყენებული ტეტრაქორდებისაგან განსხვავებით, სუფთა წყობაშია წარმოდგენილი. ხალხური სასიმღერო შემოქმედებისთვის დამახასიათებელი კილოური აზროვნება, კერძოდ, ტეტრაქორდული, პენტაქორდული და სექტაქორდული კილოები და საკრავთა წყობები ცალკე კვლევის საგანია და აქ არ განვიხილავთ.

⁴ ეს გარემოება, ჩვენი აზრით, სერიოზული საფუძველია ამისათვის, რომ მოხდეს ქართული კილოს წარმომავლობის გადაზრება და მისი ისტორიული ფორმირების რეკონსტრუქცია.

ვნელოვანია. ასეთი ტერმინებია, მაგალითად: ავაჯა, ხტილი, ზომა, ნართქმა, ბგერა, ტონი, ჭექა, დამუხლება, სასულე, შეჩერება, ფეროვნება, ხუთანა, ექვსანა, კრინი, ზილი, გამყივანი, მალალი ბანი, ბანი, დვრინი, დუმბი. „ავაჯა“ მელოდიაა, „ხტილი“ ინტერვალს ნიშნავს, „ჭექა“ – ფორტეს, „სასულე“ – პაუზას, „დვრინი“ – ბასოპროფონდოს, „დუმბი“ – პროფონდისიმოს, „ხუთანა“ და „ექვსანა“ კი – კვინტას და სექსტას“, – წერს ქორიძე [1905: 587-588].

ხშირად გვხვდება კილოს მრავალგვარი, ერთმანეთისაგან განსხვავებული განმარტებანი. მაგალითად, ზოგჯერ მას ჰარმონიის მნიშვნელობით განიხილავენ და, ამგვარად, ჰანგის ვერტიკალური გამშვენების ფორმებს განასხვავებენ: გელათის კილო, შემოქმედის კილო, კარბელაანთ კილო და სხვ. აკაკი წერეთლის მიხედვით, კილო საეკლესიო კითხვის წესსაც გულისხმობს: „მეტყველების კილოში ყოფილა იმისთანა ძალა, რომელიც არც სხვისი ენით გამოითქმის და არც კალმით აინერება!... იმისი მხოლოდ გრძნობა შეიძლება და ვაი იმ ხალხს, რომელსაც ის გრძნობის საუნჯე, ის კილო დაეკარგება!!!“ [წერეთელი, 1894: 4-5].

კილოს შესახებ საყურადღებო ცნობები გვხვდება ადრეული შუა საუკუნეების მოღვაწის, იოანე პეტრინის, შრომებშიც. პეტრინთან დამონმებული ზოგიერთი ტერმინი (რომლებიც, შესაძლოა, თვით მის მიერაც იყოს შემუშავებული) განმარტა კახი როსებაშვილმაც [როსებაშვილი, 1988: 42].⁵

ისტორიულ ცნობებს შორის განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო ტერმინებმა – შინფარდი და კანკლედი, რომლებზეც ქვემოთ შევჩერდებით.

1.1.3. შინფარდი და კანკლედი. სამუსიკო ტერმინოლოგიის კუთხით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წყაროა იოანე ბატონიშვილის კალმასობა, რომელიც ძველი ქართული მუსიკის შესახებ ძვირფას ცნობებს შეიცავს. ერთგან ავტორი დიალოგის მონაწილეთა პირით ამბობს: „ყოველს ქვეყანაში, ესე იგი – საბერძნეთს, ევროპიას, არაბიას და სხვათა შორის არს რვა ხმად განყოფილი გალობა, და ამ სახით ჩვენშიაც; რომელ ამაზედ მეტი შეუძლებელ არს, ამისთვის, რომელ საკრავთა ფარდებიც რვანი არიან, რომელიცა თვითეული მათგანი ჟამსა დაკვრისასა გამოსცემენ სხვადასხვა სახედ ხმათა. ხოლო კანკლედი, რომელ არს შინფარდათ წოდებული, იგი მცირედ უკვე განესხვავების კილოს მშვენიერებისათვის; და რაგვართაც საკრავსა შინა იხმარება, ესაახედვე გალობასა შინაცა. და ესეც წარმოებს ისევე რვა ხმათაგან.“ [იოანე ბატონიშვილი, 1991: 520].

აქედან ნათლად ჩანს, რომ საკრავი (იგულისხმება სიმებიანი ინსტრუ-

⁵ აღნიშნული განმარტებები საყურადღებოა, რამდენადაც ეს ტერმინები ქართული ბგერათს-ისტემის რაობას უკავშირდება და, ვფიქრობ, მნიშვნელოვან ინფორმაციას ინახავს ტრადიციული ქართული კილოური ბგერათრიგის შესახებ. უფრო ვრცლად ამ საკითხთან დაკავშირებით იხ. სადისერტაციო ნაშრომი ქართული საეკლესიო გალობის ნოტებზე გადაღების ისტორია და ქართული მუსიკალური სისტემა [ერქვანიძე, 2014].

მენტი) რვა ფარდისაგან შედგებოდა, რაც, სავარაუდოდ, მიუთითებს ფიქსირებული რვაბგერიათი კილოს არსებობაზე.⁶

გარდა ამისა, განსაკუთრებული ყურადღება მოცემულ ამონარიდში მიიპყრო რამდენიმე ტერმინმა, როგორცაა: *შინფარდი*, *რვა ხმა*, *ფარდები*, *კანკლედი*, ასევე – გამოთქმა *კილოს მშვენნიერება*. ხმოვან მასალაზე დაკვირვება ამ ძვირფასი წერილობითი ცნობების გააზრებისა და ინტერპრეტაციის საშუალებას იძლევა. კერძოდ, შეიძლება ითქვას, რომ:

ა) ამ შემთხვევაში „რვა ხმაში“ იგულისხმება არა ე. წ. რვახმის სისტემა, რომელზეც დამყარებულია, ზოგადად, საეკლესიო ჰიმნოგრაფია, არამედ რვა ბგერა, ანუ კილოს რვა საფუძვლიანი ბგერათრიგი. ავტორი აზუსტებს კიდევ, რომ ამაზე მეტი შეუძლებელია, რადგან საკრავთა ფარდებიც რვა არისო და „გამოსცემენ სხვადასხვა ხმათა“, ანუ სხვადასხვა ბგერებსო.

ბ) ფარდი, ცხადია, გულისხმობს საკრავზე არსებულ დანაყოფებს და, მაშინაც კი, როდესაც მუსიკოსი „უფარდო“ ინსტრუმენტზე მუზიციურებს, ის წარმოსახვით „ფარდებში“ აზროვნებს, როგორც, მაგალითად, ჭუნირსა და ჩონგურზე დაკვრისას.⁷ ფანდურს, როგორც წესი, აქვს ფარდები.⁸

გ) *კანკლედი* და *შინფარდი* მოდულაციისა და/ან გადახრის აღმნიშვნელი ცნებებია.⁹

ნაშრომში დასახელებულ სამუსიკო ტერმინებს შორის ჩვენი განსაკუთრებული ყურადღება სწორედ *კანკლედმა* და *შინფარდმა* მიიპყრო. მათზე დაკვირვებამ სამგალობლო რეპერტუარის ანალიზის შედეგებისა და, განსაკუთრებით, მოდულაციის ტიპების გამოვლენის კონტექსტში, მოგვცა ამ ტერმინების ახლებური გააზრების საშუალება და საბოლოოდ მიგვიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ *კანკლედი* და *შინფარდი* მოდულაციას გულისხმობს და მათ იყენებდნენ ერთი კილოს მეორით ჩანაცვლების აღსანიშნავად; უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, ეს ტერმინები, ჩვენი აზრით, მოდულაციის გამომხატველია, კერძოდ, კილო-ბგერათრიგის მონაცვლეობისას წინა და მომდევნო კილოებს საერთო მხოლოდ ერთი ბგერა რჩებათ, რაც ნათლად ჩანს ორიგინალურ ქართულ ბგერათწყობაში (მაგ., *წმიდანო მონამენო*, რომლის მოდულაციური სქემა Iზ(F) და Iზ(G) კილო-ტონალობების მონაცვლეობას ეყრდნობა)¹⁰.

⁶ ისიც საინტერესოა, რომ გიორგი მთანმიდელი „საკრავსა შინა გამოცდილი“ ყოფილა. ეს მაფიქრებინებს, რომ წმიდა მამა მას სმენის სანვრთნელად იყენებდა.

⁷ არსებობს არტემ ერქომაიშვილის ერთი ფოტოსურათი, რომელზეც ოსტატს დანაყოფებიანი ჩონგური უჭირავს.

⁸ დიმიტრი არაყიშვილიც საკრავების დანაყოფების აღსანიშნავად ტერმინ ფარდს იყენებს [არაყიშვილი, 1940: 30-31].

⁹ ნაშრომში წარმოდგენილი მასალის ვიზუალიზაციის მიზნით ვიყენებთ ტრადიციულ (ევროპულ) ხუთხაზიან სანოტო სისტემას.

¹⁰ იმისათვის, რომ ხაზი გაესვას ქართული სამგალობლო კილოს ორიგინალურობას, კილოების

№1. [ქსგ, შს, 2006: 245]¹¹:

1.1.4. აკადემიური აზრი ქართული ტრადიციული მუსიკის კილოს შესახებ.¹² ჯერ კიდევ 1990 წელს ნამოვჭერი ქართული კილო-ბგერათნყოების ორიგინალობის საკითხი, რომელსაც სადიპლომოდ ნაშრომი მიეძღვნა [ერქვანიძე, 1990]. თუმცა, მკვლევართა ადრეულ ეტაპზე დაინტერესების მიუხედავად, აღნიშნულ მოვლენაზე დაკვირვება ბოლო ორი ათეული წლის განმავლობაში გააქტიურდა. გაჩნდა არაერთი შრომა, რომელთა შედეგებიც განსხვავებული ინტერპრეტაციების საფუძველი გახდა. მაგალითად, მოსაზრება ქართულ ტრადიციულ მუსიკაში მხოლოდ ერთი ბგერათრიგისა და ერთადერთი კილოს არსებობის შესახებ პირველად კოკა ნიკოლაძემ გამოთქვა 2011 წელს. მოგვიანებით ლევან ვეშაპიძემ და ზაალ წერეთელმა გაიზიარეს ეს თეორია, რომლის მიხედვით, ქართულ ტრადიციულ მუსიკაში არ არსებობს სხვადასხვა კილო და კილოური მიხრილობის მქონე ბგერათრიგები, საკრავთა სხვადასხვა წყობები და მივიდნენ დასკვნამდე, რომ

სახელდებისთვის ნაშრომში არ ვიყენებთ არც ბერძნულ (და მოგვიანებით შუა საუკუნეების მუსიკის თეორიის მიერ ნასესხებ) კილოთა სახელწოდებებს (როგორებიცაა: იონიური, დორიული და ა. შ.) და არც ევროპული ტონალური მუსიკის აღმნიშვნელ (მაჟორი და მინორი) ტერმინებს. ამის ნაცვლად, კილოების იდენტიფიცირებისათვის ასოითი აღნიშვნები შევარჩიეთ, რომლებიც პირობითია და არ გამოხატავს კონკრეტული ასოს შესაბამის რეალურ სიმალღებრივ პოზიციას. ასე, მაგალითად: C კილოში ასო C პირობითია და გულისხმობს რვასაფეხურიან 2-ბემოლიან დაღმავალ ბგერათრიგს ჩ-დან, რომელიც ასევე შეიძლება რეალიზდეს სხვა (D, G, A და ა. შ.) ბგერებიდანაც შესაბამისი ალტერაციული ცვლილებებით (D უნიშნო, G 1-ბემოლიანი და ა. შ.) – ცხადია, ინტერვალური შედგენილობის შენარჩუნებით. ასევე, F კილო მიუთითებს F-დან წარმოებულ რვასაფეხურიან 2-ბემოლიან დაღმავალ ბგერათრიგზე, რომლის ტეტრაქორდული (ინტერვალური) აღნაგობა განსხვავდება C კილოსაგან და რომელ-როც შეიძლება აიგოს როგორც რეალური F ბგერიდან, აგრეთვე ნებისმიერი სხვა ბგერიდანაც, და ა. შ.

¹¹ კვლევის სპეციფიკიდან გამომდინარე, დამონშებული სანოტო მაგალითები უმთავრესად წარმოდგენილია ტრანსპონირებული ან რედაქტირებული სახით.

¹² ქართული ტრადიციული მუსიკის კილოური წყობის დღემდე წარმოებული კვლევების შესახებ ვრცელ მიმოხილვას გვთავაზობს და აჯამებს იოსებ ჟორდანია [Jordania, 2022].

ქართული წყობა თანაბარდაყოფილ ბგერათრიგს წარმოადგენს [წერეთელი, ვეშაპიძე, 2014: 281-287].

ცხადია, ამგვარი „რედუქციონისტული სისტემა“ საფეხურების კილოურ მიხრილობასაც გამოორიცხავს. შედეგად, გამოდის, რომ მნიშვნელობა არა აქვს, ესა თუ ის საგალობელი საიდან, რომელი საფეხურიდან დაიწყება, რადგან კილოს საფეხურს არავითარი ფუნქციური დატვირთვა არ გააჩნია. ამგვარ მსჯელობას რვახმის სისტემის (რაც, პირველ რიგში, კილოურ მრავალფეროვნებას ნიშნავს) უარყოფამდე მივყავართ, რაც რვახმის არსსა და შინაარსს ძირეულად ეწინააღმდეგება.¹³

წყობის მსგავს (თანაბარდაყოფილ) მოდელს გვთავაზობს სტიუარტ გელცერიც, რაც მას, ერთი მხრივ, ვეშაპიძე-წერეთლის სისტემასთან აახლოებს. მეორე მხრივ, ავტორი კვინტის დომინანტურ როლზეც მიუთითებს და მას წყობის ფორმირებაში ოქტავაზე მნიშვნელოვან როლს ანიჭებს. კვინტის, როგორც წყობის შემქმნელი ელემენტის, აღმატებული მნიშვნელობით გელცერის თეორია ამავე დროს ახლოსაა ვლადიმერ გოგოტიშვილის თეორიასთან („კვინტურ-დიატონური წყობა“) [გოგოტიშვილი, 2003], თუმცა ამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით, გელცერი გადიდებული თუ „გაფართოებული“ ოქტავის ფენომენზეც მიუთითებს [Gelzer, 2003]. ამავე ფენომენის შესახებ აღნიშნავს ფრანკ შერბაუმის კვლევითი ჯგუფიც მის მიერ წარმოებული კომპიუტერული ანალიზის შედეგების მიხედვით. როგორც ამ კვლევებით ჩანს, შემოთავაზებული წყობის მოდელი ორი – მელოდიური (ლინეარული) და ჰარმონიული (ვერტიკალური) – „ძალის“ დინამიკური ურთიერთმოქმედების შედეგად იწარმოება, რადგან ხშირ შემთხვევაში მელოდიური განვითარებისას წარმოებული ინტერვალები სცდება წყობის ინტერვალურ ჩარჩოს და ჰარმონიული (ვერტიკალური) საწყისი ხდება მაკოორდინირებელი ძალა [Scherbaum..., 2018, 2019, 2020a, 2020b, 2022].

აღნიშნული მოდელების საპირისპიროდ, ჩვენ მიერ შემოთავაზებული სისტემა, უპირველეს ყოვლისა, უარყოფს თანაბარდაყოფილი წყობის არსებობას ქართულ კილოურ აზროვნებაში. როგორც სამგალობლო რეპერტუარის აკუსტიკური ანალიზის შედეგებიდან ირკვევა, ქართული გალობის კილოური წყობა, ძირითადად, ტეტრაქორდულ მოდელს ეყრდნობა და ბგერათრიგის შემადგენელი მელოდიური ინტერვალების სიდიდე ორ – 154 (ნეიტრალურ) და 172-ცენტთან (დიდ) სეკუნდას ეფუძნება. ამ ორი ტეტრაქორდის შებმაში მონაწილეობს კიდევ ერთი სეკუნდა, რომლის სიდიდე 204 ცენტია და რომელიც, როგორც გამყოფი ტონი, გვხვდება როგორც ტეტრაქორდებს შუაში, ისე მათ განაპირას. სწორედ აკუსტიკური კვლევის ამ შედეგებიდან

¹³ ქართული მუსიკალური სისტემისა და ბგერათწყობის საკითხებს განიხილავს, აგრეთვე, გურამ გაგოშიძე, რომელიც თავის სტატიაში იძლევა მეტად საინტერესო, ღრმა საღვთისმეტყველო და მუსიკოლოგიურ განმარტებებს [გაგოშიძე, 2017: 65-75].

გამომდინარეობს ის დებულებები, რომლებიც ქართული გალობის წყობას ეხება და რომელიც წინამდებარე სახელმძღვანელოს დაედო საფუძვლად.

2. საგალობლების კილოური წყობა. ოთხგვარი კილო

როგორც კვლევებმა აჩვენა, ქართული ტრადიციული მუსიკა (ხალხური რეპერტუარის ჩათვლით) ტეტრაქორდულ, პენტაქორდულ, სექსტაქორდულ, სექტაქორდულ და ოქტაქორდულ ბგერათრიგებს ეფუძნება.¹⁴

რაც შეეხება ქართულ გალობას, მისი კილო-წყობის საფუძველი რვასაფ-ეხურიანი ბგერათრიგია, რომელიც ოთხი კილო-ბგერათრიგის სახით გვხვდება. ეს კილოები ორი დადმავალი ტეტრაქორდის განსხვავებული ხერხებით ერთმანეთთან შებმით ინარმოება. ოთხივე კილო-ბგერათრიგის ერთობლიობა ქმნის 2-ბემოლიან სრულყოფილ სისტემას ორი ოქტავის ფარგლებში.¹⁵

ცხადია, ყველა საგალობელი არ მოიცავს მთლიან, სრულყოფილ სისტემას.¹⁶ ზოგიერთი მათგანი მხოლოდ ერთ კილოში – Iზ(F) ან Iქ(C)¹⁷ – გადმოიცემა, ზოგიერთი ორ კილოში მონაცვლეობს. ამ უკანასკნელის დროს საკმაოდ ხშირია სტაბილური კილოური (მოდულაციური) წყვილები, კილო-კომბინაციები, როგორც მაგალითად: Iქ(C) და Iზ(F) კილოების მონაცვლეობა (რაც ორივე საყრდენს, ცენტრს, თანაბრად წარმოაჩენს და რომელშიც ზედა (F) კილო, როგორც აღინიშნა, მცხეთის სალამურის პირველი ტეტრაქორდის ანალოგიაა), ან IIქ (F) და IIზ(B) კილოების მონაცვლეობა (ასევე, ორი საყრდენით, სადაც ზედა (B) კილო მცხეთის სალამურის მეორე წყობის ანალოგიაა). თუმცა ჯერჯერობით არ გამოვლენილა ისეთი საგალობლები, რომლებიც მხოლოდ IIქ(F) ან IIზ(B) კილოებში ჟღერს. როგორც წესი, ეს კილო-ბგერათრიგები საკუთარი ცენტრებით – IIქ(F) და IIზ(B) – ერთი საგალობლის ფარგლებში მონაცვლეობს. ნაკლებად, მაგრამ ასევე გვხვდება

¹⁴ საგალობლებისაგან განსხვავებით, ხალხური სიმღერები კილოურად უფრო მრავალფეროვანია და მათ აქ არ განვიხილავთ.

¹⁵ „2-ბემოლიანი“ ბგერათრიგი მისი ტესიტურული ნიშნით შევარჩიეთ სანოტო მაგალითების ილუსტრირებისთვის, რადგან პრაქტიკული თვალსაზრისით, ვოკალური მუზიკირებისას უფრო მოსახერხებელია. შესაბამისად, „2-ბემოლიანი“ კილო, თეორიული თვალსაზრისით, რაიმე განსაკუთრებულ დატვირთვას არ ატარებს და პირობითი ცნებაა.

¹⁶ მთლიანი, სრულყოფილი სისტემა მოიცავს რამდენიმე კილო-წყობას, რომელიც ოროქტავიან დიაპაზონში გვხვდება.

¹⁷ კილოები ხშირად მოდულაციური წყვილების (ან კილო-კომბინაციების) სახით გვხვდება, კერძოდ: I კილო-კომბინაცია მიუთითებს C-F კილოების წყვილზე, სადაც C და F პირობითი ცნებებია და არ აღნიშნავს რეალურ სიმაღლებრივ ხარისხს. ამ წყვილში C წარმოადგენს კილო-კომბინაციის ქვედა (ტესიტურულად) კილოს, ხოლო F – ზედას. ამგვარად, ეს უკანასკნელი გამოისახება შემდეგნაირად: Iზ(F), ხოლო C – Iქ(C). ასეთივე პრინციპით, მეორე კილო-კომბინაციაში იგულისხმება F და B კილოების წყვილი, რომელშიც F კილოს ინტერვალური შემადგენლობა (აკუსტიკურად) მცირედ განსხვავდება I წყვილის F კილოსაგან და ამავე დროს II კილო-კომბინაციაში ტესიტურულად ქვედა პოზიციაზეა. შესაბამისად, იგი გამოისახება შემდეგნაირად: IIქ(F), ხოლო B კილო – IIზ(B).

შემთხვევები, როდესაც საგალობლის მუხლი იწყება IIზ(B) კილოში და შემდეგ გრძელდება არა IIქ(F) კილოში, არამედ Iქ(G)-Iზ(C) კილოთა კომბინაციაში. თუმცა ამ შემთხვევაში G ბგერათრიგი არის Iქ(C) კილოს ტრანსპოზიცია G ბგერიდან, ხოლო C იმეორებს Iზ(F) კილო-წყობას. შესაბამისად, G და C ბგერათრიგები 1 ბემოლითაა წარმოდგენილი. ასეთ შემთხვევებში დომინანტ კილოდ IIზ(B) ბგერათრიგს (რომელიც რეგისტრულად უფრო მაღალ პოზიციაზეა) მივიჩნევთ, რადგან ქვედა, IIქ (F) კილოს IIზ(B) კილოსკენ ლტოლვა ახასიათებს.

როგორც კვლევებმა გამოავლინა, გალობის ოთხ კილოში – Iზ(F), Iქ(C), IIზ(B), IIქ(F) – ორი განსხვავებული წყობა (მეზობელ ბგერებს შორის ცენტობრივი სიდიდის მიხედვით) გვხვდება.¹⁸ ქვემოთ წარმოდგენილია ოთხივე კილო ხუთხაზიან სანოტო სისტემაში ადაპტირებული სახით:

ა) Iზ(F) კილო

აღნიშნული კილოს პირველ ტეტრაქორდს (f-es-d-c)¹⁹ ერწყმის იმავე შედგენილობის ქვედა ტეტრაქორდი (c-b-a-g).

№2:

ბ) Iქ(C) კილო

აღნიშნული კილოს პირველ ტეტრაქორდს (c-b-a-g) ებმის იგივე ინტერვალური შედგენილობის ქვედა ტეტრაქორდი (f-es-d-c), რაც ორ ტეტრაქორდს შორის 204 ცენტთან გამყოფ სეკუნდას ქმნის.

№3:

¹⁸ აქედან პირველი წყობა ახასიათებს როგორც Iზ(F) შერწყმულ, ასევე Iქ(C) გაყოფილ კილოებს. ტერმინები შერწყმული და გაყოფილი ნასესხებია იური ხოლოპოვისგან, რომელიც ტეტრაქორდების ერთმანეთთან შებმის ორგვარ ხერხს განიხილავს ძველბერძნული ტრადიციის მიხედვით [Холопов, 1974: 306]. აღნიშნული წესის თანახმად, შერწყმულში პირველი ტეტრაქორდის ბოლო ბგერა წარმოადგენს იმავე სტრუქტურის მქონე მეორე ტეტრაქორდის საწყის ბგერას, ხოლო გაყოფილში გამყოფი (მთელი) ტონი (g-f, რომელიც 204 ცენტს უდრის) შუაშია მოქცეული.

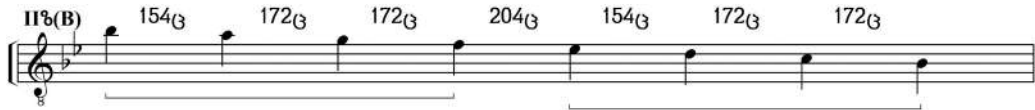
¹⁹ ეს მცხეთის სალამურზე რიგით პირველი ტეტრაქორდია (f-es-d-c) და სუფთა წყობაში იკვრება.

გ) IIზ(B) გაყოფილი კილო

აღნიშნული კილოს ტეტრაქორდის ინტერვალური შემადგენლობა (b-a-g-f+es-d-c-b) განსხვავებული Iზ(F) და Iქ(C) კილოების ტეტრაქორდებისაგან და დამოუკიდებელი იერი აქვს.

№4:

დ) IIქ(F) კილო

რაც შეეხება მეოთხე კილო-ბგერათრიგს IIქ(F), ის ხუთხაზიან სისტემაში ემთხვევა Iზ(F) კილოს წყობას. მიუხედავად ამისა, ქართული კილოური წყობის თავისებურებების გათვალისწინებით, მისი ინტერვალური შედგენილობა აკუსტიკურად მცირედ, მაგრამ შინაარსობრივად არსებითად განსხვავებულია.

№5:

მოცემული ოთხი კილოდან შერწყმული აგებულებისა მხოლოდ ერთია – 2-ბემოლიანი Iზ(F) კილო. სხვადასხვა სამგალობლო ნიმუშში კილოები შესაძლოა, წარმოდგენილი იყოს სხვადასხვა სიმაღლიდან, მაგალითად: Es-დან (4-ბემოლიანი), G-დან (უნიშნო), C-დან (1-ბემოლიანი) და სხვ. შესაბამისად, ყველა მაგალითი, რომელსაც განვიხილავთ თუნდაც შერწყმული კილოს ფარგლებში, გადმოცემულია Iზ(F) კილო-წყობაში სხვადასხვა რეგისტრულ სიმაღლეზე, რაც იწვევს საგასაღებო ნიშნების ცვლას. Iქ(C) და Iზ(F) კილოთა მსგავსად, IIქ(F) და IIზ(B) ურთიერთმონაცვლე კილოებია.

გარდა ამისა, როგორც Iზ(F) და Iქ(C) კილოებს აქვთ იდენტური წყობა და მხოლოდ საყრდენები (c და f) განასხვავებს, ისევე IIქ(F) და IIზ(B) კილოებსაც საერთო ინტერვალური წყობა აერთიანებს, რომელშიც IIქ(F) კილოს შედგენილობა მცირედ განსხვავდება Iზ(F)-გან.

ამგვარად, ქართული გალობის კილოური ბუნება ვლინდება ოთხი კილო-ბგერათრიგის მეშვეობით, რომელთაც სამი – f, c და b – საყრდენი (ცენტრი) წარმოადგენს. საკითხის ამგვარი თეორიული განზოგადების საფუძველს ამ კილოებში გადმოცემული ქართული საეკლესიო სამგალობლო რეპერტუარი იძლევა. მაგალითად:

1) Iზ(F) კილოში, რომელიც ინარმოება ორი შერწყმული დაღმავალი ტეტრაქორდის შებმით და რომლის საყრდენია (ცენტრია) f, გადმოცემულია

შემდეგი საგალობლები: ადიდე, სულო ჩემო; აღდგომასა შენსა; ვერ-შემძლებელ ვართ; მხოლოდ-შობილი (პირველი მუხლის გარდა) და სხვ.

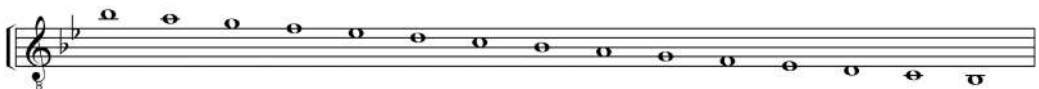
2) Iქ(C) კილოში, რომელიც იწარმოება ორი გაყოფილი დაღმავალი ტეტრაქორდის ერთმანეთთან გამყოფი ტონით (g-f) შებმით და რომლის საყრდენია (ცენტრია) c, წარმოდგენილია საგალობლები: მამასა და ძესა, სულო ჩემო, ქრისტე აღდგა, ის პოლა და სხვ.

3) IIზ(B) კილოში, რომელიც ასევე ორი დაღმავალი გაყოფილი ტეტრაქორდის შებმის შედეგად (გამყოფი ტონით f-es) იწარმოება და რომლის საყრდენია (ცენტრია) b, ჟღერს საგალობლები: მთასა ზედა, მამაო ჩვენო, მოვედით და ვსვათ, შესვლადები, ესაია და სხვ. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ პირველი წყობის ზედა (F) და ქვედა (C) კილოებისაგან განსხვავებით, II წყობის (B და F) კილოები დამოუკიდებლად არ გვხვდება და აუცილებლად კილო-კომბინაციების, ანუ მოდულაციური წყვილების სახითაა წარმოდგენილი.

4) IIქ(F) კილო ინტერვალების აკუსტიკური მაჩვენებლებით მცირედ განსხვავდება Iზ(F) კილოსაგან და IIზ(B) კილოსთან მონაცვლეობს, როგორც, მაგალითად, საგალობლებში – მთასა ზედა, შესვლადები. IIქ(F) კილო ყოველთვის II წყობის მოდულაციურ წყვილში IIზ(B) გვხვდება.

საბოლოოდ კი, როგორც ამ თავის დასაწყისში აღინიშნა, ოთხივე კილოს გაერთიანების შედეგად ვიღებთ ერთ მთლიან, სრულყოფილ სისტემას, რომელიც რამდენიმე კილოს მოიცავს. ეს სისტემა იწყება b საყრდენიდან (ცენტრიდან) და დაღმავალი მიმართულებით ოროქტავიან დიაპაზონზეა განვრცობილი:

№6:

ეს ოროქტავიანი დიაპაზონი წარმოადგენს საგალობლის კილოური მრავალფეროვნების წყაროს და ასპარეზს, რომელშიც ნაირგვარი მოდულაციური სქემების მეშვეობით მრავალფეროვანი მუსიკალური სახეები იქმნება.

3. საგალობლის კომპოზიციური ფორმა და შინაარსი. მუხლის რაობა

ქართული სამგალობლო რეპერტუარის კილოური მახასიათებლების დასადგენად საჭიროა დაკვირვება ელემენტებზე, რომლებიც თავს იყრის ერთ კონკრეტულ მუსიკალურ-სტრუქტურულ ერთეულში, საგალობლის მუსიკალურ აზრს, შინაარსს რომ გადმოსცემს. ქართულ მუსიკოლოგიაში ეს ელემენტი მუხლის სახელწოდებითაა ცნობილი. შეიძლება ითქვას, რომ

მუხლი საგალობლის ერთგვარი კვინტესენციაა, რადგან ამა თუ იმ საგალობლის ზოგად იერსახეს მისი მუხლების რაობა განსაზღვრავს და სწორედ მუხლების კანონზომიერი ერთობა ქმნის საგალობლის მთლიან ფორმას. თუმცა იმისათვის, რომ უკეთ გავიაზროთ მუხლის რაობა და მისი მნიშვნელობა საგალობელში, ქვემოთ მასზე უფრო დეტალურად შევჩერდებით.

3.1. მუხლების კანონზომიერებები და კვლევის მეთოდი. მუხლების კანონზომიერებების გამოსავლენად ძირითადად შედარებითი მეთოდი გამოვიყენეთ. სწორედ შედარებითი სტრუქტურული და კილოური კვლევებისთვის შერჩეულ საარქივო ფონოჩანაწერებზე (არტემ ერქომაიშვილის, დიმიტრი პატარავასა და სხვების) ანალიზმა შეგვაძლევინა ცალკეული მუხლების აღწერის საფუძველზე 90-მდე ერთგვაროვანი მუხლის, მათ შორის, 20-მდე ე. წ. მოგზაური მუხლის გამოვლენა. როგორც აღმოჩნდა, ამა თუ იმ მუხლის მუსიკალურ და სტრუქტურულ იდენტობას, იერსახეს რამდენიმე მახასიათებლის, კერძოდ: კილოს, მეტრის, რიტმის, სანყისი და დამაბლოებელი საფეხურების, აგრეთვე, მარცვლების განაწილების პრინციპის – ერთობლიობა განსაზღვრავს. რაც მთავარია, თითოეული მუხლი ამ ნიშან-თვისებებს ინარჩუნებს ნებისმიერ საგალობელში, რაც მიუთითებს მის სტაბილურობასა და, შესაბამისად, მზა მოდელების არსებობაზე, რაც მუხლის აგების კანონიკას გულისხმობს.

საკითხის დეტალურ განხილვამდე მოვიყვანთ ერთ-ერთი ასეთი მუხლის „მოგზაურობის“ ნიმუშს სამ სხვადასხვა საგალობელში:

№7. მოვედით და ვსვათ [ქსგ, შს, 2006: 12]:

IIზ(B)

მო - ვე - დი - თ და ვსვათ სა - სმე - ლი ა - ხა - ლი

№8. საღმრთოსა სახმილავსა [იქვე: 17]:

IIზ(B)

სა - ღმრთო - სა სა - ხმი - ლავ - სა ზე - და

№9. მამაო ჩვენო [ქსგ, შს, 2006: 213]:

ი - ყვენ ნე - ბა შე - ნი ვი - თარ - ცა ცა - თა ში - ნა,

როგორც ვხედავთ, მოცემულ ნიმუშებში კარგადაა გამოკვეთილი ერთი კონკრეტული მუხლის მელოდირი კონტურები, კომპოზიციური ჩარჩო და

მისი ცვლილების ხარისხი.

ძლისპირების – საიდუმლო უცხო, ნათელი ნათლისაგან – და დ ხმის ტროპართაგან სანიმუშოდ მოტანილი ამაღლების ტროპარის ბოლო მუხლების შედარებითი ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა, აგრეთვე, საგალობლების მუხლის ზოგადი მახასიათებლები, როგორებიცაა:

- კილოური ნიშანი;
- მარცვლების განაწილების პრინციპი;
- მეტრული საზომი გამღერებიდან მუხლის ბოლომდე;
- მუხლი მთავრდება იქ, სადაც კადანსია.

საიდუმლო უცხოს ბოლო მუხლი თავიდან დ ხმის ტროპარის დამაბოლოებელ მუხლად მიმაჩნდა. მოგვიანებით ამ ორ მუხლს ძლისპირის ნათელი ნათლისაგან ბოლო მუხლი შევადარე, რომელიც მანამდე ასევე დ ხმის ტროპარის დამაბოლოებელ მუხლად წარმომედგინა. მართლაც, ეს სამი მუხლი ერთმანეთთან გარკვეულ სიახლოვეს ამჟღავნებს, თუმცა შემდგომმა დაკვირვებამ ცხადყო ამ აზრის სიმცდარე. კერძოდ, სამივე მუხლში გამღერებიდან მეტრი განსხვავებულია (ჰიმნოგრაფიული ტექსტები თავისუფალი პოეტური საზომით არის გადმოცემული და მეტრულად მრავალფეროვანია [ინგოროყვა, 1965: 74, 84]. განსხვავებულია: მარცვლების განაწილების პრინციპები; სანყისი, შუა და დამაბოლოებელი მუსიკალური საქცევები; სანყისი და ბოლო საფეხურები, ერთი მოცემული კილოს ფარგლებში კილოური მრავალფეროვნების ელფერი რომ შემოაქვს. აღნიშნული შედეგიც მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა ორი თვალსაზრისით: ა) მყარად გამოჩნდა მუხლის, როგორც კანონიკური ერთეულის მახასიათებლები; ბ) შესაძლებელი ხდება სანოტო ხელნაწერებში არსებული დიდი მოცულობის მასალის მონესრიგება – მათი კილოში გამართვა და შეცდომების გასწორება.²⁰ სამი ერთგვაროვანი მუხლის გაანალიზების შედეგად გამოიკვეთა შემდეგი სურათი:

ა) ამაღლების ტროპარის მუხლს, ისევე როგორც, ზოგადად, დ ხმის ტროპარისა და ლაღადგყავის ბოლო მუხლებს, გამღერებიდან ბოლო ბგერამდე 20 თვლა (ზომის ერთეული) აქვს. იწყება (ზემოდან) | საფეხურზე და მთავრდება (ზემოდან) VII-ზე; ჰანგის ტექსტის მარცვლებთან შეფარდება შემდეგნაირია: 1+3+5 (შე+წყა-ლე-ბად+სულ-თა-ჩვენ-თა-თვის). ამგვარად, ეს არის ამ მუხლის მყარი კანონიკური სტრუქტურა.

²⁰ ანალოგიური სამუშაო ნაწილობრივ აქვს ჩატარებული თამარ ჩხეიძეს, კერძოდ, ტროპარის დ ხმის მუხლების ანალიზის საფუძველზე მან გამოავლინა მარცვლების განაწილების ერთგვაროვანი პრინციპი [ჩხეიძე, 1999: 100].

№10. ამაღლდი დიდებით [იქვე: 141]:

ბ) საიდუმლო უცხოს ბოლო მუხლს გამღერე ბიდან ბოლო ბგერამდე 14 თვლა აქვს; მუხლი იწყება (ზემოდან) I საფეხურზე და მთავრდება (ზემოდან) VII-ზე. ჰანგის ტექსტთან თანაფარდობა შემდეგნაირია: 2+5 („ლი, რო + მელ-სა უ-გა-ლობ თ“). ეს არის მოცემული მუხლის მყარი კანონიკური სტრუქტურა (შდრ. საგალობ ლების – შენ, რომელმან; ადიდე შენ, მაცხოვარ [ხეცხ Q-684: 99], ბრძანებასა უსჯულოსა [ხეცხ Q-684: 98] – ბოლო მუხლები და, ასევე, სხვა ძლისპირები აღნიშნული ხელნაწერიდან).

№11. საიდუმლო უცხო [ქგ, თმ, 2004: 1]:

გ) საგალობლის – ნათელი ნათლისაგან – მუხლს გამღერებიდან ბოლო ბგერამდე 24 თვლა აქვს, იწყება ზემოდან I საფეხურზე და მთავრდება ქვემოდან I-ზე. სიტყვა-ჰანგი განაწილე ბულია პრინციპით: 1+3+5 („შენ + მაცხოვარ + შე-გვი-წყა-ლენ ჩვენ“) მარცვლებზე, რაც ამ მუხლის მყარი კანონიკური სტრუქტურაა (შდრ. წინადაცვეთის ტროპარი რომელი საყ-დართა ზედა; უფალო, დალადეყავის ა ხმის ბოლო მუხლი, რომელიც ქსგ I ტომში არასწორ კილოშია წარმოდგენილი).

№12. ნათელი ნათლისაგან [იქვე: 7]:

№13. ნათელი ნათლისაგან [ხუნდაძე, №2101: 59]:

წმინ-და ხარ შენ,   მა - ცხო - ვარ,   შე - გვი-წყა-ლენ ჩვენ.

№14. ნათელი ნათლისაგან, რედაქტირებული ტემპერაციაში:

წმინ-და ხარ შენ,   მა - ცხო - ვარ,   შე - გვი-წყა-ლენ ჩვენ.

ეს სამი მუხლი, მათ შორის არსებული მელოდიური მსგავსების მიუხედავად, სრულიად განსხვავებულია.

მუხლებს შორის საერთო და განმასხვავებელი ნიშნების გამოსავლენად აუცილებელია:

ა) მუხლში ან საქცევეში გავმიჯნოთ ავაჯის/წართქმის ნაწილი (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) გამღერებისაგან;

ბ) განვსაზღვროთ ჰანგის თავისუფალ მეტრში შემავალ გრძლიობათა რაოდენობა მუხლის გამღერებიდან;

გ) დავთვალოთ სიტყვიერი მარცვლების რაოდენობა გამღერებიდან და მივყვეთ მათი განაწილების პრინციპს;

დ) განვსაზღვროთ მუხლის კილოს სანყისი და დამაბოლოებელი მართებული საფეხურები;

ე) საჭიროების შემთხვევაში გამშვენებული ჰანგი დავიყვანოთ სადა კილომდე;

ვ) გამოვყოთ ჰანგის ძირითადი ბგერები – საყრდენები.

თუ **ბ**, **გ** და **დ** პუნქტებიდან რომელიმე დარღვეულია, მუხლი ან საქცევე არ შეიძლება ჩაითვალოს მყარი კანონიკური თვისებების მქონე ერთეულად. ეს წესრიგი განსაკუთრებით კარგად ვლინდება დამაბოლოებელ მუხლებსა და ძლისპირებში.

მუსიკალური ანალიზის შედეგად ასევე დადგინდა მუხლის რამდენიმე ტიპი:

1. მუხლი, რომელსაც გამღერებიდან აქვს ზუსტი ხანგრძლივობა, ჰანგზე მარცვლების განაწილების სწორი პრინციპი, თავისი სიმყარე კილოტონალობასთან მიმართებით – ანუ აქვს დანყების, განვითარებისა და დასრულების ერთგვაროვანი მახასიათებლები, სადაც არ უნდა შეგვხვდეს იგი კილოტონალობის ფიქსირებული საფეხურიდან დაწყებით, შესაბამისი განვითარებით და კილოტონალობის ფიქსირებულ საფეხურზე დაბოლოებით. ასეთი შემთხვევა მუხლის მყარ კანონიკურ სტრუქტურას წარმოადგენს. ეს იმას ნიშნავს, საგალობლის ტექსტის ჰანგზე განყოფილას ეს პრინციპი აუცილებლად უნდა იქნას დაცული.

№15. შობამან შენმან [ქსგ, შს, 2006: 79]:

აღ-მო-სა-ვალ-თა - ი - ათ, უ - ფა - ლო, დი-დე - ბა შენ-და.

№16. დღეს ცხოვრებისა [იქვე: 112]:

დღე - ი - ე - ბუ - ლო, უ - ფა - ლი შენ თა - ნა.

2. მუხლი, რომელშიც შეიძლება დაცულ იქნას გამღერებიდან ზუსტი ხანგრძლივობა, მუხლის დაწყება-დამთავრების სწორი საფეხურები, მაგრამ არ ემთხვეოდეს მარცვლების განაწილების პრინციპი. ამ შემთხვევაში მუხლი სრულად არ ემყარება მყარ კანონიკურ საფუძველს.

№17. კანონად სარწმუნოებისა [ხეცხ Q-672: 459]:

შე - წყა - ლე - ბა - დ სუ - ლ - თა ჩვენ - თა-თვის.

3. მუხლი, რომელშიც შეიძლება დაცულ იქნას გამღერებიდან ზუსტი ხანგრძლივობა, მარცვლების განაწილების პრინციპი, მაგრამ შესაძლოა, არ ემთხვეოდეს დაწყება-დამთავრების საფეხურები. ამ შემთხვევაშიც მუხლი სრულად არ ემყარება მყარ კანონიკურ საფუძველს. წესით, ეს მუხლი უნდა მთავრდებოდეს VII საფეხურზე.

№18. საიდუმლო უცხო [ქსგ, 2, 2002: 71]:

უ - ტვე - ნე - ლი, რო - მელ - სა უ - გა-ლობთ.

3.2. მუხლის როლი და ქცევის ფორმები. კომპოზიციური სტრუქტურისა და ფორმის დადგენასთან ერთად, მუხლების ანალიზის მეშვეობით შესაძლებელია საგალობლის მუსიკალური იერსახის განსაზღვრა.

მუხლის ანალიზი რამდენიმეკომპონენტია და მოიცავს:

1. მუხლის ჰანგის კონტურების გამოვლენასა და მის სტრუქტურულ ანალიზს (ჰანგზე მარცვლების გადანაწილების პრინციპების მეშვეობით);

2. საგალობლის მუხლის კილოურ ანალიზს (მოდულაციების ჩათვლით);
3. კადანსური საქცევების კლასიფიკაციას;
4. მუხლების იერსახის აღწერის მეშვეობით ერთგვაროვანი მუხლების გამოვლენას და ა.შ.

მუხლი, შესაძლოა, განვითარდეს სამი – დაღმავალი, აღმავალი ან წრიული (ცენტრის გარშემო) – მიმართულებით. ეს პროცესი ააშკარავებს მუხლის კილოს საფეხურების როლსა და მნიშვნელობასაც. მაგალითად, დაღმავალი მიმართულებით მოძრაობისას მკაფიოდ ჩანს I საფეხურის, როგორც საყრდენი ბგერის ფუნქცია (მაგ., *საიდუმლო უცხო*). თუმცა გვხვდება საგალობლები, რომლებშიც თავიდანვე არ ჩანს I საფეხური. მუხლები კილოს სხვადასხვა საფეხურიდან იწყება და აღმავალი მიმართულებით მოძრაობს, როგორც, მაგალითად, საგალობელში *დაღაცათუ ნებსით თვისით*.

ზემოაღნიშნული კანონიკა და წესრიგი ეხება ცალკეული მუხლობრივი ერთეულის სტრუქტურას. რაც შეეხება მუხლების გადანაწილების პრინციპს საგალობლის მთლიან კომპოზიციურში, ამ თვალსაზრისით შეიძლება გამოიყოს *საწყისი, შუალედური და დამაბოლოებელი მუხლები*. ამგვარი კლასიფიკაცია რამდენიმე კრიტერიუმის საფუძველზე ხდება, რომელთა შორის კილოურ თავისებურებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. კილოური წესრიგი განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ ჩანს მუხლების კადანსური ნაგებობების დამაბოლოებელ საფეხურებში.

3.2.1. მუხლის კილოს დადგენა. მუხლის მახასიათებლებს შორის ერთ-ერთი მთავარი ნიშან-თვისება, რომელიც მას სხვა მუხლებისაგან გამოარჩევს, მისი კილოური იერსახე და კუთვნილებაა. ესა თუ ის მუხლი აუცილებლად ჟღერს არსებულ ოთხ კილოთაგან ერთ-ერთში. იმისათვის, რომ განისაზღვროს, თუ რომელ კილოშია მუხლი, აუცილებელია შემდეგი გარემოებების გათვალისწინება:

ა) მუხლის დასაწყისში ან დასასრულს უნდა გამოჩნდეს კილოს ცენტრი (ძირითადი ბგერა), ანუ I საფეხური, ძირითადი და არა გამვლელი ფუნქციითა და როლით;

ბ) ძირითად ბგერაზე უნდა მოდიოდეს მარცვალ ან ძლიერი დრო. როგორც წესი, კილოს ცენტრები ყველაზე კარგად ჩანს სადა კილოში. ამის საილუსტრაციოდ მოგვყავს არტემის *ანგელოზი ღალადებს და აღდგომისა დღე არს*, რომლებშიც ჩანს I_ქ(C)-სა და I_ზ(F)-ის მონაცვლეობა.

№19. *ანგელოზი ღალადებს* [ქსგ, შს, 2006: 26]:

The image shows a musical staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of quarter and eighth notes. Below the staff, the lyrics are written in Georgian: "ან - გე - ე - ჯ - ლო - ზი ლა - ლა - დებს: მი - მა - დღე - ბუ - ლო წმინ - და -". Above the staff, there are harmonic markers: "I_ქ(C)" above the first measure, "I_ზ(F)" above the second measure, and "I" above the third measure.

№20. ალდგომისა დღე არს [იქვე: 5]:

იგივე ხდება არტემის მთასა ზედაშიც, ოღონდ ამ შემთხვევაში IIქ(F) და IIზ(B) კომბინაციით:

№21. მთასა ზედა [იქვე: 123]:

გარდა ამისა, მუხლის კილოს დადგენისას გასათვალისწინებელია ისიც, თუ რომელი საფეხურიდან იწყება. მაგალითად, სანყისი და შუალედური მუხლები შეიძლება დაიწყოს I-II-III-IV-V საფეხურებიდან და არავითარ შემთხვევაში VI, VII, ან VIII საფეხურებიდან. დაწყება შესაძლებელია, აგრეთვე, ზედა VII საფეხურიდან და უკიდურეს შემთხვევაში – ზედა VI საფეხურიდან.

Iქ-Iზ კილო-კომბინაციის მრავალმუხლიან საგალობელთა ბოლო მუხლები, როგორც წესი, Iზ კილოს I საფეხურზე იწყება და მთავრდება კილოს ნებისმიერ საფეხურზე, გარდა II და IV საფეხურებისა, თუმცა არ გამოვრიცხავთ ამის თეორიულ შესაძლებლობას. თუ სანყისი ან შუალედური მუხლი Iზ კილოში მთავრდება II საფეხურზე, ასეთი შემთხვევა მოდულაციის მაუწყებელია და იგი ნიშნავს, რომ გაჩნდა ახალი ტონალობა I საფეხურით ქვევით და წინა ტონალობის II საფეხური გადაიქცა ახალი ტონალობის I საფეხურად. Iქ(C) კილოში დაბოლოება შესაძლოა, მოხდეს II საფეხურზე.

კვლევის ამ ეტაპზე სამგალობლო რეპერტუარში გამოიკვეთა კილო-კომბინაციების შიდა კანონზომიერებები, რომლებიც ორი, ზედა და ქვედა, საყრდენის მონაცვლეობას ემყარება. მაგალითად, კილო-კომბინაციებში – (Iზ-Iქ) და (IIზ-IIქ) წყვილებში – იკვეთება, შესაბამისად, C-F და F-B საყრდენები. თუმცა შემდგომმა კვლევებმა შესაძლოა, გამოავლინოს დამატებით მოცემული კილოების სხვა საფეხურებიც, რომლებიც აგრეთვე ითავსებს საყრდენის ფუნქციას.

3.2.2. ბანის როლი მუხლის კილოს დადგენაში. ტრადიციული მუსიკის მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ მოდალური მრავალხმიანი მუსიკის ნიმუშებში კილოს დადგენაში/გამოვლენაში ბანი წამყვან როლს ასრულებს. მიუხედავად იმისა, რომ ბანის ფუნქცია ამ მხრივ უდავოდ მნიშვნელოვანია, განსაკუთრებით – სასიმღერო რეპერტუარის კილოური ანალიზის დროს, საგალობლებში განსხვავებული სურათი იკვეთება.

როგორც აღვნიშნეთ, ქართულ სამუსიკო აზროვნებაში კილოები დაღმავალია. ზედა (I ხმა) გადმოსცემს ძირითად ჰანგს და, შესაბამისად, სტაბილურია. ქვედა ხმები კი (განსაკუთრებით ბანი) შეიძლება სხვადასხვანაირად შეეწყოს, რაც მის მოქნილ და, გარკვეულწილად, არასტაბილურ ბუნებაზე მიუთითებს. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ კილოს განსაზღვრა ხდება ზემოდან ქვემოთ და არა პირიქით – ქვემოდან ზემოთ, როგორც ეს აქამდე იყო მიჩნეული. ბანი მოძრაობს ზედა ხმის მიხედვით, თუმცა ამავე დროს იგი ხელს უწყობს კილოს განსაზღვრასა და მისი სიმყარის წარმოჩენას. მოდულაციის დროს იგი ინიციატივას (აქტივობას) იშვიათად იჩენს. შესაბამისად, საგალობლებში ბანი ზედა (I) ხმის მიხედვით მოქმედებს და მისგან გამომდინარეობს. ამავე დროს, ბანი ყოველთვის მზად არის მოდულაციისთვის, რადგან იცის ზედა ხმები და წინასწარ გრძნობს, როდის შეიცვლება კილო. იგი ავსებს და ამთლიანებს საგალობელს. ეს განსაკუთრებით ჩანს სამგალობლო მრავალხმიანობაში.

ამ თვალსაზრისით, მნიშვნელოვან როლს კილოს ფსიქო-ემოციური ასპექტი ასრულებს. საქმე ის არის, რომ ერთი და იმავე ინტერვალური შედგენილობის ტეტრაქორდებს შეიძლება განსხვავებული ჟღერადობა ჰქონდეს და არაერთგვაროვან ფსიქოემოციურ პასუხს იწვევდეს მსმენელში. როგორც ჩანს, ამისი ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი კილო-ბგერათრიგის მიმართულეობაა და ცნებები *აღმავალი* ან *დაღმავალი* მხოლოდ მიმართულებას კი არ გულისხმობს, არამედ ამ კონკრეტულ მიმართულებასთან დაკავშირებულ ფსიქოემოციურ დატვირთვასა და შინაარსსაც. მეტი სიცხადისათვის და პრინციპული განსხვავების წარმოსაჩენად ევროპული (შუა საუკუნეების) და ქართული დაღმავალი (გაყოფილი) კილოების შედარება გამოგვადგება:

№22. შუა საუკუნეების დორიული კილო:

№23. Iქ(C) – პირველი კილო-კომბინაციის ქვედა (C) კილო:

როგორც ვხედავთ, ორივე ბგერათრიგის მელოდიური ინტერვალური შემადგენლობა იდენტურია, თუმცა განსხვავდება ათვლის (საყრდენი) წერტილები, რამდენადაც აღმავალ კილოში საყრდენი (ცენტრი) ქვედა | საფეხურია, ხოლო დაღმავალში – ზედა | საფეხური. გარდა ამისა, აღმავალი დორიული კილო „მინორული“ მიხრილობისაა, ხოლო დაღმავალი გაყოფილი კილო „არამინორულ“ ბუნებას ამჟღავნებს. ქართულ „დორიულ“ წყობაში მოცემული სიმღერა-საგალობლები | საფეხურის, როგორც კილოური ცენტრის, გათვალისწინებით, უმეტეს შემთხვევაში „მაჟორული მიხრილობის“ კილოებად აღიქმება. ამისი მიზეზი კი ის არის, რომ კილოს ფორმირება ზევიდან ქვევით ხდება.

ნიშანდობლივია ისიც, რომ 1ქ(C) (ე. წ. დორიულ) კილოში საგალობელი არ მთავრდება ქვედა VIII საფეხურზე, რაც კილოს „მინორულობის“ შეგრძნებას გაამძაფრებდა. მოცემული მსჯელობის საილუსტრაციოდ არაერთი მაგალითი მოიპოვება ქართულ ტრადიციულ სამგალობლო რეპერტუარში. აქ ჩანს, რომ ბანი, ანუ ქვედა საყრდენი კი არ განსაზღვრავს კილოს, არამედ | ხმის ზედა, | საფეხურია მისი საფუძველი და ათვლის წერტილი. თვალსაჩინოებისთვის მოგვყავს ქრისტე აღდგას მაგალითი, რის მიხედვითაც ნათლად იკვეთება 1ქ(C) კილოს „მაჟორული“ მიხრილობა.

№24. ქრისტე აღდგა [ქსგ, 4, 2006: 147]:

1ქ(C)

ქრისტე აღდგა მკვდრეთით, სიკვდილითა სიკვდილისა

ქრისტე აღდგა მკვდრეთით, სიკვდილითა სიკვდილისა

დამთრგუნველი და საფლავების შინათა ცხოვრების მიმნიჭებელი.

დამთრგუნველი და საფლავების შინათა ცხოვრების მიმნიჭებელი.

№25. ქრისტე აღდგა [იქვე: 146]:

Iქ(C)

ქრი - სტე აღ - დგა მკვდრე-თით, სიკვ-დი-ლი-თა სიკვ-დი-ლი-სა დამ-თრგუნ-ვე - ლი

ქრი - სტე აღ - დგა მკვდრე-თით, სიკვ-დი-ლი-თა სიკვ-დი-ლი-სა დამ-თრგუნ-ვე - ლი

და სა - ფლა - ვე - ბის ში - ნა - თა ცხო - ვრე - ბის მიმ - ნი - ქე - ბე - ლი.

და სა - ფლა - ვე - ბის ში - ნა - თა ცხო - ვრე - ბის მიმ - ნი - ქე - ბე - ლი.

№26. ქრისტე აღდგა [იქვე: 148]:

Iქ(C)

ქრი - სტე აღ-დგა მკვდრე - თით, სიკვ-დი-ლი-თა სიკვ-დი-ლი-სა დამ-თრგუნ - ვე - ლი

ქრი - სტე აღ-დგა მკვდრე-თით, სიკვ-დი-ლი-თა სიკვ-დი-ლი-სა დამ - თრგუნ - ვე - ლი

და სა - ფლა - ვე - ბის ში - ნა - თა ცხო - ვრე - ბის მიმ - ნი - ქე - ბე - ლი.

და სა-ფლა - ვე - ბის ში - ნა - თა ცხო - ვრე - ბის მიმ - ნი - ქე - ბე - ლი.

როგორც ვხედავთ, წარმოდგენილ სამ ნიმუშში შებანების სამი – ოქტა-ვური, კვინტური და ნონის – ვარიანტია მოცემული. შესაბამისად, ბანი ცვალებადია და სამი განსხვავებული ინტერვალით ებმის I ხმას, რომელიც, როგორც ფუძე-ჰანგი, უცვლელი რჩება. ეს საკმარისი არგუმენტია იმის მტკიცებისათვის, რომ კილოს განსაზღვრა ხდება სწორედ ზედა ხმის მიხედვით, რადგან ბანის საფუძველზე კილოს დადგენა ერთსა და იმავე საგალობელში სამ სხვადასხვა კილომდე მიგვიყვანს, რაც სინამდვილეს სრულიად არ შეესაბამება.

3.2.3. დამალული კილო. გარდა ზემოთაღნიშნული წესრიგისა და გამოვლენილი მახასიათებლებისა, რიგ საგალობლებში შეინიშნება განსხვავებული „ქცევა“, რაც ართულებს კილოს გამოვლენას. ამ ტიპის საგალობლებზე ინტენსიურმა დაკვირვებამ და ანალიზმა აჩვენა, რომ კილო შეიძლება „დაიმალოს“ და მის დასადგენად დამატებითი ინფორმაციისა და კრიტიკურიუმების მოშველიება გახდეს საჭირო. განვიხილოთ *დამალული კილოს* რაობა, რომელიც გამშვენებულ კილოში გვხვდება.²¹

მუხლის სანყის ბგერაზე მნიშვნელოვანი, სტაბილურობის თვალსაზრისით, დამაბოლოებელი ბგერაა. გამშვენებულ ვარიანტში მუხლი შეიძლება სადა კილოსაგან განსხვავებული ბგერით დაიწყოს, მაგრამ დასკვნითი ბგერა ყოველთვის იდენტურია. კილოს დამალვის დროს მუხლი სმენითი შთაბეჭდილებით მისთვის მახასიათებელ კილოში არ ჟღერს, თუმცა გულისხმობს მას. ანუ კილოს შენიღბვისას მგალობელი არ კარგავს სადა კილოს ღერძს, რაც ნათლად ჩანს მუხლის დამაბოლოებელი საფეხურით.

კილოს დამალვა რამდენიმე ხერხით ხდება:

1. სადა კილოს რამდენიმე ბგერა დასანყისში ჟღერს და შემდეგ უჩინარდება.

²¹ საგალობლების კლასიფიკაციას პირველად ვხვდებით ე. კერესელიძის ხელნაწერში [ხეცხ Q-674: 1]. ავტორი განასხვავებს საგალობლის სადა, ნამდვილ და გამშვენებულ (გავარჯიშებულ) კილოებს. ამ შემთხვევაში ცნება კილო გულისხმობს ჰანგის ჰარმონიული, ვერტიკალური ქსოვილის განსხვავებულ ვარიანტებს მარტივიდან კომპლექსურ ფორმებამდე. საგალობლის სადა ვარიანტებისთვის დამახასიათებელია I-II ხმებს შორის ტერციული და კვინტური, ხოლო განაპირა ხმებს შორის კვინტური და/ან ოქტავური პარალელიზმი. ნამდვილ კილოში იწყება ხმებს შორის კონტრაპუნქტული დაპირისპირება. პირველსა და ბანს შორის შეინიშნება კვინტური და/ან ოქტავური პარალელიზმისგან თავის დაღწევის მცდელობები. იგივე პროცესები შეინიშნება I-II ხმებს შორისაც. თავს იჩენს, აგრეთვე, ხმათა გაცვლის ტენდენციებიც. რაც შეეხება გამშვენებულ (გავარჯიშებულ) კილოს, კონტრაპუნქტული დაპირისპირების ინტენსივობა იზრდება, მძაფრდება, რასაც ემატება რიტმული ქსოვილის დატვირთვაც. უფრო აქტიურად გვხვდება ხმათა გაცვლისა და გადაჯვარედინების შემთხვევები, ფართოვდება მოდულაციური პროცესები, რის შედეგადაც საგალობელი კილოურად მრავალფეროვანი ხდება. სწორედ გამშვენებულ ვარიანტებში გვხვდება ის უნიკალური კილოური პროცესები, რასაც *კილოს დამალვას* ვუწოდებთ.

№27. განათლდი, განათლდი. სადა კილო [ქსგ, შს, 2006: 29]:

სადა კილო

I#(F)

ა - ნ შე - ნ - ცა ი - შვე - ბღი-ნ, ღვთი-ს - მშო - ბე - ლო,

ა - ნ შე - ნ - ცა ი შვე - ი-ე - ბღინ, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

ა - ნ შე - ნ - ცა ი-ა ი შვე - ი-ე - ბღინ, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

2. დასაწყისში ჟღერს კილოს მხოლოდ ერთი ბგერა და შემდეგ უჩინარდება, როგორც ეს, მაგალითად, გელათის სკოლის საგალობლის, მამასა და ძესას, გამშვენებულ ვარიანტშია. აქ, როგორც ვხედავთ, Iქ(C) კილო-ბგერათრივის ცენტრი C მხოლოდ დასაწყისში ჩანს.

№28. მამასა და ძესა [ქსგ, 1, 2004: 257]:

სადა კილო

Iქ(C)

მა - მა - სა და ძე - სა

მა - მა - სა და ძე - სა

მა - მა - სა და ძე - სა

მა - მა - სა და ძე - სა

სადა კილო

და ნმი - და - სა სულ - სა,

3. კილოს არცერთი ბგერა არ ჟღერს, ანუ კილოს ყველა ბგერა (ბოლო ბგერის გარდა) დამალულია. ამ შემთხვევაში გზამკვლევი უნდა იყოს გამშვენებული საგალობლის სადა ვარიანტი, რომელიც კილოს დადგენაში გვეხმარება. ასე, მაგალითად, ქვემოთ მოყვანილი საგალობლის გამშვენებული ვარიანტში დამალული Iქ(C) კილოს ცენტრი და მხოლოდ მისი სადა ვარიანტთან შედარება იძლევა მისი გამორკვევის საშუალებას.

№29. აღდგომისა დღე არს [ქსგ, შს, 2006: 6]:

სადა კილო

Iქ(C)

ა - ღ - მი - ყვა - ნა სუ - ფე - ვად

კილოს დამალვა ხდება უმეტესად, როდესაც მუხლი ან საქცევი იწყება Iზ(F) კილოს I-III და, ასევე, Iქ(C) კილოს I საფეხურებზე. ამ დროს ხდება I-II ხმების გადაჯვარედინება, რომლის დროსაც ეს უკანასკნელი II საფეხურიდან იწყებს მუხლს/საქცევს. ეს, ერთი შეხედვით, ქმნის სხვა კილოს შთაბეჭდილებას, თუმცა რეალურად სადა ვარიანტში მოცემული კილო იგულისხმება.

4. კილოს დამალვის კიდევ ერთი საინტერესო შემთხვევა გვხვდება,

როდესაც Iზ(F) კილოს II საფეხური დროებით მყარდება მის გარშემო მოტივის განვითარების მეშვეობით. ამ დროს II ხმა გადაჯვარედინების ხერხით კვარტას იღებს კილოს II საფეხურთან (რაც ჩანს სადა კილოს ვარიანტთან შედარებისას), ხოლო I ხმა – სეპტიმას I საფეხურთან (ესეც სადა კილოს ვარიანტთან შედარებისას ჩანს) და კვარტას – II ხმასთან.

№30. მოვედით და ვსვათ [ქართული საეკლესიო... 2003: 11].

სადა კილო

Iზ(F)

ქმნი - ლი ქრის - ტეს სა - ფლა -

Iზ(F)

ქმნი - ლი ქრის - ტეს სა - ფლა -

ქმნი - ლი ქრის - ტეს სა - ფლა -

II

ვით, რომ - - - ლი

ვით, რომ - - - ლი

ვით, რომ - - - ლი

ამგვარად, გამოიკვეთა კილოს დამალვის ოთხი ვარიანტი, რომლებიც ზედა ხმის მოძრაობებს უკავშირდება. ქვემოთ მოყვანილი სანოტო ნიმუშები ასახავს კილოს დამალვის ოთხივე შემთხვევას და ამ მოვლენის უკეთ დემონსტრირების მიზნით თითოეულ მაგალითს თან ერთვის სადა კილოში ზედა (I ხმის მოძრაობის) შესაძლო ვარიანტი. მაგალითად:

ა) თუ ჰანგი სადა Iზ(F) კილოში ვითარდება I(f) საფეხურის გარშემო, გავარჯიშებისას – კილოს დამალვის შემთხვევაში – შუა ხმა და ბანი მუზიცირებს I საფეხურის სეკუნდაზე (es), ხოლო ზედა ხმა – კვინტაზე (b);

ბ) თუ ჰანგი სადა Iქ(C) კილოში მოძრაობს VIIზ²²(d) საფეხურის ირგვლივ, გავარჯიშებისას, კერძოდ, კილოს დამალვის შემთხვევაში შუა ხმა და ბანი ერთმანეთს ერწყმის I საფეხურის პრიმაში (c), ხოლო ზედა ხმა მუზიციერებს I საფეხურის კვარტაზე (g);

გ) თუ ჰანგი სადა Iზ(F) კილოში მოძრაობს II (es) საფეხურის ირგვლივ, კილოს დამალვის შემთხვევაში შუა ხმა და ბანი ერთმანეთს უნისონურად ერწყმის I საფეხურის კვინტაში (b), ხოლო ზედა ხმა მოძრაობს I საფეხურის ოქტავით ქვევით (f).

დ) თუ ჰანგი სადა Iქ(C) კილოში ვითარდება I (c) საფეხურის გარშემო, კილოს დამალვის შემთხვევაში შუა ხმა და ბანი ერთმანეთს ერწყმის I საფეხურის სეკუნდაში (b), ხოლო ზედა ხმა მუზიციერებს I საფეხურის კვინტაზე (f).

№31:

The image displays four musical examples, labeled a) through d), each consisting of a vocal line and piano accompaniment. Examples a) and b) are in the Iზ(F) mode, while c) and d) are in the Iქ(C) mode. Each example shows the vocal line and piano accompaniment in three staves (treble, middle, and bass clefs). The piano accompaniment is shown in a simplified manner, with vertical lines indicating chord positions on the piano keyboard.

²² კილოს ზედა VII საფეხური. რომაულ ციფრებსა და ასოით აღნიშვნებს („ზ“ – ზედა, ქ“ – ქვედა) მივმართავთ მაშინ, როდესაც მოძრაობა სცდება კილოს ცენტრს (ოქტავურ ჩარჩოს) აღმავალი/დაღმავალი მიმართულებით.

ამგვარად, დამალული კილო საკმაოდ რთული მოვლენაა და მისი იდენტიფიცირება დედანი (სადა) ვარიანტის მეშვეობითაა შესაძლებელი.²³

3.2.4. კილოური გადაცდომა. როგორც აღინიშნა, საგალობლის ყველაზე მყარი სტრუქტურული ერთეულის – მუხლის მუსიკალურ მახასიათებლებს შორის ერთ-ერთი მთავარი მისი კილოურ იერსახეა. მუხლების კილოური ერთგვაროვნება და სტაბილურობა დასტურდება. კერძოდ, ყველა მუხლი, როგორც კომპოზიციური ერთეული, მისთვის დამახასიათებელ კილოშია გადმოცემული, რომლის დადგენას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სანოტო ხელნაწერებში მოცემული საგალობლების რედაქტირებისათვის. თუმცა კილოს გამოვლენა ყოველთვის არ არის მარტივი ამოცანა, რადგან გვაქვს შემთხვევები, როდესაც კონკრეტული მუხლი შეცვლილი იერსახით ჟღერს, რაც, ვფიქრობთ, მგალობლის მიერ დაშვებული გადაცდომით უნდა აიხსნას. აუდიოჩანაწერებზე დაკვირვების შედეგად გამოვლენილმა ამგვარმა შემთხვევებმა მიგვიყვანა „სწორი“ და „მცდარი“ მუხლების კლასიფიცირებამდე, რაც შესაძლებელი გახდა გელათისა და შემოქმედის სკოლის შესვლადების (ეკლესიასა შინა; საშოთ მთიებისა; კურთხეულ არს; უფალო, მოგვივლინე) ბოლო მუხლების შედარების მეშვეობით.

ამგვარი ანალიზის შედეგად აღმოჩნდა, რომ კილოური გადაცდომის ნიმუშია უფალო, მოგვივლინეს ბოლო მუხლი, რომელიც ხუთი საქცევისაგან შედგება. ყველა აუდიოჩანაწერისა და სანოტო ხელნაწერის მიხედვით, იგი იწყება IIზ(B) კილოს I საფეხურიდან და მთავრდება IV-ზე. ეს პრინციპი დაცულია ყველა ზემოთ მოყვანილ საგალობელში, გარდა უფალო, მოგვივლინესი. იგი იწყება I საფეხურიდან, მაგრამ წინა (IV) საკადანსო საქცევის ამოვარდნის გამო გრძელდება არა II, არამედ III საფეხურით. საგალობელიც, შესაბამისად, მთავრდება V საფეხურზე.

№32. უფალო, მოგვივლინე [ქსგ, შს, 2006: 122]:

²³ ამიტომაც ამბობდა წმ. ექვთიმე კერესელიძე: კილო თუ არ იცი, გამშვენებას ვერაფერს გაუგებო [კერესელიძე, ხეცხ Q-674: 189-191]. დამალული კილო გამშვენების მწვერვალი და ქართული კილოური აზროვნების ბრწყინვალე ნიმუშია.

აღწერილი შეცდომა გამოვლინდა ამავე ჰანგის მქონე სხვა საგალობლებთან შედარებისას, რომლებშიც წარმოჩნდება ჰანგის სიმრთელე როგორც კილოური, ასევე საქცევების რაოდენობის თვალსაზრისით. ეს საგალობლებია: არტემის მიერ გადმოცემული *ეკლესიასა შინა, კურთხეულ არს და გელათის სკოლის საშო(ა)თ მთიებისა*.²⁴ მაგალითად:

№33. საშო(ა)თ მთიებისა [ხეცხ Q-674: 423]:

IIზ(B) საქცევი 1

შენ ხარ მღვდელ უ - კუ - ნი - სამ - დე წეს - სა მას ზე - და მელ - ქი -
სე - - - - დე - - - - ე - - - -
კის - - - - სა.

შედარებითი ანალიზის შედეგად მსგავსი ცდომილება ვლინდება, აგრეთვე, არტემის მიერვე ნაგალობლევ *ნათელი ნათლისაგანის ბოლო მუხლში*, რომელიც, ნაცვლად VIII საფეხურისა, VII-ზე მთავრდება.

№34. ნათელი ნათლისაგან მოვლინებული [ქსგ, შს, 2006: 138]:

Iზ(F)

წმინ-და ხარ შენ, მა - ცხო - ვარ, შე-გვი-წყა-ლენ ჩვენ.

სამაგიეროდ, ვარლამ სიმონიშვილთან და დიმიტრი პატარავასთან ერთად არტემისვე გადმოცემულ ამავე საგალობელში მოცემული მუხლი სწორადაა შესრულებული.

²⁴ გარდა ამისა, ფილიმონ ქორიძის ხელნაწერებში არსებულ ყველა შესვლაშიც საქცევების რაოდენობა ზედმიწევნით არის დაცული.

№35. ნათელი ნათლისაგან [ქგ, თმ, 2004: 7]:

Iზ(F)

ნმინ - და ხარ შენ, მა - ცხო -
ვარ, შე - გვი - წყა - ლენ ჩვენ.

საინტერესოა, რომ ერთი და იმავე მგალობლის (არტემ ერქომაიშვილის) მიერ ერთი და იმავე საგალობლის (ნათელი ნათლისაგან) ერთი და იგივე მუხლი ერთ შემთხვევაში სწორად არის გადმოცემული, ხოლო მეორე შემთხვევაში – მცდარად. გარდა ამისა, ა ხმის უფალო, ღალად-ყავის ბოლო მუხლიც, რომელიც ნათელი ნათლისაგანის ზემოთ მოყვანილი მუხლის ანალოგიურია, ქორიდის, ხუნდაძისა და კერესელიძის ხელნაწერებში გამღერებიდან ყოველთვის I საფეხურზე იწყება და I საფეხურის ოქტავაზე მთავრდება.²⁵

№36. უფალო, ღალად-ყავ [ქსგ, 1, 2004: 29]:

Iზ(F)

აღ - პყრო - ბა ხელ - თა ჩემ - თა მსხვერპლ სა - მწუ - ხროდ. ი - სმი -
ნე ჩე - მი, უ - ფა - ლო.

²⁵ მას შემდეგ, რაც აუდიოჩანაწერებთან შედარების შედეგად გამოვლინდა „სწორი“ და „მცდარი“ მუხლები და დადგინდა ამა თუ იმ მუხლის კილო, შესაძლებელი გახდა „სწორი“ მუხლების მიხედვით საგალობელთა ხელნაწერების ხელახალი რევიზიაც. გამოირკვა, რომ, მაგალითად, ხუნდაძის ხელნაწერებში საგალობლის ზემოთ მოყვანილი მუხლი მართებულად ბოლოვდება კილოს I საფეხურის ოქტავაზე (VIII საფეხურზე) და ჩვენ მიერ მისი VII საფეხურით ჩასწორება უმართებულო ყოფილა (იხ. ხუნდაძის კრებულის პირველი რედაქცია: ქართული გალობა, გელათისა და მარტვილის სკოლა, 1999). ამავე აუდიოჩანაწერების საშუალებით შესაძლებელი გახდა, აგრეთვე, მოცემული კილო-წყობის ინტერვალური შედგენილობის მიხედვით დედნისეულ ვარიანტში ნიშნების დაზუსტება. კერძოდ, თუ ხუნდაძის სანოტო ტრანსკრიპციაში მუხლი „აღპყრობა ხელთა ჩემთა“ უნიშნოდ იყო გადმოცემული, კილოს დადგენის შედეგად გაირკვა, რომ აღნიშნულ მუხლს Iზ(F) (2-ბემოლიანი) წყობა შეესატყვისება.

მსგავსი შემთხვევები სხვაგანაც გვხვდება. თუმცა, რამდენადაც მუხლის კილოური კუთვნილება წინასწარ განსაზღვრულია და მის კილოურ მახასიათებელს წარმოადგენს, ერთი და იმავე მუხლის სხვადასხვა კილოში გალობა გაუმართლებელია და წესისაგან გადახვევაზე, შეცდომაზე მიუთითებს.

3.3. სეკვენციები. ქართულ ტრადიციულ გალობას ახასიათებს მუსიკალური აზრის სეკვენციური გაშლა-განვითარებაც.²⁶ ზოგადად, მოგზაური მუხლი ინარჩუნებს როგორც სტრუქტურულ, ასევე კილოურ იერ-სახეს ნებისმიერ საგალობელში, სადაც არ უნდა გაჟღერდეს იგი. მთლიანი მუხლის, როგორც დასრულებული კომპოზიციური ერთეულის, სეკვენციური მოძრაობა არ შეინიშნება, ხოლო მუხლის უფრო მცირე ერთეულის, მოტივის, სეკვენციური გაშლა შესაძლებელია.

სეკვენციური განვითარების ხერხის გამოყენების თვალსაჩინო მაგალითია **ბ** ხმის კონდაკი *აღსდევ საფლავეთ*, რომელშიც მუხლის – „განცვიფრდა“ – პირველი მარცვალი („გან“) სეკვენციურად ვითარდება როგორც აღმავალი, ასევე დაღმავალი მიმართულებით.

№37. *აღსდევ საფლავეთ* [ქსგ, 8, 2017: 313]:

ა)

Example 37a shows a musical score for the vocal line of the song "ღმრთის საფლავეთ". It consists of three staves: a treble clef staff, an alto clef staff, and a bass clef staff. The lyrics "გან" are written below the first two staves. The music is in a 3/4 time signature and features a melodic line with a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. A vertical dashed line indicates a measure boundary.

ბ)

Example 37b shows a musical score for the vocal line of the song "ღმრთის საფლავეთ". It consists of three staves: a treble clef staff, an alto clef staff, and a bass clef staff. The music is in a 3/4 time signature and features a melodic line with a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. A vertical dashed line indicates a measure boundary.

²⁶ სეკვენცია – მოტივის, ფრაზის ან ჰარმონიული ბრუნვის სხვა სიმაღლიდან უშუალოდ განმეორება იმავე ხმაში.

სეკვენციური ხერხის გამოყენება შესაძლებელია, აგრეთვე, განვრცობილი კადანსური ნაგებობის დამაბოლოებელ ნაწილში, როგორც ეს ნათლად ჩანს, მაგალითად, გელათისა და ქართლ-კახური სკოლების *ქერუბიმთას* ვარიანტებში.

№38. რომელნი ქერუბიმთა, გელათის სკოლა [ქსგ, 1, 2004: 247]:

ა) ბ)

№39. რომელნი ქერუბიმთა, ქართლ-კახური სკოლა [ქსგ, 3, 2005: 303]:

ა) ბ)

სეკვენციური ხერხის გამოყენების შემთხვევების დადასტურების მიუხედავად, აღნიშნული საკითხი უფრო მეტ ყურადღებასა და შემდგომ ჩაღრმავებულ კვლევას მოითხოვს ქართულ ტრადიციულ გალობაში მისი როლისა და მასშტაბების უკეთ გამოსარკვევად.

4. მოდულაციური სისტემა: მოდულაციის ტიპები. გადახრები

ქართული საეკლესიო გალობის ერთ-ერთ მთავარ მშვენიერებაა მოდულაციური სისტემა, რომელიც ერთი საგალობლის ფარგლებში კილოთა ნაირგვარი მონაცვლეობით ხასიათდება. ამ თავში წარმოდგენილია მოდულაციების და გადახრების ის ტიპები, რომლებიც მხოლოდ აუდიოჩანაწერებში გვხვდება. მათ შორისაა: არტემ ერქომაიშვილის, პა-

ტარავა-სიმონიშვილი-ერქომაიშვილის ტრიოს, სამუელ ჩავლეიშვილისა და გიგო ერქომაიშვილის ჩანანერები.²⁷

4.1. მოდულაციის ტიპები. გარკვეული პერიოდის ევროპული პროფესიული მუსიკის ჰარმონიის მსგავსად, ქართულ ტრადიციულ მუსიკასაც ახასიათებს სხვადასხვა ტიპის მოდულაციები. ქართულ ტრადიციულ მუსიკაში (ხალხური სასიმღერო შემოქმედების ჩათვლით), ძირითადად, სამი ტიპის მოდულაცია გვხვდება. მათი კლასიფიცირებისას გათვალისწინებულია შემდეგი კრიტერიუმები: საყრდენის (ცენტრის) სტაბილურობა-ცვალებადობა და კილოური სტაბილურობა-ცვალებადობა. ესენია:

1. **ტონალური მოდულაცია:** ამ შემთხვევაში იცვლება საყრდენი (ცენტრი) და უცვლელია კილოს ინტერვალური შემადგენლობა (სტრუქტურა). მაგალითად, როდესაც 2-ბემოლიანი Iზ(F)-დან ჩამოვდივართ 4-ბემოლიანი Iზ(Es)-ში ან ავდივართ უნიშნო Iზ(G)-ში. მოდულაციის ეს ტიპი არის ყველაზე მეტად გავრცელებული, როგორც საეკლესიო გალობაში, ასევე ხალხურ სიმღერაში;

2. **კილოური მოდულაცია.** ამ დროს უცვლელია კილოს საყრდენი და იცვლება კილოური მიხრილობა (ნიშნები);

3. **კილო-ტონალური მოდულაცია,** როდესაც იცვლება ტონალური ცენტრიც და კილოური მიხრილობაც. ამ ტიპის მოდულაციის დროს შესაძლებელია ნიშნების შენარჩუნება Iქ(C)-Iზ(F) ან ნიშნების შეცვლა (2-ბემოლიანი IIზ(B)-დან 1-ბემოლიანი Iზ(G)-ში).

4.2. მოდულაციური პროცესი. როგორც აღინიშნა, საგალობელთა კომპოზიციური განვითარება მუხლობრივ პრინციპებს ემყარება და მუსიკალური სახეების სიმდიდრეს მუხლების ნაირგვარობა უწყობს ხელს. მუხლების მრავალფეროვნება დიდწილად კილოების მონაცვლეობის, ანუ მოდულაციური პროცესის შედეგია. კომპოზიციის დრამატურგიულ განვითარებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს მაღალი და დაბალი ტესიტურის მქონე მუხლების მონაცვლეობასაც, რაც მეტწილად ჩვენ მიერ გამოკვეთილი ქვედა და ზედა კილოების ხარჯზე ხდება. მოდულაცია შესაძლებელია როგორც მუხლის შიგნით, აგრეთვე მუხლებს შორისაც.

აღსანიშნავია, რომ თუ ევროპულ ფუნქციურ სისტემაში გვხვდება თანმიმდევრული ან უეცარი მოდულაცია მამოდულირებელი საერთო აკორდის, ბგერის ან დაპირისპირების მეშვეობით, ქართულ გალობაში ახალ კილოზე

²⁷ მიუხედავად ამისა, სანოტო მასალაზე დაკვირება უფლებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ქართული საეკლესიო გალობის მოდულაციური სქემების კიდევ უფრო მრავალფეროვანი, ფართო სპექტრი არსებობს. აუდიოჩანანერების შესწავლის შედეგად გამოვლენილი სისტემის მიხედვით, პერსპექტივაში შესაძლებელია იმ სანოტო მასალის კილო-ტონალური კუთხით ჩასწორება, რომელსაც აუდიოდედანი არ გააჩნია. ამ მხრივ, შედარებით გამართულია ქართლ-კახური, ე.წ. კარბელაანთ კილოს საგალობლები, თუმცა ისინიც, როგორც დ. არაყიშვილიც აღნიშნავს, მორგებულია ფორტეპიანოს ნყოფას.

გადასვლა მეტნილად დაპირისპირების საშუალებით არის რეალიზებული. თუმცა გვხვდება თანმიმდევრული მოდულაციის შემთხვევებიც.²⁸ საგალობლებში მუხლები შემდეგნაირად ლაგდება: მაღალი და დაბალი ტესიტურის მქონე მუხლები მონაცვლეობს მოდულაციით (დაპირისპირების მეთოდით); ამგვარი დაპირისპირების ერთ-ერთი ნიმუშია ანგელოზი ლალადებს, რომლის ბოლო მუხლი ნმ.4-ით მაღლა იწყება.

№40. ანგელოზი ლალადებს [ქსგ, შს, 2006: 27]:

The image shows a musical score for two systems. The first system is in C major (I ♯(C)) and the second is in F major (I ♯(F)). Both systems feature vocal lines with Georgian lyrics and a piano accompaniment. The first system includes Roman numerals III and I above the staff. The second system includes Roman numerals I and VII above the staff.

როდესაც საგალობელი ერთ-ერთი კილო-კომბინაციით არის მოცემული, აქ ქვედა ტესიტურის მქონე მუხლები ავტომატურად ქვედა კილოში, ხოლო ზედა ტესიტურის მქონე მუხლები ზედა კილოშია ნაგულისხმები.

მუხლები ტონალურად/კილოურად ორგვარია: არამოდულირებული (ერთ-ტონალური/ერთკილოური) და მოდულირებული (ორტონალური/ორკილოური). დამაბოლოებელი მუხლი სანყის და შუალედურ მუხლებთან შედარებით ყველაზე მყარი თვისებებით გამოირჩევა და ძირითადად მოცემულია I ♯(F) კილოში.²⁹

ქვემოთ მოცემულია ორტონალური მუხლის მაგალითი.

²⁸ ხალხურ სიმღერაში მომზადების მოდულაციური ხერხი უფრო ფართოდ გამოიყენება.

²⁹ თუმცა არის გამონაკლისები, მაგალითად, ესაიას ბოლო მუხლი I ♯(C) კილოში მთავრდება.

№41. რაჟამს დიდებულნი მონაფენი [ქსგ, შს, 2006: 149]:

რა-ჟამს დი - დე - ბულ - ნი მო - ნა - ფე - ნი

ვინაიდან ქართული გალობის კილოს ათვლის ცენტრი (საყრდენი) ბგერ-ათრიგში ზემოდან პირველი ბგერაა, მოდულაციების შემთხვევებში თავიდანვე უნდა განისაზღვროს საყრდენი ტონი – I საფეხური – იმის მიხედვით, აღმავალია მოდულაცია თუ დაღმავალი. დავუშვათ, I#(F) 2-ბემოლიანიდან გადავედით I#(G) უნიშნოში. ამ დროს მოდულაციისას მყისიერად სმენით უნდა განისაზღვროს I#(G) კილოს საყრდენი, ანუ I საფეხური – გ ბგერა. და პირიქით, თუ მოდულაცია ხდება ერთი საფეხურით ქვემოთ I#(F) 2-ბემოლიანიდან I#(Es) 4-ბემოლიან კილოში, სიმაღლის (ტონალური მოდულაციის) ცვლილებისთანავე სმენით უნდა განისაზღვროს I#(Es) 4-ბემოლიანი კილოს საყრდენი ტონი es.

უფრო დეტალურად განვიხილოთ მოდულაციის ტიპები სხვადასხვა კილოურ სივრცეში.

4.2.1. Iქ(C)-I#(F) კილოური სივრცე. როგორც სამგალობლო რეპერტუარიდან ჩანს, ოთხი სხვადასხვა კილო ხშირად წყვილების სახით გვხვდება, თუმცა ზოგიერთს დამოუკიდებლადაც შეუძლიათ არსებობა. მაგალითად, პირველი ორი კილოს – I#(F) და Iქ(C) – დამოუკიდებლობის ხარისხი მაღალია, ანუ ერთი საგალობელი შეიძლება ერთ ან მეორე კილოში იყოს თავიდან ბოლომდე წარმოდგენილი. თუმცა II#(B) და IIქ(F) კილოები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად არ არსებობს ერთი საგალობლის ფარგლებში და, როგორც წესი, ერთის არსებობა მეორის გამოჩენას მოასწავებს. ეს განსაკუთრებით იმ საგალობლებს ახასიათებს, რომლებიც IIქ(F) კილოში იწყება, რაც ავტომატურად იმის ნიშანია, რომ აუცილებლად გამოჩნდება ზედა II#(B) კილო. ერთი საგალობლის ფარგლებში კილო-წყვილების მონაცვლეობა მოდულაციური სქემის ფარგლებში გვხვდება. აღნიშნული სქემა შემდეგნაირია:

ა) I#(F) და Iქ(C) კილო-კომბინაციის შემთხვევაში საგალობლის მოდულაციური სქემა ერთკილოურია და ხდება სიმაღლებრივი გადანაცვლება ზევით და ქვევით როგორც ახლო (1 საფეხურით ზევით ან ქვევით), ისე შორეულ (ორი საფეხურით ზევით) მანძილზე;

ბ) II#(B) და IIქ(F) კილო-კომბინაციის შემთხვევაში შესაძლებელია მათი პირველი კილო-წყვილით ჩანაცვლება, ანუ კილოური ცვალებადობა, როგორც, მაგალითად, I#(F) და Iქ(C)-დან IIქ(G)-II#(C)-ში გადასვლის დროს, ან როდესაც სიმაღლებრივი გადანაცვლების გარეშე იმავე საფეხურზე იცვლება ინტერვალური შემადგენლობა, როცა, მაგალითად, IIქ(F)-II#(B) გადადის Iქ(F)-I#(B). გარდა ამისა, ამ კილო-წყვილის სივრცეში მოდულაცი-

ური ქცევა არ იწვევს კილოურ ცვალებადობას, ანუ მეორე კილო-კომბინაცია მეორდება სხვა სიმალღებზე. ასე, მაგალითად, IIქ(F)-IIზ(B) მოდელი შეიძლება განმეორდეს ერთი საფეხურით ქვევით: IIქ(Es)-IIზ(As).

ამგვარად, მოცემულ სივრცეში მოდულაციური სქემა რამდენიმე სახისაა:

1. როდესაც ურთიერთმონაცვლეობს Iქ(C) და Iზ(F) კილოების საყრდენი ბგერები (ცენტრები). ამგვარ ცვლილებას, რამდენადაც ის ერთი წყობის ფარგლებში ხდება, ახლო მონათესავე ტონალობაში მოდულაციას ვუწოდებთ;

2. როდესაც საყრდენი ბგერა (ცენტრი) ინაცვლებს ერთი საფეხურით ზევით ან ქვევით, ხოლო კილოს ინტერვალური შედგენილობა უცვლელი რჩება. ერთი საფეხურით ზევით ან ქვევით გადანაცვლების ასეთ ტიპსაც ახლო მონათესავე ტონალობაში მოდულაციად მივიჩნევთ;

3. როდესაც მოდულაცია ხდება ორი საფეხურით ზედა ან ქვედა ტონალობაში. შესაბამისად, ამგვარ ნახტომისებურ კილოურ და/ან ტონალურ ცვლილებას შორეულ მონათესავე ტონალობაში მოდულაციად განვიხილავთ.

Iქ(C)-Iზ(F) კილო-კომბინაციის საყრდენი ბგერების მონაცვლეობის ნიმუშები გვხვდება ისეთ საგალობლებში, როგორებიცაა: გელათის სკოლის დიდება მალალთა შინა; გიხაროდენ შენ, ნმიდაო; სასუფეველსა შენსა; გელათისა და შემოქმედის აღდგომისა დღე არს; სასწაულითა იხსნა ერი; ანგელოზი ღაღადებს; ან განუტევე და სხვა მრავალი.

№42. დიდება მალალთა შინა [ქსგ, 1, 2004: 184]:

ერთი საფეხურით ზევით მოდულაციის ნიმუშებია ცხრა გალობის ჩასართავები.

№43. ბზობის თ გალობის ჩასართავი [ქსგ, შს, 2006: 132]:

გვხვდება, აგრეთვე, ორი საფეხურით ზევით ახალ კილოში ანაცვლება მდორედ, საფეხურებრივად, რამდენიმე ტონალობის გავლით. მაგალითად, საგალობლის *ცისკარსა მსთვად მუხლი „ესმა ხმა“*, რომელიც Iზ(F) კილოშია, G კილოში მოცემული მუხლის გავლით გადადის მუხლში, რომელიც A კილოშია.

№44. *ცისკარსა მსთვად* [იქვე: 44]:

Iზ(F) I
ე - სმა ხმა სა - ნა - დე - ლი

Iზ(G) I
ნა - თელ - სა ში - ნა სა - მა - რა - დი - სო -

Iზ(A) I
სა მ - ყო - ფ - სა მას

ერთი საფეხურით ქვევით მოდულაციის მაგალითებია: *შენ ხარ ვენახი, პასექი ბრწყინვალედ შუენიერი, შობა შენი უხრწნელ არს.*

№45. *შენ ხარ ვენახი* [იქვე: 253]:

Iზ(F) I
და - ი - ა თა - ვით თვი - სით მზე - ი - ე ხა - რ გან -

Iზ(Es) I
ბრწყი - ნ - ვე ბუ - ლი.

ისევე როგორც ორი საფეხურით ზევით აღმავალი მოდულაციისას, ორი საფეხურით ქვევით მოდულაციაც ხდება რამდენიმე ტონალობის გავლით. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი მაგალითი ვერ მოვიპოვეთ აუდიოჩანაწერებში, ამ ტიპის მოდულაცია გვხვდება სანოტო ტრანსკრიფციებში. ამგვარ ნიმუშებს განეკუთვნება დ ხმის ტროპარები: ქეთევან დედოფლისა – *მონყლულმან სურვილითა* [ხეცხ Q-672: 406], იოსებ ალავერდელისა – *იხარებს დღეს დღესასწაულსა შენსა* [ხეცხ Q-672: 414] და ბზობის ტროპარი *დაფლულნი შენ თანა* [ხეცხ Q-674: 525].

მოცემულ ნიმუშებში საგალობლების სანყისი ბგერები ერთი და იგივეა, ხოლო დამაბოლოებელი ბგერები – განსხვავებული. კერძოდ: ქეთევან დედოფლის ტროპარი (ხეცხ Q-672: 406) იწყება a-დან და მთავრდება f-ზე.

იოსებ ალავერდელისა (ხეცხ Q-672: 414) იწყება a-დან და მთავრდება e-ზე, ხოლო ბზობის ტროპარი (ხეცხ Q-674: 525) იწყება a-დან და მთავრდება d-ზე.

როგორც აღვნიშნეთ, Iქ(C)- Iზ(F) წყვილის მონაცვლეობას შორეულ მონათესავე კილოში გადასვლაც მოსდევს. ასე, მაგალითად, როდესაც Iზ(F) კილო ერთი საფეხურით ქვევით ინაცვლებს და იქვე განმტკიცდება, ეს მიუთითებს Iზ(F) შერწყმულიდან Iზ(Es) შერწყმულ კილოში მოდულაციაზე, ხოლო თუ Iქ(C) კილოდან ერთი საფეხურით ქვევით Iქ(B) კილოში ჩამოსვლის შემდეგ ნახტომით, კვარტით ზევით ადის ახალ ტონალობაში, ეს იმის მანიშნებელია, რომ Iქ(B) კილოდან მოდულაცია მოხდა Iზ(Es) კილოში და შესაბამისად მივიღეთ მოდულაცია შორეულ მონათესავე ტონალობაში 2-ბემოლიანი Iქ(C) კილოდან 4-ბემოლიან Iზ(Es) კილოში ტერციით ზემოთ. სწორედ ამიტომ მივიჩნევთ ასეთი ნახტომით მიღებულ მოდულაციას შორეულ მონათესავედ. ამისი მაგალითებია: *ესე არს წმიდა; განათლდი, განათლდი და სასწაულითა იხსნა.*

№46. *განათლდი, განათლდი* [იქვე: 27]:

4.2.2. IIქ(F)-IIზ(B) კილოური სივრცე. მოცემული სივრცისთვის დამახასიათებელია მოდულაციის შემდეგი ფორმები:

1. f და b საყრდენი ბგერების (ცენტრების) მონაცვლეობა.

№47. *საშო(ა)თ მთიებისა* [იქვე: 7]:

2. კილოური მოდულაცია. აქ ცენტრი რჩება უცვლელად, ხოლო იცვლება კილო და, შესაბამისად, ნიშნებიც. ქვემოთ მოყვანილი მაგალითი მეტად საინტერესოა იმ თვალსაზრისითაც, რომ: ა) IIზ(B)-დან კილოური მოდულაციით გადადის Iზ(B)-ში ბ) და ამის შემდეგ Iზ(B)-დან ჩამოდის Iზ(As)-ში.

№48. როდენთა ქრისტეს მიერ [იქვე: 91]:

IIზ(B) I

ქრის - ტეს მი - ერ ნა - თე - ე - ლ გვი - ლე -

ე - ი - ე - ბი - ე - ი - ე - ს და

Iზ(B) I Iზ(A) I

ქრი - სტე შე - გვი - მო - სი - ე - ი - ეს ა

3. კილო-ტონალური მოდულაცია. ამ დროს იცვლება საყრდენი ბგერაც (ცენტრიც) და ინტერვალური შემადგენლობაც, მაგალითად, როდესაც IIზ(B)-დან გადავიდვართ Iქ(G)-ში. ეს გადასვლა შესაძლოა, ორგვარად დასრულდეს: ა) განმტკიცდეს Iქ(G)-ში ან ბ) გადავიდეს Iქ(G)-დან Iზ(C)-ში.

ა) Iქ(G)-ში განმტკიცება

№49. ესაია, მხიარულ იყავ [იქვე: 244]:

IIზ(B) I

ლი მი - სი, მა - ს ვა - დი - დე - ბ - დეთ და რო - მე - ლ - მა - ნ

Iქ(G) I

შვა ი - გი, ვნა - ტრი - დეთ.

ბ) Iქ(G)-დან Iზ(C)-ში გადასვლა

№50. საღმრთოსა სახმილავსა [იქვე: 17]:

IIზ B
სა - ღმრთო - სა სა - ხმი - ლავ - სა ზე - და

Iქ G
სა - ღმრთო მე - ტყვე - ლი ამ - ბა - კომ სღე - გინ ჩვენ - თა - ნა და გვი - ჩვე -

Iზ C
ნე - ნ ჩვე - ნ ა - ნ გე - ლო - ზი ნა - თლი - სა

4.2.3. მოდულაციის ხერხები: მომზადება (მელოდიური მოდულაცია) და დაპირისპირება. როგორც თავად სახელდებები გვკარნახობს, მომზადება ნიშნავს მოდულაციისთვის თადარიგის დაჭერას, ხოლო დაპირისპირებით ხდება ერთი კილოს მეორით ჩანაცვლება მომზადების გარეშე.

დაპირისპირების ხერხით მოდულაციის თვალსაჩინო ნიმუშია არტემის ღირს არსი, სადაც აქ Iზ(F) კილოს f და Iზ(G) კილოს g ცენტრები მონაცვლეობს.

№51. ღირს არს ჭეშმარიტად. I-II მუხლები [იქვე: 206]:

Iზ(F)
ღირს არ - ს ჭე - შმა - რი - ტად,

Iზ(G)
რა - თა გა - ი - ა - დი - დე - ბ - დე - თ შენ, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

დაპირისპირების მაგალითებია, აგრეთვე: არტემის *შენ გიგალობთ* (I-II მუხლები), *აღდგომისა დღე არს, კვერთხი იესეს ძირისაგან* და სხვ.

რაც შეეხება მომზადების ხერხს, ის გულისხმობს მამოდულირებელი ბგერით აღმავალ ან დაღმავალ საფეხურებრივ (მდორე) მოძრაობას ნები-სმიერ ხმაში. თუმცა ძირითადად ამ ფუნქციას (მამოდულირებელ ბგერაზე გადასვლას) ზედა, I ხმა ტვირთულობს. ასე, მაგალითად, *აღდგომისა დღე არს (თერთმეტი მარგალიტიდან)* მუხლში „განბრწყინდებოდეთ“, რომელიც Iზ(F)-შია გადმოცემული, I ხმა მუხლის შუა ნაწილში მომზადების ხერხით

ჩამოდის ერთი საფეხურით ქვევით და ამგვარად მოდულირდება Iზ(Es)-ში. ვფიქრობთ, მუხლის ამგვარი მომზადება სამოდულაციოდ კვლავ გამშვენების პრაქტიკას უნდა უკავშირდებოდეს. საგალობლის დედანი სადა კილოში, სავარაუდოდ, არ უნდა ყოფილიყო მოდულირებული. ამას ცხადყოფს არტემის ნაგალობევი, რომელშიც მუხლები „განბრწყინდებოდეთ“ და „პასქა უფლისა“ ერთმანეთს უკავშირდება დაპირისპირების მეთოდით.

№52. აღდგომისა დღე არს [ქგ, თმ, 2004: 2]:

Iზ(F)

გა - ნ - ბრწყინ - ნ - დე - ბო - დე - თ ან, ერ - ნო,

Iქ(B)

პა - ს - ქა უ - ფლი - სა, პა - ი - ა - ს - ქა,

№53. აღდგომისა დღე არს [ქსგ, შს, 2006: 5]:

Iზ(F)

გა - ნ-ბრწყინ-ნ - დე - ბო - დეთ ან, ერ - ნო,

Iქ(B)

პა - სქა უ - ფლი - სა, პა - ს - ქა,

4.3. გადახრა. აუდიოჩანაწერებში აქა-იქ გხვდება კილოური იერ-სახის ისეთი ცვლილება, რომელიც არ იკიდებს ფეხს და მყისვე სანყის კილოს უბრუნდება. კლასიკური ჰარმონიის კანონების გათვალისწინებით, ამგვარ დროებით კილოურ გადახვევას მოდულაციად არ მივიჩნევთ და მას კილო-ტონალურ გადახრად განვიხილავთ.

დროებითი ხასიათის გარდა, კილოს ელფერის ამგვარ ცვლილებას იმის გამოც ვუნოდებთ გადახრას, რომ ამ დროს საყრდენები არ იცვლება, რადგან ცენტრების ცვლილება კილოსა და დამაბოლოებელი საფეხურის ცვლილებას გამოიწვევდა, როგორც ეს ჩანს სამუელ ჩავლეიშვილის მიერ გადმოცემულ, კვირიაკის ე გალობის ძლისპირში შენ, რომელმან განანათლენ.

№54. შენ, რომელმან განანათლენ [ერქომაიშვილი, როდონაია, 2006: CD I-19]:

Iქ C

შე - ი - ე - ი - ე - ნ, რო - მე - ლ - მა - ნ

ე - ი - ე - ი - ე - ნ რო - მე - ლ - მა - ნ

Iზ Es

გა - ნა - ნა - თ - ლე - ნ მო - ს - ვლი - თა შე -

გა - ნა - ნა - თ - ლე - ნ მო - ს - ვლი - თა შე -

Iზ Des

ნი - თა, ქრი - ს - ტე.

ნი - თა, ქრი - ს - ტე.

იმავე ჰანგზეა განყოფილი არტემ ერქომაიშვილის მიერ გადმოცემული ჰშევ, ქალწულო.

№55. ჰშევ, ქალწულო [ქსგ, შს, 2006: 143]:

Iქ(C) II

ჰშე - ი - ე - ვ, ქა - ლ - წუ - ლო,

ჰშე - ი - ე - ქა - წუ - ლო,

Iზ(F) V

მი - უ - ნდო - მე - ლი ბუ - წე - ბა -

მი - უ - ნდო - მე - ლი ბუ - წე - ბა -

თა, უ - ჟა - მო

თა, უ - ჟა - მო

როგორც ამ ნიმუშებიდან ჩანს, ერთი და იგივე მუხლი ერთ შემთხვევაში (მაგ. №54) საყრდენის (ცენტრის) ცვლილებისას ინარჩუნებს კილოურ მიხრილობას, როდესაც დროებით იცვლება ტონალობა; ხოლო მეორე შემთხვევაში (მაგ. №55) იგივე ჰანგი გადახრის გარეშეა.

საიდუმლო უცხოთ ქვემოთ მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ მუხლი „უცხო და დიდებული“ გადახრით ითქმის როგორც პატარავა-სიმონიშვილი-ერქომაიშვილის ტრიოს (თერთმეტი მარგალიტი), ასევე არტემის ჩანანერშიც.

№56. საიდუმლო უცხო [ქგ, თმ, 2004: 1]:

№57. საიდუმლო უცხო [ქსგ, შს, 2006: 69]:

ვფიქრობთ, გადახრები უნდა იყოს გამშვენების ერთ-ერთი მეთოდი, რადგან გადახრებისა და მოდულაციების ინტენსივობა საგალობლის გამშვენებასთან ერთად იმატებს.

5. კადანსები

რამდენადაც ქართული გალობის შესახებ თეორიულ ტრაქტატებს ან სახელმძღვანელოებს ჩვენამდე არ მოუღწევია და გალობის პრაქტიკული ცოდნა თაობიდან თაობას ზეპირად გადაეცემოდა, სხვა მუსიკოლოგიური ასპექტების დარად, საგალობლის კადანსური იერსახისა თუ სხვა თავისებურებების გამოვლენა ჩვენამდე მოღწეული ხმოვანი მასალისა და სანოტო ტრანსკრიფციების ანალიზის შედეგად მოხდა. კერძოდ, შესაძლებელი გახდა კადანსური საქცევების ფორმების დადგენა და მათი კლასიფიკაცია.

კადანსი მუხლის დამაბოლოებელი საქცევია, რომელიც მოცემულ კილოში ასრულებს ან დროებით აჩერებს ჰანგის განვითარებას და, ამგვარად, ხელს უწყობს მუსიკალური სახის ფორმირებას. ამასთან, კადანსურ საქცევებს ორ მსხვილ სახეობად – სადა და გამშვენებულ კადანსებად ვყოფთ.

კადანსის სადა ფორმა ერთგვაროვანია და მყარ მოდელს წარმოადგენს, ხოლო გამშვენებული კადანსები რამდენიმე სახისაა. რამდენადაც ქართული გალობა რიგი თავისებურებებით ხასიათდება და, მათ შორის, კადანსური

სტრუქტურაც რამდენადმე განსხვავდება კლასიკური ევროპული კადანსური ფორმებისაგან, ქართული გალობის საკადანსო მახასიათებლების კლასიფიკაციისას შევარჩიეთ ტერმინები, რომლებიც გამოიყენება ქართული გალობის ამა თუ იმ სკოლისა თუ კომპოზიციური თავისებურებების განსასხვავებლად. კერძოდ, კადანსის იმ ფორმას, რომელიც ძირითადად სადა კილოს საგალობლებში გამოიყენება, ვუწოდებთ *სადა კადანსს*; ხოლო კადანსურ ფორმებს, რომლებიც საგალობლის გავარჯიშება-გამშვენების ერთ-ერთ საშუალებადაც შეიძლება ჩაითვალოს – *გამშვენებულ კადანსს*. კადანსის სადა და გამშვენებული ფორმების მახასიათებლებად გამოვყავით რამდენიმე კრიტერიუმი.

5.1. სადა კადანსი: ა) მეტრულად უცვლელია; ბ) ფინალისი მიიღება სამივე ხმის ერთდროული მოძრაობის შედეგად და მყარდება.

№58. *რაჟამს დიდებულნი მონაფენი* [იქვე: 154]:

5.2. გამშვენებული კადანსი შეიძლება იყოს: ა) განვრცობილი, ბ) შეჭრილი, გ) შეყოვნებული, დ) ჩანართი.

გამშვენებული კადანსის ოთხივე ფორმას საკუთარი წესები აქვს და ამ წესების მიხედვით მოქმედებს. კერძოდ:

ა) კადანსის განვრცობისას არ ხდება დამაბოლოებელ ბგერაზე/აკორდზე მუხლის დასრულება (პაუზის, ცეზურის მეშვეობით) და იგი შეუჩერებლად გადაიზრდება დამატებით ნაგებობაში, რომლის ბოლოსაც ხდება კილოს ცენტრის გამყარება.

№59. რაჟამს დიდებულნი მონაფენი [იქვე: 152]:

Iზ(F)

თა - ი - ა მსა - ჯუ - უ - ლ - თა - ი - ა

თა - ი - ა მსა - ჯუ - უ - ლ - თა ი - ა

ბ) შეჭრილი კადანსის დროს მუხლები ერთმანეთს ებმის ცეზურის (პაუზის) გარეშე და არ ხდება მუხლის დამაბოლოებელი (კილოს ცენტრალური) ბგერის გამყარება.

№60. რაჟამს დიდებულნი მონაფენი [იქვე: 150]:

Iზ(F)

ო - ი - ო - ი - უ - და ვერ-ცხლის მო-ყვარე

ო - ი - ო - ი - უ - და ვერ-ცხლის მო-ყვარე

გ) შეყოვნებული კადანსის დროს დამაბოლოებელ (კილოს ცენტრალურ) ბგერაზე გადასვლა ხდება დაყოვნებულად – გამვლელი ბგერის, შემომღერებისა და/ან შეკავების ხერხით.

შეყოვნებული კადანსის მიღება გამვლელი ბგერის მეშვეობით

№61. რომელნი ქერუბიმთა [ქგ, 3, 2005: 254]:

სა - მე

სა - მე

შეყოვნებული კადანსის მიღება შემომღერების გზით

№62. რომელნი ქერუბიმთა [ქსგ, 5, 2008: 64]:

შეყოვნებული კადანსის მიღება შეკავების ხერხით

№63. რომელნი ქერუბიმთა [იქვე: 57]:

დ) ჩანართი – როდესაც ჰანგი ვითარდება მცირე ფორმის კადენციისმაგვარი ნაგებობის ფარგლებში.

№64. ცისკარსა მსთვად მოვიდა [ქსგ, 4, 2006: 158]:

დანვრილებით განვიხილოთ გამშვენებული კადანსის ყველა სახეობა.

5.2.1. განვრცობილი კადანსები. განვრცობილ მუხლებს ვუნოდებთ ისეთ მუხლობრივ ერთეულებს, რომელთაც ზედნაშენი ნაგებობა ემატება. ეს ნაგებობა შესაძლოა, განივრცოს ორი ან ოთხი თვლით. ზოგჯერ ამგვარ ზედნაშენ სტრუქტურას გარკვეული მელოდიური საქცევის იერი აქვს. შესაბამისად, განვასხვავებთ მცირედ, საშუალოდ და მეტად განვრცობილ საკადანსო საქცევებს. სადა ვარიანტში ძირითადად მცირედ განვრცობილი კადანსები გვხვდება. ამ კადანსის ზედნაშენი არ უნდა სცდებოდეს 6 თვლას. საშუალოდ განვრცობილი კადანსის დამატებითი ნაგებობა კი არ უნდა აღემატებოდეს 8 თვლას. რაც შეეხება მეტად განვრცობილ კადანსს, დამატებითი ნაგებობა შეიძლება განივრცოს მაქსიმუმ 10 თვლით.

იმისათვის, რომ უკეთ დავინახოთ, როგორ ხდება მუხლის განვრცობა, მოგვყავს ორივე – დასავლური და აღმოსავლური – სკოლის ერთი და იმავე მუხლის კადანსის როგორც სადა, ასევე გამშვენებული/განვრცობილი ვარიანტები, რომლებშიც ზომა გაორმაგებულია. მეტი თვალსაჩინოებისათვის კი გამშვენებული ვარიანტების I ხმაში მოვნიშნავთ იმ საფეხურებს, რომლითაც ჰანგი სადა კილოშია გადმოცემული.

მოგ ზაური მუხლის ქართლ-კახურ ვარიანტებში კარგად ჩანს სადა კადანსის განვრცობის ყველა ეტაპი სხვადასხვა საგალობელში.

ქვემოთ მოცემულია სადა კადანსი – ზედნაშენის გარეშე (განვრცობა ხდება მუხლის დამაბოლოებელი, მონიშნული საფეხურიდან).

№65. რომელნი ქერუბიმთა [ქსგ, 3, 2005: 304]:

მცირედ განვრცობილი კადანსი
 №66. რომელნი ქერუბიმთა. [იქვე: 303]:

საშუალოდ განვრცობილი კადანსი
 №67. შენ გიგალობთ [იქვე: 316]:

რაც შეეხება დასავლურ რეპერტუარს, ქვემოთ მოყვანილი ნიმუშები გელათის სკოლის ქერუბიმთას მუხლის განვრცობის ეტაპებს ასახავს.

როგორც ვხედავთ, სადა კილოს მუხლის ქვემოთ მოცემული ვარიანტის დამატებითი ნაგებობა არ აღემატება 6 თვლას და მცირედ განვრცობის ნიმუშია:³⁰

№68. რომელნი ქერუბიმთა [ქსგ, 1, 2004: 247]:

³⁰ აღნიშნული მუხლი ე. წ. მოგზაური მუხლების ტიპს განეკუთვნება და სხვა საგალობლებშიც გვხვდება. მაგალითად, კარბელაშვილების სკოლის ქერუბიმთაში იგი სრულდება d-ზე სადა კადანსის წესით.

აღნიშნული მუხლის საშუალოდ განვრცობილი ვარიანტია შემდეგი მაგალითი, რომელშიც ზედნაშენი ნაგებობის თვლა არ აღემატება რვას.

საშუალოდ განვრცობილი კადანსი

№69. რომელნი ქერუბიმთა [იქვე: 248]:

ქვემოთ მოყვანილი ნიმუში მოცემული მუხლის გამშვენებული ვარიანტია. მასში მოცემულია ზედნაშენი ნაგებობის უფრო მეტად განვრცობილი ფორმა, კერძოდ, თვლა გაიზარდა ათამდე.

მეტად განვრცობილი კადანსი

№70. რომელნი ქერუბიმთა [იქვე: 250]:

განვრცობა, როგორც ხერხი, მუხლის გამშვენებისას კიდევ ერთი ფორმით გამოიყენება; კერძოდ, ხდება მარტივად, საშუალოდ ან მეტად განვრცობილი მუხლების კადანსური ზედნაშენის რიტმული გაორმაგება. ამ ტიპის განვრცობით მიღებული ნაგებობა არ არის დამოუკიდებელი კომპოზიციური სტრუქტურა, რადგან ის იმეორებს არსებულ (მარტივ, საშუალოდ ან მეტად განვრცობილ) ზედნაშენს გაორმაგებულ დროში. ამგვარ განვრცობას შეგვიძლია პირობითად ვუნოდოთ **გაორმაგებული განვრცობა**. თუმცა ამგვარად განვრცობილი საკადანსო საქცევი შეიძლება დაბოლოვდეს როგორც სადა კადანსისთვის დამახასიათებელი ჩაკეტვით, აგრეთვე შეკავების ხერხით. დავასახელებთ გელათის სკოლის გამშვენებულ მაგალითებს:

ა) მარტივად განვრცობილი კადანსის გაორმაგება, რომელიც ბოლოში

სრულდება შეყოვნებით, კერძოდ, ბანში შეკავებით.³¹

მაგ. №71. რომელნი ქერუბიმთა [ქსგ, 5, 2008: 57]:

სადა კილო

ბ) საშუალოდ განვრცობილი კადანსი გაორმაგებული მეტრით ბანსა და II ხმაში შეყოვნებით (შემომღერებით):

№72. რომელნი ქერუბიმთა [იქვე: 64]:

სადა კილო

³¹ შეკავება, შემომღერება და გამვლელი მოძრაობა კადანსურ საქცევებში შეყოვნებული კადანსის წარმოების ხერხებს განეკუთვნება. მათ დაწვრილებით ქვემოთ განვიხილავთ.

გ) მეტად განვრცობილი კადანსური საქცევი გაორმაგებული მეტრით და შეყოვნებული (შემომღერება) დაბოლოებით:

№73. რომელნი ქერუბიმთა [იქვე: 58]:

განხილულ მაგალითებში გამოჩნდა დასავლურ სამგალობლო რეპერტუარში არსებული განვრცობის ხერხები და ფორმები.

5.2.2. შეჭრილი კადანსი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შეჭრილი (აჩქარებული) კადანსის დროს მუხლები ერთმანეთს ებმის ცეზურის (პაუზის) გარეშე. ამ ტიპის კადანსური საქცევის გამოყენების ორი ხერხი გვხვდება:

ა) როდესაც მუხლის ნებისმიერი ხმის დამოუკიდებელი ინიციატივით ხდება ორი მუხლის გადაბმა; ამ დროს ერთი ბგერა ასრულებს კადანსურ საქცევაში მუხლთან დამაკავშირებელი ხიდის ფუნქციას.

ამგვარი შეჭრილი კადანსის ნიმუში გვხვდება დასავლეთ საქართველოს სამგალობლო სკოლის საგალობლებში.

№74. ღმერთი ხარ მშვიდობისა [ქსგ, 8, 2017: 158]:

№75. უბრუნელსა ხატსა შენსა [ქსგ, 2, 2002: 196]:

Iზ(F)

თა - ჩვენ - თა - სა, ქრი - სტე ღმერ - თო

თა - ჩვენ - თა - სა, ქრი - სტე ღმერ - თო

შემდეგი მაგალითი აღმოსავლეთ საქართველოს სამგალობლო სკოლის ნიმუშია.

№76. ღირს არს ჭემმარიტად [ქსგ, 3, 2005: 278]:

Iზ(F) Iზ(G)

ღირს არ - ს ჭე - მ - მა - რი - ტად, რა - თა

ღირს არ - ს ჭე - მ - მა - რი - ტად, რა - თა

ბ) როდესაც რამდენიმე ხმის ერთდროული მოქმედებით ხდება მუხლების დაკავშირება. ამ შემთხვევაში მომდევნო მუხლზე გადასვლა ხდება რამდენიმე ბგერის ერთდროული საკადანსო მოძრაობით. ამ ტიპის საკადანსო მოძრაობის ნიმუშებს შორისაა დასავლეთ საქართველოს სამგალობლო სკოლის საგალობლები: *შენ, რომელმან; ხმა-ვყავ შენდამი*.

№77. შენ, რომელმან განანათლენ [ქგ, თმ, 2004: 6]:

Iზ(F)

გულ - ნი - ცა მგა - ლო -

გულ - ნი - ცა მგა - ლო -

(სადა ვარიანტში მოცემული მუხლი დამთავრდებოდა „ცა“ მარცვალზე d-გ. შდრ. ქსგ, 8, 2017:8).

№78. ხმა-ვყავ შენდამი [ქსგ, 8, 2017: 208]:

(სადა კილოს მუხლი დამთავრდებოდა მონიშნულ, „თა“ მარცვალზე d-გ. მუხლის ბოლოს | ხმის ტერციით ქვევით ანალოგიური მოძრაობა (მარცვლები „თა-თა“) შემოქმედის სკოლის ნიმუშებშიც გვხვდება. შდრ. ქსგ, 2006: 108, მარცვლები „სა-სა“).

აღმოსავლეთ საქართველოს სამგალობლო სკოლის რეპერტუარიდან – მოვედით, თაყვანის-ვსცეთ და ანგელოზი ღალადებს.

№79. მოვედით, თაყვანის-ვსცეთ [ქსგ, 3, 2005: 298]:

№80. ანგელოზი ღალადებს [ქსგ, 7, 2014: 289]:

5.2.3. შეყოვნებული კადანსი. ქართული გალობის ერთ-ერთ თვისებაა მუსიკალური მასალის გაშლა-განვითარების პროცესში ე. წ. შეყოვნება, რომელიც ფართოდ არის გავრცელებული როგორც აღმოსავლეთ, ისე

დასავლეთ საქართველოს სამგალობლო ტრადიციებში. შეყოვნება, როგორც აღვნიშნეთ, შეიძლება მოხდეს რამდენიმე ხერხით როგორც მუხლის ბოლოს, ასევე მუხლშიდა კადანსირების დროსაც. შეყოვნების ინსტრუმენტებია: ა) შეკავება, ბ) გამვლელი მოძრაობა, გ) შემომღერება. განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

5.2.3.1. შეკავება. შეკავების დროს ხდება დამაბოლოებელი ბგერის შეყოვნება ბანსა ან შუა ხმაში ცალ-ცალკე ან ერთდროულად. შეკავება ძირითადად ჩნდება მუხლის დაბოლოებისას, თუმცა შეიძლება შეგხვდეს მუხლშიდა კადანსირების დროსაც. ამგვარი შეკავების ნიმუშია გელათის სკოლის მოვედით, თაყვანის-ვსცეთ.

შეკავებულია ბანის ხმა მუხლის შუა ნაწილში

№81. მოვედით, თაყვანის-ვსცეთ [ქსგ, 5, 2008: 29]:

შეკავებულია ბანის ხმა მუხლის ბოლოს

№82. მოვედით, თაყვანის-ვსცეთ [იქვე: 29]:

როგორც ზემოთ მოყვანილი ნიმუშებიდან ჩანს, გელათის სკოლის საგალობლებში ბანის შეკავებისას ძირითადად შუა ხმა უნისონურად ერწყმის ბანს.

რაც შეეხება ქართლ-კახურ ტრადიციას, შეკავების დროს უმეტესად ინარმოება კვინტური ვერტიკალი ზედა ხმების უნისონური შერწყმის შე-

დეგად, როდესაც ბანი აჟღერებს კვინტურ ფუძეს. შესაბამისად, გელათის სკოლის საგალობლებში შეკავების ფუნქციას ძირითადად ბანი ტვირთულობს, ხოლო ქართლ-კახურში ამ მხრივ, ბანთან ერთად II (შუა) ხმაც აქტიურია. გვხვდება, აგრეთვე, II ხმისა და ბანის ერთდროული შეკავებებიც. ქართლ-კახური სკოლის ამგვარი შეკავებების ნიმუშად მოგვყავს რომელიმე ქერუბიმთა (მრევლიშვილის ხელნაწერები):

შეკავებულია ბანი

№83. რომელი ქერაბინთა [მრევლიშვილი, 1852: 13]:

შეკავებულია შუა ხმა

№84. რომელი ქერაბინთა [იქვე: 14]:

შეკავებულია ბანი და შუა ხმა

№85. რომელი ქერაბინთა [იქვე: 14]:

Musical score for №85, 'რომელი ქერაბინთა' [იქვე: 14]. The score is in 8/8 time and consists of three staves. The top two staves are for vocal parts, and the bottom staff is for the basso continuo. The lyrics are 'რა - ი - ავთ'.

5.2.3.2. გამვლელი მოძრაობა. ამ დროს ერთი ან ორი ხმა გამვლელი საფეხურის მეშვეობით მოძრაობს დამაბოლოებელი ბგერისაკენ/ინტერვალისკენ. ისევე, როგორც შეკავება, გამვლელი მოძრაობა შეიძლება შეგვხვდეს როგორც მუხლის ბოლოს, ასევე მუხლშიდა კადანსირებისას. ამ უკანასკნელის დროს შესაძლებელია ორი ხმის მოძრაობა დასრულდეს შედარებით მერყევ ინტერვალზე.

შეყოვნების ამ ფორმის ნიმუშებია: გელათის სკოლის რომელნი ქერუბიმთა, რომელშიც გამვლელ მოძრაობას ასრულებს შუა (II) ხმა;

მაგ. №86. რომელნი ქერუბიმთა [ქსგ, 5, 2008: 63]:

Musical score for №86, 'რომელნი ქერუბიმთა' [ქსგ, 5, 2008: 63]. The score is in 8/8 time and consists of three staves. The top two staves are for vocal parts, and the bottom staff is for the basso continuo. The lyrics are 'რუ - ბიმ'.

ქართლ-კახური სამგალობლო ტრადიციის დიდება მაღალიანი, რომელშიც შუა (II) ხმა და ბანი საწინააღმდეგო მიმართულებით გამვლელი ბგერის გავლით გადადიან დამაბოლოებელ კვინტაში.

№87. დიდება მალალთა შინა [ქსგ, 3, 2005: 203]:

5.2.3.3. შემომღერება. ამ ტიპის კადანსირებისას II ხმა ან ბანი დამაბოლოებელ ბგერაზე გადადის უახლოესი საფეხურების შემომღერების გზით. ამგვარი შეყოვნება ძირითადად გეხვდება მუხლის დაბოლოებისას და ნაკლებად დამახასიათებელია მუხლშიდა კადანსირებისთვის. ნიმუშად მოვიყვანთ გელათის სკოლის *წმიდა არს, წმიდა არსს*, რომელშიც შემომღერება ხდება ბანში.

№88. *წმიდა არს, წმიდა არს* [ქსგ, 5, 2008: 82]:

როგორც მაგალითიდან ჩანს, მუხლი შეიძლება დასრულდეს ნონის ჩარჩოთი, რომელიც ორი კვინტის შერწყმის შედეგად იწარმოება. ამგვარი კადანსირება შეიძლება შეგხვდეს შუალედური მუხლების ბოლოს.

5.2.4. ჩანართი. ჩანართის დროს ჰანგი ვითარდება მცირე ფორმის კადენციისმაგვარ ნაგებობაში. ძირითადად მუხლშიდა კადანსირებისას შუა ხმა იწყებს მოძრაობას და ამღერებს მოტივს, რომელიც სრულდება ერთი საფეხურით ზევით, რა დროსაც ბანი უერთდება ოქტავით ქვევით. ამ დროს მეტწილად ზედა (I) ხმა ისვენებს და არ ინტონირებს დამაბოლოებელ ბგერას, თუმცა ზოგჯერ პირიქით, ასწრებს შუა ხმას და ბანს და წინასწარ ამღერებს დამაბოლოებელ ბგერას და დანარჩენ ორ ხმასთან სეკუნდურ

ულერადობას ქმნის. ამგვარი მოძრაობა მეტნილად გვხვდება მუხლს შიგნით და განსაკუთრებით ფართოდ არის გავრცელებული დასავლეთ საქართველოს სამგალობლო ტრადიციაში.

საილუსტრაციოდ მოგვყავს *მოვედით თაყვანის-ვსცეთ*, ორი ვარიანტი, რომელთაგან ერთი *ნამდვილ*, ხოლო მეორე *გამშვენებულ* კილოშია წარმოდგენილი. გამშვენებულში მკაფიოდ ჩანს კადენციური ჩანართი მარცვალზე „ძე“.

№89. *მოვედით, თაყვანის-ვსცეთ*, ნამდვილი კილო [ქსგ, 1, 2004: 227]:

გვა - ცხოვ - ნენ ჩვენ, ძე - ო ღმრთი -

სა - - - ო,

№90. მოვედით, თაყვანის-ვსცეთ. გამშვენებული კილო [ქსგ, 5, 2008: 29]:

უნდა ითქვას, რომ გარდა მოცემული კადენციისა, მთქმელის პარტია ორივე ნიმუშში იდენტურია, რაც გვაძლევს საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ აღნიშნული ვარიანტები ერთი და იმავე წყაროს მიერ არის გადმოცემული. შესაბამისად, მუხლშიდა კადენციური ჩანართი ნამდვილ კილოში გადმოცემული ჰანგის გამშვენების ხერხად უნდა ჩაითვალოს.

აღსანიშნავია, რომ ამ ტიპის მუსიკალური საქცევი მუხლის შიდა ნაგებობისთვისაა დამახასიათებელი. ასეთ დროს უმთავრესად II ხმა ძირითადი ბგერიდან (რომელზეც შეკავება ხდება), ერთი საფეხურით ზევით ანაცვლებს ნაგებობას, რადგან უმეტეს შემთხვევაში სწორედ ძირითადი ბგერიდან ერთი საფეხურით ზევით იწყება საგალობლის მომდევნო ნაგებობა.

გვხვდება, აგრეთვე, შემთხვევები, როდესაც I ხმაც ინაცვლებს ძირითადი ბგერიდან (რომელზეც ხდება შეკავება), ერთი საფეხურით ზევით.

№91. მოვედით, თაყვანის-ვსცეთ [იქვე: 31]:

გარდა ამისა, ზოგჯერ II ხმა გადაიზრდება მელოდიურ საქცევში, რომლის მეშვეობითაც ძირითადი ბგერიდან ინაცვლებს ორი საფეხურით ქვევით. ამგვარი შემთხვევები გვხვდება მუხლის დაბოლოების დროსაც.

№92. რომელნი ქერუბიმთა [იქვე: 59-60]:

გვხვდება, აგრეთვე, ვარიანტები, როდესაც II ხმა რჩება ძირითად ბგერაზე. ამგვარი შემთხვევები ხშირია როგორც მუხლშიდა ნაგებობაში, აგრეთვე მისი დაბოლოების დროსაც.

ა) მუხლშიდა საქცევი:

№93. რომელნი ქერუბიმთა [ქსგ, 1, 2004: 249]:

ბ) ზემოთ მოყვანილი საქცევი ღირს არსის გამშვენებული ვარიანტში

მუხლის ბოლოს გვხვდება. ამ დროს ბანი მოძრაობს ერთი საფეხურით ზევით და I-თან ქმნის კვარტის ინტერვალს. თუმცა ეს მოვლენა შეიძლება აღქმულ იქნას, როგორც შეჭრილი (აჩქარებული) კადანსი.

№94. ღირს არს ჭემმარიტად [ქსგ, 5, 2008: 86]:

ღირს არს ჭემ - მა - რი - ტად, რა - თა

ღირს არს ჭემ - მა - რი - ტად, რა - თა

საინტერესოა, რომ ჩანართი შეიძლება საერო/სუფრის საგალობლების წართქმითი მუხლის ბოლოსაც შეგხვდეს, როგორც, მაგალითად, გიგო ერქომაიშვილის დიდება ღმერთსას შემთხვევაში, რომლის მუხლი „ჩვენსა სიბნელითგან განმანათლებელსა“ იდენტურია სულო ჩემოს მუხლისა „აღდეგ, რასა გძინავს“, თუმცა ამ უკანასკნელისგან განსხვავებით, დიდების მუხლი სწორედ ჩანართით ბოლოვდება:

№95. დიდება ღმერთსა [ერქომაიშვილი, 1907: 5]:

ჩვენსა სიბნელითგან განმანათლე - ბელ - სა,

ჩვენსა სიბნელითგან განმანათლე ბელ სა

№96. სულო ჩემო [ქსგ, 4, 2006: 53]:

ა - ღდეგ, რა - სა გძი - ნავს?

ა - ღდეგ, რა - სა გძი - ნავს?

წართქმითი მუხლის კადენციური ნაგებობით დასრულების შემთხვევა

გზვდება, აგრეთვე, აღმოსავლეთ საქართველოს სამგალობლო ტრადიცი-
შიც. მაგალითად, ქართლ-კახური მამაო ჩვენოს პირველი წართქმითი მუხ-
ლის ბოლოს შუა ხმა პროვოცირებს ჩანართის ტიპის მოძრაობას, რომელსაც
დამაბოლოებელი ბგერის წინ უერთდება ბანი და ზედა ხმა. თუმცა ამ შე-
მთხვევაში მოცემულ საქცევს არ აჰყავს ნაგებობა ერთი საფეხურით ზევით.

№97. მამაო ჩვენო [მულალაშვილი, 1967: 12]:

ამგვარად, ზემოთ განვიხილეთ კადანსური საქცევების ყველა ნაირსახეობა.
ასევე საინტერესოა მუხლის აგების კანონიკაც, რაც, ერთი მხრივ, მუხლის
ფუნქციურ (ფორმის შემქმნელ) როლს (საწყისი, შუალედური და დამაბოლო-
ებელი მუხლები) უკავშირდება და, მეორე მხრივ, იმაზეა დამოკიდებული,
თუ რომელ კილო-წყობაშია ესა თუ ის მუხლი გადმოცემული. ამ საკითხებს
განვიხილავთ სახელმძღვანელოს მომდევნო, პრაქტიკული ნაწილში.

მეორე ნაწილი
ზეპირი სწავლების ტრადიცია
1. ძირითადი ჰანგი და მისი კომპოზიციური სტრუქტურა.

ძველად საგალობლების ზეპირი სწავლება გარკვეული მეთოდით ხდებოდა. თავდაპირველად ასწავლიდნენ ძირითადი ჰანგის სადა ვარიანტს, რომელიც გადმოიცემოდა ზედა, პირველი ხმის მიერ. ამის შემდეგ კი მაგალობელი ეუფლებოდა პირველთან მეორე ხმისა და ბანის შეწყობის პრინციპებს. ბოლო ეტაპს ხმათა გავარჯიშება-გამშვენება წარმოადგენდა [ქორიძე, 1996: 10-11].

საგალობლების ანალიზის შედეგად ვლინდება ის ურთიერთმიმართება და მოძრაობის წესები, რაც სამხმიანი მუსიკალური ქსოვილის ცალკეული ხმის მოძრაობის/განვითარების საფუძველს წარმოადგენს. ვრცელი სამგალობლო რეპერტუარის ამ კუთხით ანალიზის მეშვეობით ირკვევა ხმათა შეწყობის ნაირგვარი ხერხი, კერძოდ, პირველ ხმასთან შუა ხმისა და, განსაკუთრებით, ბანის შეწყობის ვარიანტები.¹

ვიდრე უშუალოდ სავარჯიშოებზე გადავიდოდეთ, წარმოგიდგინოთ ოთხივე კილოში საფეხურებზე დაბოლოების შემთხვევებს.

Iზ(F) კილო²

- 1. I საფეხურზე** გვხვდება ორგვარი დაბოლოება – ა) უნისონური და ბ) კვინტური.

---

¹ ამ კუთხით, ქართული გალობა ევროპულ შუა საუკუნეების მუსიკასთან გარკვეულ სიახლოვეს ამჟღავნებს. ორივე შემთხვევაში ხმათა შეწყობის პროცესში ორი წყვილი მონაწილეობს. კერძოდ, სამხმიანი პოლიფონიური ქსოვილი *cantus firmus*-თან, ანუ ძირითად ჰანგთან, მელოდიურ ბაზისთან დანარჩენი ორი ხმის გარკვეული წესებით შეწყობის შედეგია. განსხვავება კი ის არის, რომ ქართულ სამგალობლო ტრადიციაში ხმათა კოორდინირება ერთმნიშვნელოვნად ზედა ხმიდან მოდის.

² მოყვანილი საგალობლები და სავარჯიშოები წარმოდგენილია აუდიოდანართში როგორც თანაბარტემპირებული (ყოველი ნომრის მაგალითი ა), ისე ქართული ორიგინალური ბგერათწყობით (მაგალითი ბ), მათ შორის მნიშვნელოვანი განსხვავების დემონსტრირების მიზნით. რიგ შემთხვევებში მოცემულია აუთენტური ჩანაწერებიც (მაგალითი გ).

ა) უნისონი

№1. წმიდაო ღმერთო [ქსგ, 1, 2004: 231] (ა/დ, №2 ა, ბ):

გვი - წყა - ლენ ჩვენ.
გვი - წყა - ლენ ჩვენ.

ბ) კვინტა (I-V)

№2. ყრმანი, სარწმუნოებით [ქსგ, 8, 2017: 165] (ა/დ, N3 ა, ბ):

და - ზ - ზ - დებ - დეს:
და - ზ - ზ - დებ - დეს:

2. III საფეხურზე: ა) უნისონი, ბ) კვინტური კადანსი (III-VII), გ) ქვედა უნისონი VII საფეხურზე დაბოლოებით; დ) იშვიათად ქვედა უნისონის VII საფეხურს ბანი ეწყობა კვინტაში.

ა) უნისონი

№3. კვერექსი [ქსგ, 3, 2005: 11] (ა/დ, №4 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

ბ) კვინტა (III-VII)

№4. განათლდი, განათლდი [ქსგ, შს, 2006: 29] (ა/დ, №5 ა, ბ, გ):

Iზ(F) III III

ა - ნ შე - ნ - ცა ი შე - ბდინ, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
 ა - ნ შე - ნ - ცა - ი - ა ი შე - ი - ე - ბდინ, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

გ) ქვედა უნისონი VII საფეხურზე

№5. განათლდი, განათლდი [ქსგ, შს, 2006: 34] (ა/დ, №6 ა, ბ, გ):

Iზ(F) III VII

ა - ნ შე - ნ - ცა ი შე - ი - ე - ბდინ, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
 ა - ნ შე - ნ - ცა - ი - ა ი შე - ი - ე - ბდინ, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

დ) ქვედა უნისონი (VII საფ.) კვინტური ბანით

№6. ანგელოზი ღალადებს [ქსგ, შს, 2006: 31] (ა/დ, №7 ა, ბ, გ):

Iზ(F) I VII

წმი - ა - ი - და
 წმი - ა - ი - და

3. **IV საფეხურზე:** ა) ზედა უნისონი, ბ) კვინტური კადანსი (IV-VIII) და გ) ქვედა უნისონი VIII საფეხურზე დაბოლოებით.

ა) ზედა უნისონი

№7. ღირს არს ჭეშმარიტად [ქსგ, 1, 2004: 278] (ა/დ, №8 ა, ბ, გ):

ბ) კვინტა (IV-VIII)

№8. ღირს არს ჭეშმარიტად [ქსგ, 1, 2004: 279] (ა/დ, №9 ა, ბ):

გ) ქვედა უნისონი VIII საფეხურზე

№9. ღირს არს ჭეშმარიტად [ქსგ, შს, 2006: 207] (ა/დ, №10 ა, ბ, გ):

იგივე მუხლი ქორიძის მიერ ჩანერილ ღირს არსში კვინტური დაბოლოებით გვხვდება.

№10. ღირს არს ჭემმარიტად [ქსგ, 5, 2008: 4] (ა/დ, №11 ა, ბ):

4. V საფეხურზე გვხვდება მხოლოდ უნისონური დაბოლოება.

№11. ჰშევ, ქალწულო [ქსგ, 2, 2002: 154] (ა/დ, №12 ა, ბ):

№12. ჰშევ, ქალწულო [ქსგ, 2, 2002: 155] ა/დ, №13 ა, ბ):

5. VI საფეხურზე გვხვდება მხოლოდ უნისონური დაბოლოება.

№13. რაოდენთა ქრისტეს მიერ [ქსგ, შს, 2006: 92] (ა/დ, №14 ა, ბ, გ):

ა - ი - ა - ლი - ლუ - - ი - ა - ი - ა - ი - ა - ი - ა - ი - ა.

ა - ი - ა - ლი - ლუ - - ი - ა - ი - ა - ი - ა - ი - ა - ი - ა.

№14. კვერთხი იესეს ძირისაგან [ქსგ, შს, 2006: 67] (ა/დ, №15 ა, ბ, გ):

უ - ქორ - ნ - ნე - - - ბე - ლი - სა

უ - ქორ - ნ - ნე - - - ბე - ლი - სა

VII და VIII საფეხურებზე – იგივეა, რაც III და IV საფეხურების ქვედა უნი-სონების დაბოლოებები.

ქ(C) კილო

1. I საფეხურზე გვხვდება სამგვარი დაბოლოება – ა) უნისონური, ბ) კვინტური (I-V) და გ) ქვედა უნისონი VIII საფეხურზე.

ა) უნისონი

№15. ის პოლა [ქსგ, შს, 2006: 241] (ა/დ, №16 ა, ბ, გ):

ის პო-ლა ე - ტი დე - ს - პო - ტა!

ის პო-ლა ე - ტი დე - ს - პო - ტა!

ბ) კვინტა (I-V)

№16. ქრისტე აღდგა [ქსგ, შს, 2006: 1] (ა/დ, №17 ა, ბ, გ):

Iქ(C) I

ქრი - სტე აღ - დგა მკვდრე-თით, სიკვ - დი - ლი - თა სიკვ - დი - ლი - სა

ქრი - სტე აღ - დგა მკვდრე-თით, სიკვ - დი - ლი - თა სიკვ - დი - ლი - სა

I

დამ-თრგუნ-ვე - ლი და სა-ფლა - ვე-ბის ში-ნა-თა ცხო - ვრე-ბის მიმ-ნი-ჭე-ბე-ლი.

დამ-თრგუნ-ვე - ლი და სა - ფლა - ვე-ბის ში-ნა-თა ცხო - ვრე-ბის მიმ-ნი-ჭე-ბე-ლი.

გ) ქვედა უნისონი VIII საფეხურზე დაბოლოებით

№17. ქრისტე აღდგა [ქსგ, შს, 2006: 4] (ა/დ, №18 ა, ბ, გ):

Iქ(C) I

ქრი - სტე აღ - დგა მკვდრე-თით, სიკვ - დი - ლი - თა სიკვ - დი - ლი - სა

ქრი - სტე აღ - დგა მკვდრე-თით, სიკვ - დი - ლი - თა სიკვ - დი - ლი - სა

V

დამ-თრგუნ-ვე - ლი და სა - ფლა-ვე-ბის ში-ნა - თა ცხო - ვრე-ბის მიმ-ნი-ჭე-ბე-ლი.

დამ-თრგუნ-ვე - ლი და სა-ფლა - ვე-ბის ში-ნა - თა ცხო - ვრე-ბის მიმ-ნი-ჭე-ბე-ლი.

2. II საფეხურზე: ა) უნისონი და ბ) კვინტური კადანსი (II-VI).

ა) უნისონი

№18. აქსიოს [ქსგ, შს, 2006: 242] (ა/დ, №19 ა, ბ, გ):

Iქ(C) VII[♯] II

ა - ი - ა - ქ - სი - - - - - ოს.

ბ) კვინტა (II-VI)

№19. განვინშიდნეთ საცნობელნი [ქსგ, შს, 2006: 7] (ა/დ, №20 ა, ბ, გ):

Iქ(C) I II

და დღეს უ - ხრწნე - ლა - ა - ი - ად

3. III საფეხურზე: ა) უნისონი და ბ) კვინტური კადანსი (III-VII).

ა) უნისონი

№20. ის პოლა [ქსგ, შს, 2006: 241] (ა/დ, №21 ა, ბ, გ):

Iქ(C) I III

ის პო - ლა ე - ტი დეს - პო - ტა!

ბ) კვინტა (III-VII)

№21. წმიდა არს, წმიდა არს [ქსგ, შს, 2006: 202] (ა/დ, №22 ა, ბ, გ):

Musical score for №21, 'წმიდა არს, წმიდა არს'. The score is in 3/4 time, key of B-flat major (two flats), and consists of three staves (treble, alto, and bass clefs). The melody is marked with Roman numerals II and III. The piece features a mix of eighth and quarter notes with some rests.

4. IV საფეხურზე გვხვდება ორგვარი დაბოლოება – ა) უნისონით და ბ) კვინტით (IV-VIII).

ა) უნისონი

№22. მამასა და ძესა [ქსგ, 1, 2004: 256] (ა/დ, №23 ა, ბ):

Musical score for №22, 'მამასა და ძესა'. The score is in 3/4 time, key of B-flat major (two flats), and consists of three staves. The melody is marked with Roman numerals I and IV. The lyrics are: და წმი - და - სა სულ - სა, და წმი - და - სა სულ - სა.

(იხ. ასევე არტემის აქსიოს, პირველი მუხლი. ქსგ, შს, 2006: 242).

ბ) კვინტა (IV-VIII)

№23. მამასა და ძესა [ქსგ, 1, 2004: 256] (ა/დ, №24 ა, ბ):

Musical score for №23, 'მამასა და ძესა'. The score is in 3/4 time, key of B-flat major (two flats), and consists of three staves. The melody is marked with Roman numerals I and IV. The lyrics are: მა - მა - სა და ძე - სა, მა - მა - სა და ძე - სა.

II(F) კილო

1. I საფეხურზე გვხვდება დაბოლოება კვინტური კადანსით.

№24. ღმერთი უფალი [ქსგ, 1, 2004: 124] (ა/დ, №25 ა, ბ):

II(F) VI^ზ

მა - ვა - ლი სა - ხე - ლი - თა უ - ფლი - სა - თა.

შემოქმედის სკოლაში ამავე მუხლს ბანი ზოგჯერ ოქტავაშიც ეწყობა და მიიღება კვინტ-ოქტაკორდული კადანსი.

№25. მთასა ზედა [ქსგ, შს, 2006: 123] (ა/დ, №26 ა, ბ, გ):

II(F) VI^ზ

ჩვე - ნე მო - ნა - ფე - თა შენ - თა დი

2. III საფეხურზე გვხვდება ორგვარი დაბოლოება – ა) უნისონური და ბ) კვინტური (III-VII).

ა) უნისონი

№26. აღაღე პირი ჩემი [ქსგ, შს, 2006: 113] (ა/დ, №27 ა, ბ, გ):

II(F) VII^ზ

ა - ჳ - ლე პი - რი ჩე - მი

ლე პი - რი ჩე - ი - ე - მი

ბ) კვინტა (III-VII)

№27. კურთხეულ არს მომავალი [ქსგ, შს, 2006: 86] (ა/დ, №28 ა, ბ, გ):

II(F)

კურთხეულ არს მომავალი სახელი - თა უ - - -

კურთხეულ არს მომავალი სახელი - თა უ - - -

ფლი - სა - - - თა

ფლი - სა - - - თა

3. IV საფეხურზეც ორგვარი დაბოლოება გვხვდება – ა) უნისონური და ბ) კვინტური.

ა) უნისონი

№28. მთასა ზედა [ქსგ, შს, 2006: 123] (ა/დ, №29 ა, ბ, გ):

II(F)

მთა - ი - ა - ი - ა - სა ზე - და ფე - რი ი -

მთა - ი - ა - ი - ა - სა ზე - და ფე - რი ი -

ცვა - ლე ქრი - სტე ღმე - რთო

ცვა - ლე ქრი - სტე ღმე - რთო

ბ) კვინტა (IV-VIII)

№29. მამო ჩვენო [ქსგ, შს, 2006: 211] (ა/დ, №30 ა, ბ, გ):

მა - მა - ო ჩვე - ნო - ოა - ო,

ჩვე - ნო - ოა - ო,

4. VII^ზ საფეხურზე გვხვდება მხოლოდ კვინტური კადანსი

№30. რაოდენთა ქრისტეს მიერ [ქსგ, 2, 2002: 80] (ა/დ, №31 ა, ბ):

რა - ო - დენ - თა

რა - ო - დენ - თა

შემოქმედის სკოლაში ამავე მუხლს ბანი ზოგჯერ ნონაშიც ეწყობა და მიიღება კვინტონაკორდული კადანსი.

№31. რაოდენთა ქრისტეს მიერ [ქსგ, შს, 2006: 91] (ა/დ, №32 ა, ბ, გ):

II#(B)

1. III საფეხურზე გვხვდება ორგვარი დაბოლოება: ა) კვინტური (III-VII) და ბ) ქვედა უნისონური VII საფეხურზე.

ა) კვინტა

№32. ტყვეთა განმათავისუფლებლო [ქსგ, შს, 2006: 169] (ა/დ, №33 ა, ბ, გ):

ბ) ქვედა უნისონი — იგივე VII საფეხურის უნისონი

№33. ისაია, მხიარულ იყავ [ქსგ, შს, 2006: 243] (ა/დ, №34 ა, ბ, გ):

2. **IV საფეხურზე** გვხვდება ორგვარი დაბოლოება: ა) უნისონური და ბ) კვინტური (IV-VIII).

ა) უნისონი

№34. მამაო ჩვენო [ქსგ, შს, 2006: 211] (ა/დ, №35 ა, ბ, გ):

ვე - დი - ნ სუ - ფე - ვა შე - ნი,
ვე - დი - ნ სუ - ფე - ვა შე - ნი,
ო

ბ) კვინტა (IV-VIII)

№35. მოვედით და ვსვათ [ქსგ, შს, 2006: 12] (ა/დ, №36 ა, ბ, გ):

მო - ვე - დი - თ და ვსვათ სა - სმე - ლი ა - ხა - ლი
ვე - დი - თ და ვსვათ სა - სმე - ლი ა - ხა - ლი

3. **VI საფეხურზე** გვხვდება მხოლოდ უნისონით დაბოლოება.

№36. მამაო ჩვენო [ქსგ, შს, 2006: 212] (ა/დ, №37 ა, ბ, გ):

ნმი - ნ - და ი - ყავნ სა - ხე - ლი შე - ნი,
ნმი - ნ - და ი - ყავნ სა - ხე - ლი შე - ნი,

სავარჯიშოები

კილოში ვარჯიშს ვინცებთ ამინის სხვადასხვა ვარიანტით Iზ(F) კილოში, სადაც ყურადღება გამახვილებულია საფეხურების აღქმაზე და სხვადასხვა დაბოლოებაზე.

I საფეხურზე დაბოლოება

სადა კილო

№37 (ა/დ, №38 ა, ბ):

№38 (ა/დ, №39 ა, ბ):

ნამდვილი კილო

გამმჟვინებული კილო

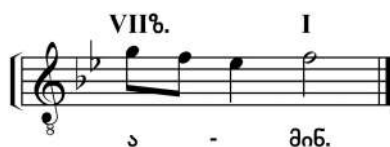
№39 (ა/დ, №40 ა, ბ):

№42 (ა/დ, №43 ა, ბ):

№40 (ა/დ, №41 ა, ბ):

№43 (ა/დ, №44 ა, ბ):

№41 (ა/დ, №42 ა, ბ):

№44 (ა/დ, №45 ა, ბ):

III საფეხურზე დაბოლოება

სადა კილო

№45 (ა/დ, №46 ა, ბ):

№47 (ა/დ, №48 ა, ბ):

№46 (ა/დ, №47 ა, ბ):

№48 (ა/დ, №49 ა, ბ):

ნამდვილი კილო

№49 (ა/დ, №50 ა, ბ):

№51 (ა/დ, №52 ა, ბ):

№50 (ა/დ, №51 ა, ბ):

№52 (ა/დ, №53 ა, ბ):

გამშვენებული კილო

№53 (ა/დ, №54 ა, ბ):

№54 (ა/დ, №55 ა, ბ):

№55 (ა/დ, №56 ა, ბ):

№56 (ა/დ, №57 ა, ბ):

IV საფეხურზე დაბოლოება

სადა კილო

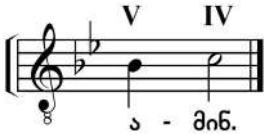
№57 (ა/დ, №58 ა, ბ):

№59 (ა/დ, №60 ა, ბ):

№58 (ა/დ, №59 ა, ბ):

№60 (ა/დ, №61 ა, ბ):

ნამდვილი კილო

№61 (ა/დ, №62 ა, ბ):

№63 (ა/დ, №64 ა, ბ):

№62 (ა/დ, №63 ა, ბ):

№64 (ა/დ, №65 ა, ბ):

გამშვენებული კილო

№65 (ა/დ, №66 ა, ბ):

№66 (ა/დ, №67 ა, ბ):

№67 (ა/დ, №68 ა, ბ):

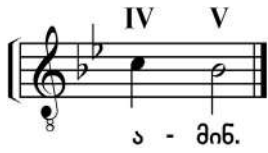
№68 (ა/დ, №69 ა, ბ):

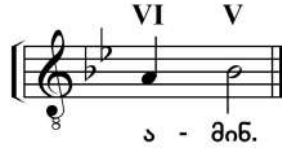
V საფეხურზე დაბოლოება

სადა კილო

№69 (ა/დ, №70 ა, ბ):

№70 (ა/დ, №71 ა, ბ):

ნამდვილი კილო

გამშვენებული კილო

№71 (ა/დ, №72 ა, ბ):

№74 (ა/დ, №75 ა, ბ):

№72 (ა/დ, №73 ა, ბ):

№75 (ა/დ, №76 ა, ბ):

№73 (ა/დ, №74 ა, ბ):

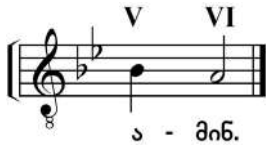
№76 (ა/დ, №77 ა, ბ):

VI საფეხურზე დაბოლოება

სადა კილო

№77 (ა/დ, №78 ა, ბ):

№78 (ა/დ, №79 ა, ბ):

ნამდვილი კილო

№79 (ა/დ, №80 ა, ბ):

გამშვენებული კილო

№82 (ა/დ, №83 ა, ბ):

№80 (ა/დ, №81 ა, ბ):

№83 (ა/დ, №84 ა, ბ):

№81 (ა/დ, №82 ა, ბ):

№84 (ა/დ, №85 ა, ბ):

სავარჯიშოების მეორე ჯგუფში შედის კვერეცების სადა და გამშვენებული ვარიანტები, რომლებშიც წარმოდგენილია ხმათა მოძრაობის განვითარების რამდენიმე ეტაპი სამი სამგალობლო სკოლის (გელათის, შემოქმედისა და ქართლ-კახურის) მაგალითზე. რაც უფრო სადაა ვარიანტი, მით უფრო მინიმალურია კილო-ჰარმონიული სხვაობა ამ სკოლებს შორის. განსხვავებები თავს იჩენს უკვე I ხმის უმცირესი გამშვენებისთანავე, განსაკუთრებით – ხმათა შეწყობაში.

ქვემოთ მოცემულია მცირე ფორმის ერთმუხლიანი უფალო, შეგვიინყალენ, რომლის მიხედვითაც განვიხილავთ სამივე სამგალობლო კილო-სკოლაში დაწყებისა და დაბოლოების ყველა შესაძლო ვარიანტს. ხმათა შეწყობა გულისხმობს პოტენციური ორი ხმის ჰარმონიულ შეთანხმებასა და კოორდინირებას უკვე მზა (წინასწარ არსებულ) ჰანგთან,

რომელიც I (ზედა) ხმის მიერ გადმოიცემა. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ, როგორია ძირითადი ჰანგი და მისი კილოური იერ-სახე ამა თუ იმ საგალობელში.

სამაგლობლო რეპერტუარში ყველაზე მეტად დატვითული I ხ კილოა. კვერექსები, როგორც წესი, სწორედ I ხ კილოშია გადმოცემული და ქვემოთ მოყვანილი ნიმუშები თავდაპირველად სწორედ ამ კილოშია წარმოდგენილი. დანარჩენ სამ კილოში მოყვანილ მაგალითებს მხოლოდ პრაქტიკული სავარჯიშოების ფუნქცია აქვს და მსურველს ამ კილოებში მუხლების კონკრეტულ საფეხურებზე დაწყებისა და დასრულების უნარ-ჩვევების გამომუშავებაში დაეხმარება.

აქვე მოცემულია მეტრულად გაფართოებული ნიმუშები. მეტრული გაფართოება მუხლის მეტრული გაორმაგებისა და გაოთხმაგების (გარვამაგებისა ც კი) გზით ხდება.

№85. უფალო, შეგვინყაღენ [ქსგ, 5, 2008: 19], 4-ჯერ გაფართოებული – შენ გიგალობთ [ქსგ, 1, 2004: 271] (ა/დ, №86 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

ნო.

ნო.

№87 (ა/დ, №88 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№88 (ა/დ, №89 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№89 (ა/დ, №90 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№90 (ა/დ, №91 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№91 (ა/დ, №92 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

კილოს დამალვა

№92 (ა/დ, №93 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

III საფეხურზე დაბოლოება

№93 (ა/დ, №94 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№94 (ა/დ, №95 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№95 (ა/დ, №96 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№96 (ა/დ, №97 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№97 (ა/დ, №98 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№98 (ა/დ, №99 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№99 (ა/დ, №100 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№100 (ა/დ, №101 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№101 (ა/დ, №102 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

ხმის გაცვლა

№102 (ა/დ, №103 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

კილოს დამაღვა

№103 (ა/დ, №104 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№104 (ა/დ, №105 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№105 (ა/დ, №106 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№106 (ა/დ, №107 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№107 (ა/დ, №108 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№108 [ქსგ, 5, 2008: 11] (ა/დ, №109 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა. ხმის გაცვლა

№109 [ქსგ, 5, 2008: 48] (ა/დ, №110 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა. კილოს დამალვა

№110 (ა/დ, №111 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№111 (ა/დ, №112 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№112 (ა/დ, №113 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№113 (ა/დ, №114 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№114 (ა/დ, №115 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№115 (ა/დ, №116 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№116 (ა/დ, №117 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№117 (ა/დ, №118 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№118 (ა/დ, №119 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№119 (ა/დ, №120 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№120 (ა/დ, №121 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№121 (ა/დ, №122 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

ხმის გაცვლა

№122 (ა/დ, №123 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№123 (ა/დ, №124 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

კილოს დამალვა

№124 (ა/დ, №125 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№125 (ა/დ, №126 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№126 (ა/დ, №127 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№127 (ა/დ, №128 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№128 (ა/დ, №129 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№129 (ა/დ, №130 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№130 (ა/დ, №131 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გატორმაგებული თვლა. კილოს დამალვა

№131 (ა/დ, №132 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

V საფეხურზე დაბოლოება

№132 (ა/დ, №133 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№133 (ა/დ, №134 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№134 (ა/დ, №135 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№135 (ა/დ, №136 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№136 (ა/დ, №137 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№137 (ა/დ, №138 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა. კილოს დამალვა

№138 (ა/დ, №139 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№139 (ა/დ, №140 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№140 (ა/დ, №141 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№141 (ა/დ, №142 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№142 (ა/დ, №143 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№143 (ა/დ, №144 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

ქ(C) კილო

I საფეხურზე დაბოლოება

№144 (ა/დ, №145 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№145 (ა/დ, №146 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№146 (ა/დ, №147 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№147 (ა/დ, №148 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№148 (ა/დ, №149 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

II საფეხურზე დაბოლოება

№149 (ა/დ, №150 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№150 (ა/დ, №151 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა. ხმის გაცვლა

№151 (ა/დ, №152 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

III საფეხურზე დაბოლოება

№152 (ა/დ, №153 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№153 (ა/დ, №154 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№154 (ა/დ, №155 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№155 (ა/დ, №156 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№156 (ა/დ, №157 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა. ხმის გაცვლა

№157 (ა/დ, №158 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№158 (ა/დ, №159 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№159 (ა/დ, №160 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№160 (ა/დ, №161 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№161 (ა/დ, №162 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№162. მამასა და ძესა [ქსგ, 1, 2004: 257] (ა/დ, №163 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№163 (ა/დ, №164 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VII (ზედა) საფეხურზე დაბოლოება

№164 (ა/დ, №165 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№165 (ა/დ, №166 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№166. სულო ჩემო [ქსგ, 4, 2006: 53] (ა/დ, №167 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

(იხ. ვ ხმის კონდაკები, მეორე მუხლი).

IIზ(F) კილო⁴

III საფეხურზე დაბოლოება

№167 (ა/დ, №168 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

⁴ ტესტიტურული განლაგებიდან გამომდინარე, ნაცვლად IIზ(B) კილოსი, მაგალითები მოგვყავს IIზ(F) კილოში.

№168 (ა/დ, №169 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№169 (ა/დ, №170 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№170 (ა/დ, №171 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№171 (ა/დ, №172 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№172 (ა/დ, №173 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№173 (ა/დ, №174 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№174 (ა/დ, №175 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№175(ა/დ, №176 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№176 (ა/დ, №177 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№177 (ა/დ, №178 ა, ბ):

უ - ფა - ლო. შე - გვი - წყა - ლენ.

№178 (ა/დ, №179 ა, ბ):

უ - ფა - ლო. შე - გვი - წყა - ლენ.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№179 (ა/დ, №180 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№180 (ა/დ, №181 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№181 (ა/დ, №182 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IIქ (C) კილო⁵

I საფეხურზე დაბოლოება

№182 (ა/დ, №183 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№183 (ა/დ, №184 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№184 (ა/დ, №185 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

III საფეხურზე დაბოლოება

№185 (ა/დ, №186 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№186 (ა/დ, №187 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№187 (ა/დ, №188 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

⁵ ვინაიდან II კილო-კომბინაციის IIზ(B) კილოს მაგალითები მოგვყავს IIზ(F) კილოში, ამიტომ ნაცვლად IIქ(F) კილოსი, მაგალითებს წარმოვადგენთ IIქ(C) კილოში.

№188 (ა/დ, №189 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№189 (ა/დ, №190 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№190 (ა/დ, №191 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№191 (ა/დ, №192 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№192 (ა/დ, №193 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№193 (ა/დ, №194 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№194 (ა/დ, №195 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№195 (ა/დ, №196 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№196 (ა/დ, №197 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№197 (ა/დ, №198 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№198 (ა/დ, №199 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№199 (ა/დ, №200 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VIIა საფეხურზე დაბოლოება

№200 (ა/დ, №201 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№201 (ა/დ, №202 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№202 (ა/დ, №203 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

1.2. ქართლ-კახური სკოლის ნიმუშები

I ზ კილო

III საფეხურზე დაბოლოება

№203 (ა/დ, №204 ა, ბ):ს

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№204 (ა/დ, №205 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№205 (ა/დ, №206 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

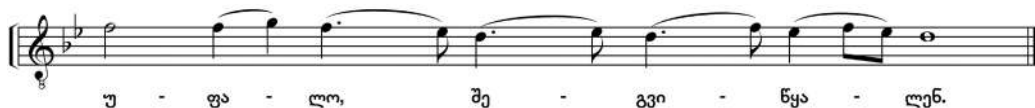
№206 (ა/დ, №207 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

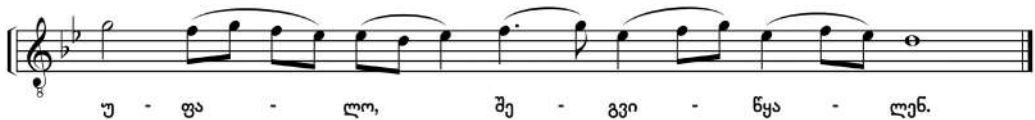
გაორმაგებული თვლა

№207 (ა/დ, №208 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№208 (ა/დ, №209 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№209 (ა/დ, №210 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№210 (ა/დ, №211 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№211 (ა/დ, №212 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№212 (ა/დ, №213 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№213 (ა/დ, №214 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№214 (ა/დ, №215 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№215 (ა/დ, №216 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№216 (ა/დ, №217 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№217 (ა/დ, №218 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

V საფეხურზე დაბოლოება

№218 (ა/დ, №219 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№219 (ა/დ, №220 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№220 (ა/დ, №221 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№221 (ა/დ, №222 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№222 (ა/დ, №223 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№223 (ა/დ, №224 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№224 (ა/დ, №225 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№225 (ა/დ, №226 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VII საფეხურზე დაბოლოება

№226 (ა/დ, №227 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№227 (ა/დ, №228 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№228 (ა/დ, №229 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№229 (ა/დ, №230 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

2. ხმათა შეწყობის პრინციპები გელათის, ქართლ-კახეთისა და შემოქმედის სკოლების მიხედვით

როგორც უკვე ითქვა, კანონიკურ, ძირითად ჰანგს (მელოდიას) ზედა (I) ხმა გადმოსცემს. შესაბამისად, ზედა ხმა წარმოადგენს მაკოორდინებელ ძალას, რომლის მიხედვითაც და რომელთან შეთანხმებითაც ხდება დანარჩენი ორი ხმის შეწყობა-ფორმირება. ამიტომაც იყო, რომ თავდაპირველად საგალობლის შესწავლას პირველი ხმიდან იწყებდნენ [ქორიძე, 1896].

ხმათა შეწყობის რამდენიმე ზოგადი ხერხი არსებობდა. მათ შორის ყველაზე მარტივი ე. წ. სასწავლებელი ხმების სახელითაა ცნობილი, რომელიც გალობის ჰანგთან პარალელური ტერციებით, კვინტებითა და ოქტავებით მოძრაობას ითვალისწინებდა. შემდგომი, უფრო განვითარებული ეტაპია ხმათა კონტრაპუნქტული პრინციპით შეწყობა, რაც მეტ გამოცდილებას, განაფვასა და დაოსტატებას მოითხოვს. ამიტომ ქვემოთ ხმათა შეწყობის საბაზისო პრინციპებზე შევჩერდებით.

წინა თავში განვიხილეთ კვერექსების კანონიკური ჰანგის მოძრაობის ვარიანტები როგორც დასავლური, ასევე აღმოსავლური სკოლის სადა და გამშვენებული ფორმების მიხედვით. გარკვეული ნორმები და წესები ვლინდება ჰანგის გასამხმიანების, ხმების შეწყობის კილო-ჰარმონიული პრინციპებშიც. ხმათა შეწყობა რამდენიმეშრიანია და მოიცავს:

- I და II ხმებს შორის ურთიერთმიმართებას;
- I ხმასა და ბანს შორის ურთიერთმიმართებას;
- II ხმასა და ბანს შორის ურთიერთმიმართებას.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

2.1. ხმათა ვერტიკალური კოორდინირების პრინციპები-ხმებს შორის აკრძალული ინტერვალური დამოკიდებულება

2.1.1. I და II ხმების ურთიერთმიმართება⁶

რეპერტუარის ანალიზის შედეგად იკვეთება სვლები, რომლებიც დაუშვებელია I-II ხმების ერთდროული ჟღერადობისას.

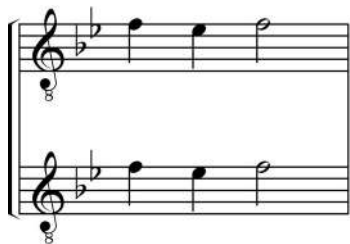
1) **პარალელური პრიმებით** მოძრაობას, მუსიკალური ქსოვილის გამშვენებიდან გამომდინარე, სასურველია მოვერიდოთ, თუმცა სანოტო და აუდიომასალაში არც თუ ისე იშვიათად გვხვდება და ისიც – სადა კილოში.

⁶ აღნიშნულ ხმათა ურთიერთმიმართება ყველა სამგალობლო სკოლაში ერთნაირია და მოცემული წესების ერთობლიობა ზოგად სისტემურ ჩარჩოს ქმნის.

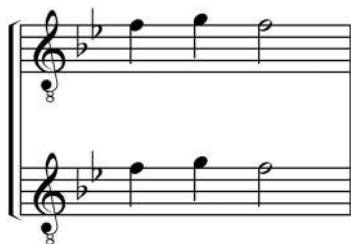

დაუმვებელია

№230:

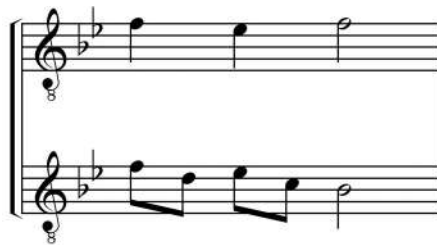

№233:

დასამვებია

№231:

№232

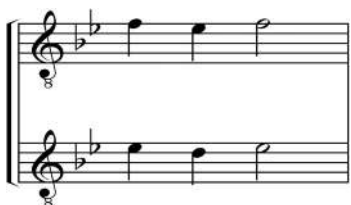
№234:

2) პარალელური სეკუნდები

დაუმვებელია

№235:

№238:

დასამვებია

№236:

№237:

დასაშვებია

№239:

№240:

დასაშვებია პარალელური სეკუნდები I-II ხმებს შორის იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ერთმანეთს გადაკვეთენ. ამგვარი პარალელიზმის ნიმუშია შემოქმედის სკოლის მამაო ჩვენო ნართქმით.

№241. მამაო ჩვენო [ქსგ, 5, 2008: 91]:

3) პარალელური კვარტები

დაუშვებელია:

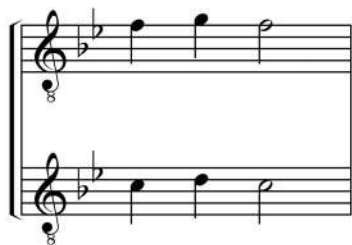
№242:

დასაშვებია:

№244:

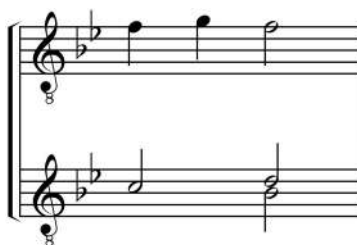
დაუმვებელია:

№243:

დასამვებია:

№245:

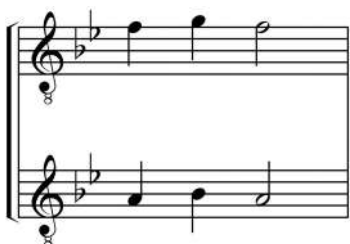
№246:

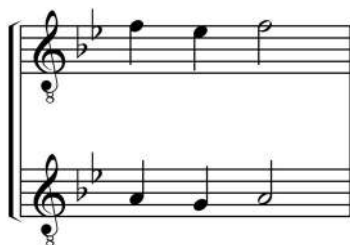
4) პარალელური სექსტები

დაუმვებელია:

№247:

№248:

დასამვებია:

№249:

№250:

5) პარალელური სეპტიმები

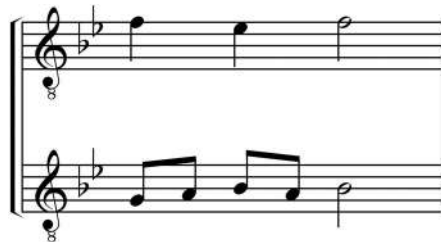
დაუშვებელია:

№251:

დასაშვებია:

№252:

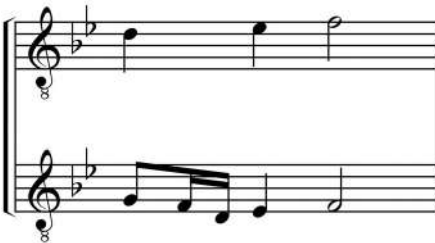

№253:

6) პარალელური ოქტავეებით მოძრაობა, ზოგადად, დაუშვებელია, თუმცა სანოტო მასალაში გვხვდება იშვიათი გამონაკლისის სახით.

№254 [ქსგ, 5, 2008: 52]:

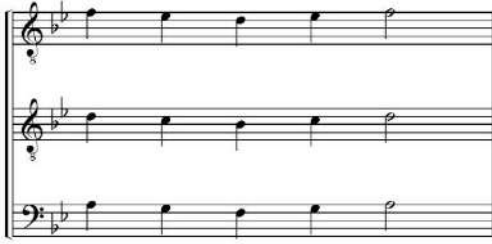
პარალელური ოქტავეები ასეთი სახით არის მხოლოდ უაღრესად გამშვენებულ ნიმუშებში. შესაბამისად, სასურველია მოვერიდოთ ასეთ მოძრაობებს I-II ხმებში.

2.1.2. პირველი ხმისა და ბანის ურთიერთმიმართება.⁷ ასევე, იკვეთება რიგი დასაშვები და დაუშვებელი სვლებისა | ხმასა და ბანს შორის. კერძოდ, დაუშვებელია:

⁷ აქ არ მოგვყავს მაგალითები, რომლებშიც ზედა ხმების გაცვლისას ან გადაჯვარედინებისას | ხმა ტესიტურულად უახლოვდება ბანს ხან ტერციით, ხან კი – სეკუნდით.

1) პარალელური სექსტები

№255:

სამაგიეროდ, დასაშვებია პარალელური კვინტებით მოძრაობა.

№256:

ასევე დასაშვებია პარალელური სექტიმებით მოძრაობა (II ხმის მცირედი კორექტირებით).

№257:

2) პარალელური ოქტავეები

№258:

Musical score for exercise №258, featuring parallel octaves in three staves. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 8/8. The top staff (treble clef) contains a sequence of five quarter notes: G4, A4, B4, C5, and D5. The middle staff (treble clef) contains a sequence of five quarter notes: G4, A4, B4, C5, and B4. The bottom staff (bass clef) contains a sequence of five quarter notes: G3, A3, B3, C4, and D4.

3) პარალელური ნონები

№259:

Musical score for exercise №259, featuring parallel nonths in three staves. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 8/8. The top staff (treble clef) contains a sequence of five quarter notes: G4, A4, B4, C5, and D5. The middle staff (treble clef) contains a sequence of five quarter notes: G4, A4, B4, C5, and B4. The bottom staff (bass clef) contains a sequence of five quarter notes: G3, A3, B3, C4, and D4.

4) პარალელური დეციმები

№260:

Musical score for exercise №260, featuring parallel decims in three staves. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 8/8. The top staff (treble clef) contains a sequence of five quarter notes: G4, A4, B4, C5, and D5. The middle staff (treble clef) contains a sequence of five quarter notes: G4, A4, B4, C5, and B4. The bottom staff (bass clef) contains a sequence of five quarter notes: G3, A3, B3, C4, and D4.

2.1.3. რაც შეეხება ხმათა მოძრაობის წესებს II ხმასა და ბანს შორის, ძირითადად აკრძალულია პარალელური სეკუნდები, გარდა დამაბოლოებელი, კადანსისწინა მოძრაობისა.

დაუშვებელია:

№261:

№262:

დასაშვებია:

№263:

№264:

2.2. სამხმიანი ნიმუშები – გელათის სამგალობლო სკოლა⁸

IX კილო

I საფეხურზე დაბოლოება

№265 (ა/დ, N231 ა, ბ):

Musical notation for example №265. It shows three staves in a key signature of two flats. The top staff has a treble clef, the middle staff has a treble clef, and the bottom staff has a bass clef. The melody in the top staff consists of eight quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F4. The middle staff has the same melody. The bass line in the bottom staff consists of eight quarter notes: G3, A3, B3, C4, B3, A3, G3, F3. Below the first two staves, the lyrics are written: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

⁸ თითოეული მაგალითი წარმოდგენილია ორგვარად – თანაბარტემპური რეზულ ნყოფაში ხუთხაზიანი ნოტაციით და ქართულ (ორიგინალურ) ბგერათწყობაში, შესაბამისი ცენტობრივი მაჩვენებლების აღნიშვნით. საყურადღებოა ისიც, რომ ქართული ბგერათწყობა გამორიცხავს ადგილობრივი ალტერაციის ნიშნებს ერთი კილოს ფარგლებში და ითვალისწინებს მხოლოდ ამა თუ იმ კილოს საგასაღებო ნიშნებს I ხმის მიხედვით. მაგ., 2-ბემოლიან IX კილოს ბანში აღარ სჭირდება დამატებითი ლა ბემოლი (as), ხოლო გზადაგზა გაჩენილი ალტერაციის ნიშნები ცალსახად მოდულაციის მაუწყებელია.

№266 (ა/დ, N232 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.

This musical score for №266 consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature. The bottom staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The melody in the top staves is: C4, D4, E4, F4, G4, A4, Bb4, C5. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.

№267 (ა/დ, N233 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score for №267 consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature. The bottom staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The melody in the top staves is: C4, D4, E4, F4, G4, A4, Bb4, C5. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№268 (ა/დ, N234 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score for №268 consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature. The bottom staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The melody in the top staves is: C4, D4, E4, F4, G4, A4, Bb4, C5. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

გათრმაგებული თვლა

№269 (ა/დ, №235 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გათრმაგებული თვლა. კილოს დამალვა

№270 (ა/დ, №236 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

III საფეხურზე დაბოლოება

№271 (ა/დ, №237 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№272 (ა/დ, №238 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №272. It consists of three staves. The top staff is a vocal line in G major with a treble clef and a common time signature. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' The middle staff is a piano accompaniment in G major with a treble clef and a common time signature. The bottom staff is a piano accompaniment in G major with a bass clef and a common time signature.

№273 (ა/დ, №239 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №273. It consists of three staves. The top staff is a vocal line in G major with a treble clef and a common time signature. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' The middle staff is a piano accompaniment in G major with a treble clef and a common time signature. The bottom staff is a piano accompaniment in G major with a bass clef and a common time signature.

№274 (ა/დ, №240 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №274. It consists of three staves. The top staff is a vocal line in G major with a treble clef and a common time signature. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' The middle staff is a piano accompaniment in G major with a treble clef and a common time signature. The bottom staff is a piano accompaniment in G major with a bass clef and a common time signature.

№275 (ა/დ, №241 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №275. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' repeated on the vocal and piano lines.

№276 (ა/დ, №242 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №276. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' repeated on the vocal and piano lines.

№277 (ა/დ, №243 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №277. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' repeated on the vocal and piano lines.

№278 (ა/დ, №244 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score for №278 consists of three staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The middle staff is in alto clef with a key signature of one flat. The bottom staff is in bass clef with a key signature of one flat. The lyrics are written below the first two staves.

№279 (ა/დ, №245 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score for №279 consists of three staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one flat. The middle staff is in alto clef with a key signature of one flat. The bottom staff is in bass clef with a key signature of one flat. The lyrics are written below the first two staves.

ხმის გაცვლა

№280 (ა/დ, №246 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score for №280 consists of three staves. The top staff is in treble clef with a key signature of one flat. The middle staff is in alto clef with a key signature of one flat. The bottom staff is in bass clef with a key signature of one flat. The lyrics are written below the first two staves.

კილოს დამალვა

№281 (ა/დ, №247 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №281 (ა/დ, №247 ა, ბ). It consists of three staves: a vocal line in the treble clef, a piano accompaniment in the treble clef, and a bass line in the bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' written across the three staves.

გაორმაგებული თვლა

№282 [ქსგ, 1, 2004: 246] (ა/დ, №248 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №282 [ქსგ, 1, 2004: 246] (ა/დ, №248 ა, ბ). It consists of three staves: a vocal line in the treble clef, a piano accompaniment in the treble clef, and a bass line in the bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' written across the three staves.

№283 (ა/დ, №249 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №283 (ა/დ, №249 ა, ბ). It consists of three staves: a vocal line in the treble clef, a piano accompaniment in the treble clef, and a bass line in the bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' written across the three staves.

№284 (ა/დ, №250 ა, ბ):

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

№285 (ა/დ, №251 ა, ბ):

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

№286 [ქსგ, 5, 2008: 11] (ა/დ, N252 ა, ბ):

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

გაორმაგებული თვლა. ხმის გაცვლა

№287 [ქსგ, 5, 2008: 48] (ა/დ, N253 ა, ბ):

U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

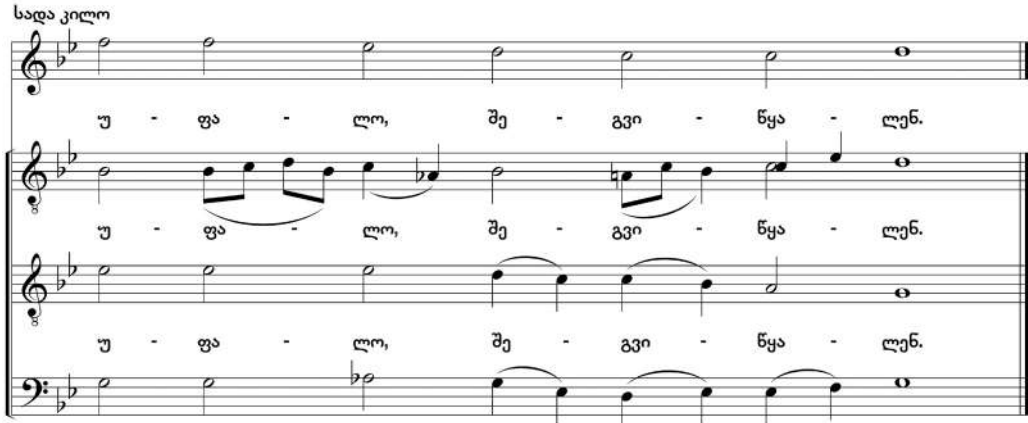
U - za - lo, she - go - nya - len.

U - za - lo, she - go - nya - len.

გაორმაგებული თვლა. კილოს დამალვა

№288 (ა/დ, №254 ა, ბ):

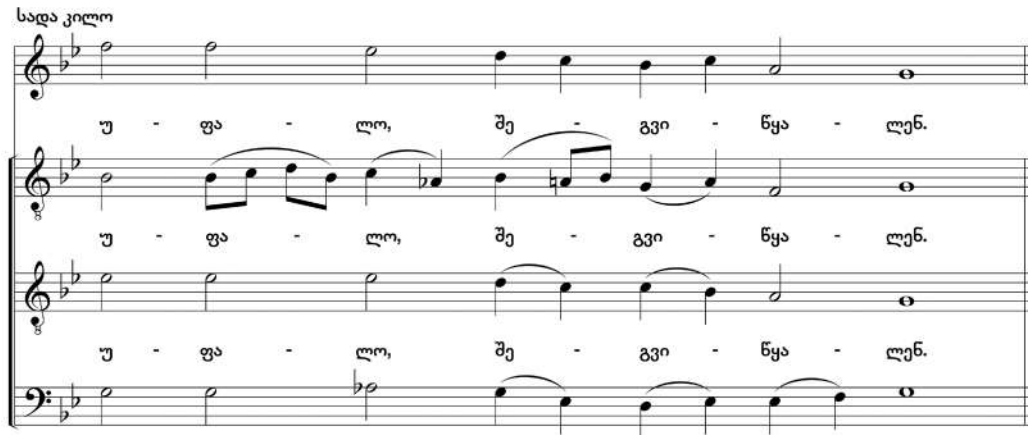
სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№289 (ა/დ, №255 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№290 (ა/დ, №256 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№291 (ა/დ, №257 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №291. It consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' are written below the first two staves.

№292 (ა/დ, №258 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №292. It consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of two flats. The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' are written below the first two staves.

№293 (ა/დ, №259 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №293. It consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of two flats. The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' are written below the first two staves.

№294 (ა/დ, №260 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №294. It consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of two flats. The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' are written below the first two staves.

№295 (ა/დ, №261 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №295. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' written under each staff.

№296 (ა/დ, №262 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №296. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' written under each staff.

№297 (ა/დ, №263 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №297. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' written under each staff.

№298 (ა/დ, №264 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №298. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/8. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' written on the vocal and piano staves.

კილოს დამალვა

№299 (ა/დ, №265 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №299. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/8. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' written on the vocal and piano staves.

№300 (ა/დ, №266 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №300. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/8. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' written on the vocal and piano staves.

ხმის გაცვლა

№301 (ა/დ, №267 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №301, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№302 (ა/დ, №268 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №302, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

გათრმაგებული თვლა

№303 (ა/დ, №269 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №303, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№304 (ა/დ, №270 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №304, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№305 (ა/დ, №271 ა, ბ):

Three staves of music in G major, 4/4 time. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№306 (ა/დ, №272 ა, ბ):

Three staves of music in G major, 4/4 time. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№307 (ა/დ, №273 ა, ბ):

Three staves of music in G major, 4/4 time. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა. ხმების გადაჯვარედინება

№308 (ა/დ, №274 ა, ბ):

სადა კილო

Three staves of music in G major, 4/4 time. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

V საფეხურზე დაბოლოება

№309 (ა/დ, №275 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №309. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' The vocal line features a simple melody with quarter and half notes. The piano accompaniment provides harmonic support with chords and moving lines. The bass line follows the harmonic structure.

№310 (ა/დ, №276 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №310. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' The vocal line features a more active melody with eighth and sixteenth notes. The piano accompaniment includes a more rhythmic pattern. The bass line provides a steady harmonic foundation.

ხმების გაცვლა

№311 (ა/დ, №277 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №311. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' The vocal line features a simple melody with quarter and half notes. The piano accompaniment provides harmonic support with chords and moving lines. The bass line follows the harmonic structure.

№312 (ა/დ, №278 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №312. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' The vocal line features a more active melody with eighth and sixteenth notes. The piano accompaniment includes a more rhythmic pattern. The bass line provides a steady harmonic foundation.

გაორმაგებული თვლა

№313 (ა/დ, №279 ა, ბ):

Three staves of music in G minor. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№314 (ა/დ, №280 ა, ბ):

Three staves of music in G minor. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა. კილოს დამალვა

№315 (ა/დ, №281 ა, ბ):

სადა კილო

Four staves of music in G minor. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№316 (ა/დ, №282 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№317 (ა/დ, №283 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№318 (ა/დ, №284 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№319 (ა/დ, №285 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№320 (ა/დ, №286 ა, ბ):

Three staves of music in G minor. The top staff has a vocal line with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ. The middle staff has a vocal line with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ. The bottom staff is a piano accompaniment.

ქეკილი
I საფეხურზე დაბოლოება

№321 (ა/დ, №287 ა, ბ):

Three staves of music in G minor. The top staff has a vocal line with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ. The middle staff has a vocal line with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ. The bottom staff is a piano accompaniment.

№322 (ა/დ, №288 ა, ბ):

Three staves of music in G minor. The top staff has a vocal line with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ. The middle staff has a vocal line with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ. The bottom staff is a piano accompaniment.

№323 (ა/დ, №289 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №323, featuring two vocal staves and a bass staff. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ. The melody is simple and repetitive.

№324 (ა/დ, №290 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №324, featuring two vocal staves and a bass staff. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ. The melody is simple and repetitive.

გაორმაგებული თვლა

№325 (ა/დ, №291 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №325, featuring two vocal staves and a bass staff. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ. The melody is more complex, with longer note values and slurs.

II საფეხურზე დაბოლოება

№326 (ა/დ, №292 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №326, featuring two vocal staves and a bass staff. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ. The melody is simple and repetitive.

№327 (ა/დ, №293 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №327. It consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics are written below the notes: 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' The melody is simple and repetitive.

გაორმაგებული თვლა

№328 (ა/დ, №294 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №328. It consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics are written below the notes: 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' The melody is more complex than in №327, with some notes beamed together.

III საფეხურზე დაბოლოება

№329 (ა/დ, №295 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო შე - გვი - წყა - ლენ

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №329. It consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics are written below the notes: 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' The melody is similar to the previous pieces.

№330 (ა/დ, №296 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო შე - გვი - ნყა - ლენ

უ - ფა - ლო შე - გვი - ნყა - ლენ

Musical score for №330, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№331 (ა/დ, №297 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო შე - გვი - ნყა - ლენ

უ - ფა - ლო შე - გვი - ნყა - ლენ

Musical score for №331, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№332 (ა/დ, №298 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო შე - გვი - ნყა - ლენ

უ - ფა - ლო შე - გვი - ნყა - ლენ

Musical score for №332, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№333 (ა/დ, №299 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო შე - გვი - ნყა - ლენ

უ - ფა - ლო შე - გვი - ნყა - ლენ

Musical score for №333, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№334 (ა/დ, №300 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №334, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№335 (ა/დ, №301 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №335, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№336 (ა/დ, №302 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №336, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№337 (ა/დ, №303 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №337, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№338 (ა/დ, №304 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№339. მამასა და ძესა [ქსგ, 1, 2004: 257] (ა/დ, N305 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№340 (ა/დ, N306 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VII სავსურზე დაბოლოება

№341 (ა/დ, №307 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№342 (ა/დ, №308 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №342, featuring three staves in a three-part setting. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' repeated on each staff.

გაორმაგებული თვლა

№343. ვ ხმის კონდაკი (მაგ., სულო ჩემო), II მუხლი (ა/დ, №309 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №343, featuring three staves in a three-part setting. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' repeated on each staff.

II კილო

III საფეხურზე დაბოლოება

№344 (ა/დ, №310 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №344, featuring three staves in a three-part setting. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' repeated on each staff.

№345 (ა/დ, №311 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№346 (ა/დ, №312 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№347 (ა/დ, №313 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№348 (ა/დ, №314 ა, ბ)

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№349 (ა/დ, №315 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№350 (ა/დ, №316 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№351 (ა/დ, №317 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№352 (ა/დ, №318 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№353 (ა/დ, №319 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score consists of three staves. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The melody is written in a simple, folk-like style with some slurs and ties.

გაორმაგებული თვლა

№354 (ა/დ, №320 ა, ბ):

უ - ფა - ლო. შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო. შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score consists of three staves. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The melody is written in a simple, folk-like style with some slurs and ties.

№355 (ა/დ, №321 ა, ბ):

უ - ფა - ლო. შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო. შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score consists of three staves. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The melody is written in a simple, folk-like style with some slurs and ties.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№356 (ა/დ, №322 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score consists of three staves. The top staff is in treble clef, the middle in alto clef, and the bottom in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The melody is written in a simple, folk-like style with some slurs and ties.

№357 (ა/დ, №323 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №357, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№358 (ა/დ, №324 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №358, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

II(C) კილო

I საფეხურზე დაბოლოება

№359 (ა/დ, №325 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №359, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№360 (ა/დ, №326 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №360. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has one flat (B-flat). The lyrics are: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ." for the vocal line and "უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ." for the piano line.

გაორმაგებული თვლა

№361 (ა/დ, №327 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №361. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has one flat (B-flat). The lyrics are: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ." for the vocal line and "უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ." for the piano line.

III საფეხურზე დაბოლოება

№362 (ა/დ, №328 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №362. It consists of three staves: a vocal line (treble clef), a piano accompaniment line (treble clef), and a bass line (bass clef). The key signature has one flat (B-flat). The lyrics are: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ." for the vocal line and "უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ." for the piano line.

№363 (ა/დ, №329 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №363, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ." The melody is in a minor key and 4/4 time.

№364 (ა/დ, №330 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №364, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ." The melody is in a minor key and 4/4 time.

№365 (ა/დ, №331 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №365, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ." The melody is in a minor key and 4/4 time.

გაორმაგებული თვლა

№366 (ა/დ, №332 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №366, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ." The melody is in a minor key and 4/4 time.

№367 (ა/დ, №333 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score consists of three staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The melody is written in a simple, rhythmic style with quarter and eighth notes. The lyrics are written below the notes.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№368 (ა/დ, №334 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score consists of three staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The melody is simple and rhythmic. The lyrics are written below the notes.

№369 (ა/დ, №335 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score consists of three staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The melody is simple and rhythmic. The lyrics are written below the notes.

№370 (ა/დ, №336 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score consists of three staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat). The melody is simple and rhythmic. The lyrics are written below the notes.

№371 (ა/დ, №337 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№372 (ა/დ, №338 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№373 (ა/დ, №339 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№374 (ა/დ, №340 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№375 (ა/დ, №341 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №375, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ." The melody is in a minor key and 4/4 time.

გაორმაგებული თვლა

№376 (ა/დ, №342 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №376, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ." The melody is in a minor key and 4/4 time.

VII ზ საფეხურზე დაბოლოება

№377 (ა/დ, №343 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

Musical score for №377, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) with lyrics in Georgian: "უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ." The melody is in a minor key and 4/4 time.

№378 (ა/დ, №344 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №378. It consists of three staves: a vocal line (treble clef) and two piano accompaniment lines (treble and bass clefs). The key signature has one flat (B-flat). The lyrics are: 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ლენ.' on the first line and 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' on the second line.

გაორმაგებული თვლა

№379 (ა/დ, №345 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №379. It consists of three staves: a vocal line (treble clef) and two piano accompaniment lines (treble and bass clefs). The key signature has one flat (B-flat). The lyrics are: 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' on the first line and 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' on the second line.

2.3. სამხმიანი ნიმუშები. აღმოსავლეთის სკოლა

IX კილო

III საფეხურზე დაბოლოება

№380 (ა/დ, №346 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №380. It consists of three staves: a vocal line (treble clef) and two piano accompaniment lines (treble and bass clefs). The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The lyrics are: 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' on the first line and 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' on the second line.

№381 [ჩიჯავაძე, 1863: 1] (ა/დ, N347 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №381. It consists of three staves. The top staff is a vocal line with lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' The middle staff is a second vocal line with the same lyrics. The bottom staff is a bass line. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4.

№382 (ა/დ, №348 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №382. It consists of three staves. The top staff is a vocal line with lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' The middle staff is a second vocal line with the same lyrics. The bottom staff is a bass line. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4.

№383 (ა/დ, №349 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

This musical score is for №383. It consists of three staves. The top staff is a vocal line with lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.' The middle staff is a second vocal line with the same lyrics. The bottom staff is a bass line. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 3/4.

გაორმაგებული თვლა

№384 [ქსგ, 3, 2005: 11] (ა/დ, N350 ა, ბ):

Three staves of music in G minor (one flat). The top two staves are vocal lines with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ. The bottom staff is a bass line.

№385 (ა/დ, №351 ა, ბ):

Three staves of music in G minor. The top two staves are vocal lines with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ. The bottom staff is a bass line.

№386 (ა/დ, №352 ა, ბ)

Three staves of music in G minor. The top two staves are vocal lines with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ. The bottom staff is a bass line.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№387 (ა/დ, №353 ა, ბ):

Three staves of music in G minor. The top two staves are vocal lines with lyrics: უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ. The bottom staff is a bass line.

№388 (ა/დ, №354 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №388, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of one flat. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№389 (ა/დ, №355 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №389, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of one flat. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№390 (ა/დ, №356 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №390, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of one flat. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№391 (ა/დ, №357 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

Musical score for №391, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of one flat. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№392 (ა/დ, №358 ა, ბ):

Three staves of music in G major, 4/4 time. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№393 (ა/დ, №359 ა, ბ):

Three staves of music in G major, 4/4 time. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№394 (ა/დ, №360 ა, ბ):

Three staves of music in G major, 4/4 time. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

V საფეხურზე დაბოლოება

№395 (ა/დ, №361 ა, ბ):

Three staves of music in G major, 4/4 time. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№396 (ა/დ, №362 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №396. It consists of three staves: two treble clefs and one bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The melody is simple, with the lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' written below the notes. The first two staves are identical, and the bass staff provides a simple accompaniment.

გაორმაგებული თვლა

№397 (ა/დ, №363 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №397. It consists of three staves: two treble clefs and one bass clef. The key signature has two flats, and the time signature is 4/4. The melody is more complex than in №396, with some notes beamed together. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' are repeated on both the first and second staves.

№398 (ა/დ, №364 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №398. It consists of three staves: two treble clefs and one bass clef. The key signature has two flats, and the time signature is 4/4. The melody is more complex than in №397, with many notes beamed together. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' are repeated on both the first and second staves.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№399 (ა/დ, №365 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №399. It consists of three staves: two treble clefs and one bass clef. The key signature has two flats, and the time signature is 4/4. The melody is simple, with the lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' written below the notes. The first two staves are identical, and the bass staff provides a simple accompaniment.

№400 (ა/დ, №366 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №400, a duet (ა/დ) of №366 (parts ა and ბ). It consists of three staves: two vocal staves in the upper register and one bass staff. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' (U - fa - lo, she - gvi - ts'qa - len).

გაორმაგებული თვლა

№401 (ა/დ, №367 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №401, a duet (ა/დ) of №367 (parts ა and ბ). It consists of three staves: two vocal staves and one bass staff. The key signature has two flats, and the time signature is 4/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' (U - fa - lo, she - gvi - ts'qa - len).

№402 (ა/დ, №368 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №402, a duet (ა/დ) of №368 (parts ა and ბ). It consists of three staves: two vocal staves and one bass staff. The key signature has two flats, and the time signature is 4/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' (U - fa - lo, she - gvi - ts'qa - len).

VII საფეხურზე დაბოლოება

№403 (ა/დ, №369 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №403, a duet (ა/დ) of №369 (parts ა and ბ). It consists of three staves: two vocal staves and one bass staff. The key signature has two flats, and the time signature is 4/4. The lyrics are 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' (U - fa - lo, she - gvi - ts'qa - len).

№404 (ა/დ, №370 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №404, featuring three staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom staff is in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The melody is written in a simple, rhythmic style with eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes.

გაორმაგებული თვლა

№405 (ა/დ, №371 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №405, featuring three staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom staff is in bass clef. The key signature has two flats. The melody is written in a simple, rhythmic style with quarter and eighth notes. The lyrics are written below the notes.

№406 (ა/დ, №372 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score is for №406, featuring three staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom staff is in bass clef. The key signature has two flats. The melody is written in a simple, rhythmic style with quarter and eighth notes. The lyrics are written below the notes.

2.4. სამხმიანი ნიმუშები. შემოქმედის სკოლა

I ზ კილო

I საფეხურზე დაბოლოება

№407 (ა/დ, №373 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№408 (ა/დ, №374 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№409 (ა/დ, №375 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

III საფეხურზე დაბოლოება

№410 ა/დ, №376 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№411 ა/დ, №377 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№412 ა/დ, №378 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№413. ღმერთი უფალი, II მუხლი – „განჰმზადენით დღსასწაული“ [ქსგ, შს, 2006: 133] (ა/დ, №379 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№414. შობა შენი, III მუხლი – „მუცლით შენით“ [ქსგ, შს, 2006: 128] (ა/დ, №380 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

IV საფეხურზე დაბოლოება

№415 (ა/დ, №381 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

№416 (ა/დ, №382 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორამგებული თვლა

№417 (ა/დ, №383 ა, ბ):

Musical score for №417, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№418 (ა/დ, №384 ა, ბ):

Musical score for №418, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

№419 (ა/დ, №385 ა, ბ):

Musical score for №419, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The lyrics are: უ - ფა - ლო, შე - გვი - ნყა - ლენ.

დამალული კილო

№420 (ა/დ, №386 ა, ბ):

სადა კილო

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

V საფეხურზე დაბოლოება

№421. ბენია მიქაძის მიერ გადმოცემული კვერექსი [ქსგ, 1, 2004: 282]
(ა/დ, №387 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

გაორმაგებული თვლა

№422. კვერექსი [ქართული საეკლესიო..., 2003: 4] (ა/დ, №388 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

VI საფეხურზე დაბოლოება

№423 (ა/დ, №389 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score for exercise №423 consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' are written below each staff. The melody is simple, using quarter and eighth notes.

№424 (ა/დ, №390 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score for exercise №424 consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of two flats. The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' are written below each staff. The melody is more complex than in exercise 423, featuring eighth and sixteenth notes.

გაორმაგებული თვლა

№425 (ა/დ, №391 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

This musical score for exercise №425 consists of three staves. The top two staves are in treble clef with a key signature of two flats. The bottom staff is in bass clef with the same key signature. The lyrics 'უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.' are written below each staff. The melody is more complex than in exercise 424, featuring eighth and sixteenth notes.

№426. ღირსად გაბრიელ. მუხლი „ვითხოვთ, მოგვმადლოს“ [ქსგ, შს, 2006: 119] (ა/დ, №392 ა, ბ):

უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.
 უ - ფა - ლო, შე - გვი - წყა - ლენ.

3. მოდულაციები

3.1. მოდულაციები Iქ(C) - Iზ(F) კილო-კომბინაციის სივრცეში⁹

როგორც თეორიულ ნაწილში აღინიშნა, მოდულაციები ორ კილოურ წყვილს მოიცავს და ისინი სხვადასხვა კომბინაციით გვხვდება. პირველ კილო-კომბინაციაში (წყვილში) მოდულაციის შემდეგი ტიპებია დამახასიათებელი:

1. Iქ(C)-Iზ(F) ცენტრების მონაცვლეობა;
2. ცენტრების ცვალებადობა ერთი საფეხურით ზემოთ ან ქვემოთ, როდესაც კილო-სტრუქტურა უცვლელი რჩება;
3. ცენტრების მონაცვლეობა თითო საფეხურით ზემოთ ან ქვემოთ რამდენიმე ტონალობის გავლით როდესაც კილო-სტრუქტურა ასევე უცვლელი რჩება;
4. როდესაც ხდება მოდულაცია შორეულ მონათესავე ტონალობაში. ახლო მონათესავედ განვიხილავთ მოდულაციას ერთი საფეხურით ზევით და ქვევით.¹⁰

Iქ-Iზ წყვილში (C-F) კილო-კომბინაციის ნიმუშებია: გელათის სკოლის დიდება მალალთა შინა, აღდგომისა დღე არს; გიხაროდენ შენ, წმიდაო; სასუფეველსა შენსა; სასწაულითა იხსნა ერი; ანგელოზი ღაღადებს და სხვ.

⁹ შეგახსენებთ, რომ ციფრული აღნიშვნები (C და F) პირობით, წარმოსახვით სიმაღლეებს ასახავს და არა – რეალურს. ამასთან, მოდულაციური წყვილები და, შესაბამისად, საყრდენები შეიძლება შეგხვდეს სხვადასხვა სიმაღლეზე ისევე, როგორც ეს გავაკეთეთ ზემოთ მოყვანილ სავარჯიშოებში IIზ კილოს კვარტით ქვევით ტრანსპონირებისას.

¹⁰ ყველა დანარჩენ შემთხვევას, მათ შორის, ერთი კილო-კომბინაციიდან მეორეში გადასვლას შორეულ მონათესავე ტონალობაში მოდულაციად მივიჩნევთ.

ციფრული სავარჯიშოები¹¹

№427 (ა/დ, №393 ა, ბ):

Iქ(C): I-VIIზ-I-II-III-IV-III-II-I – Iზ(F): I-ზVII-I-III-II-III-IV-III-II-I

ა) მოდულაცია ერთი საფეხურით ზევით: თ გალობის ჩასართავები; ნმიდანო მონამენო:

№428 (ა/დ, №394 ა, ბ):

Iზ(F): I-II-III-V-VI-VII-VIII-III-II-I-IV-V (+1) – Iზ(G): III-II-I-II-III-V-VI-V-VII-VIII

№429 (ა/დ, №395 ა, ბ):

Iზ(F): III-IV-III-II-I-III-IV-V-VI-VII (+1) – Iზ(G): I-VIIზ-I-II-III-IV-VI-V-IV

ბ) მოდულაცია გვხვდება თითო საფეხურით ზევით რამდენიმე ტონალობის გავლით, როდესაც კილო თანდათანობით (საფეხურებრივად) ინაცვლებს ორი საფეხურით ზევით. მაგ: საგალობელში ცისკარსა მსთვად „რად ეძიებდ“-იდან ერთი მუხლი Iზ(C) კილოშია, მომდევნო – Iზ(D), ხოლო შემდეგი მუხლი Iზ(E)-ში ადის.

¹¹ ასეთი ციფრული სავარჯიშოები თავადაც შეგიძლიათ შექმნათ.

№430 (ა/დ, №396 ა, ბ):

I[♯](C): III-II-I-II-III-IV-V-VI-V-IV (+1) III-II-I-VII[♯].-I-III-II-IV-V-IV (+1)-I-II-III-IV-V-IV-
II-I-III-IV

I[♯](C) III II I II III IV V VI V IV

I[♯](D) III II I VII[♯] I III II IV V IV

I[♯](E) I II III IV V IV II I III IV

გ) მოდულაცია ერთი საფეხურით ქვევით საკმაოდ ხშირია. ამისი მაგალითებია: შობა შენი უხრწნელ არს, შენ ხარ ვენახი, პასეჟი ბრწყინვალედ და სხვ.

სქემატურად ერთი საფეხურით ქვევით მოდულაცია შემდეგნაირად შეიძლება გამოისახოს:

№431 (ა/დ, №397 ა, ბ):

I[♯](F): I-VII[♯]-I-II-III-IV-V-IV-(-1) – I[♯](Es): I-VII[♯]-I-II-III-IV-V

I[♯](F) I VII[♯] I II III IV V IV I[♯](E) I VII[♯] I II III IV V

№432 (ა/დ, №398 ა, ბ):

I[♯](F): I-II-III-II-VI-(-1) – I[♯](Es): II-I-VII[♯]-I-II-III-V-VI-V-VII-IV-III-II-I

I[♯](F) I II III II VI I[♯](E) II I VII[♯] I II III V VI V VII IV III II I

დ) გვხვდება, აგრეთვე, მოდულაცია თითო საფეხურით ქვევით რამდენიმე ტონალობის გავლით. შესაბამისი მაგალითი აუდიოჩანაწერებში ვერ ვიპოვეთ, თუმცა ამგვარი შემთხვევები სანოტო ჩანაწერებში გვხვდება (იხ. გვ. 42).

ე) გვხვდება შემთხვევები, როდესაც C-F წყვილი გადადის შორეულ მონათესავე კილოში. თუ Iქ(C) კილოდან ტონალობა ინაცვლებს ერთი საფეხურით ქვევით და რჩება, ეს მიუთითებს, რომ Iქ(C) ჩამოვიდა Iქ(B) კილოში (გ პუნქტი); თუ Iქ(C) კილოდან ჩამოდის ერთი საფეხურით ქვევით Iქ(B) ტონალობაში და შემდეგ ნახტომი გვაქვს კვარტით ზევით ტონალობაში, ეს ნიშნავს, რომ Iქ(B) კილოდან მოდულაცია მოხდა Iზ(Es) შორეულ მონათესავე კილოში. მაგალითად: *ესე არს წმიდა; განათლდი, განათლდი; სასწაულითა იხსნა.*

სავარჯიშო სასწაულითა იხსნას მაგალითზე:

№433 (ა/დ, №399 ა, ბ):

Iქ(C) I-II-VIIზ - I-II-III-IV-II-I

Iზ(F) I-VIIზ-I-II-III-I-II-IV-V-VI-VII-VIII

Iქ(C) I-II-III-II-I-VIIზ VIIზ-VIIზ-I-II Iქ(B) II-I

Iზ(Es). I-VII-I-II-III-IV-V-VI

Iზ(Des). I-III-II-IV-III-V-VI-VII

Iქ(C) I II VII I II III IV II I

Iზ(F) I VIIზ I II III I II IV V VI VII VIII

Iქ(C) I II III II I VIIზ VI VII I II II I Iქ(B)

Iზ(Es) I VII I II III IV V VI

Iზ(Des) I III II IV III V VI VII

№436 (ა/დ, №402 ა, ბ):

II[♯](B) კილო: V-IV-III-II-I-II-III-IV-V-IV

I[♭](G) კილო: III-II-I-VII[♯]-I-II-I

№437 (ა/დ, №403 ა, ბ):

I[♯](C) კილო: I-III-IV-III-II-I-III-IV-V-IV

I[♯](B) კილო: III-II-I-VII[♯]-I-III-IV-V-VI-VII

4. ანგელოზი ღალადებს – ქართული გალობის გრამატიკის კვინტესენციური ნიმუში. ნაშრომის პირველ ნაწილში ჩვენ გავიარეთ სადა კილოდან განვითარება-გამშვენების ყველა ტიპი როგორც ერთ, ისე სამ ხმაში, გავეცანით მოდულაციურ სისტემებს, ხმათა მოძრაობის წესებს, ხმათა შეწყობის პრინციპებს სამივე სკოლის ნიმუშების მიხედვით. ამ ცოდნის ათვისება ხელს უწყობს და მტკიცე საფუძველს ქმნის ქართული ტრადიციული გალობის მუსიკალურ სისტემაში სააზროვნოდ.

უპირველეს ყოვლისა, მთავარ ამოცანას დამოუკიდებელი მუსიკალური მუხლების შექმნის უნარის განვითარება წარმოადგენს, რასაც ხელს უწყობს ძირითადი ჰანგისთვის ხმათა შეწყობაში ვარჯიში.¹² თუმცა მანამდე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ერთი საგალობლის მაგალითზე ყველა სკოლის სადა და გამშვენებული კილოს ნიმუშის ჩვენება. ასეთი საგალობლის პოვნა, რომლის ყველა კილო-ჰარმონიული ვარიანტია შემორჩენილი, საკმაოდ რთული აღმოჩნდა; არადა, ამას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმ მეთოდებისა და პრინციპების ცხადად დასანახად, რომლებითაც ხელმძღვანელობდნენ მაგალობლები, როდესაც მიმართავდნენ სხვადასხვა სკოლის ამა თუ იმ კილოში (კილო-ჰარმონიულ წყობაში)¹³ გამშვენების ხერხებს. ანგელოზი ღალადებს ერთ-ერთი იშვიათი საგალობელთაგანია,

¹² ეს ისეთივე ტიპის სავარჯიშოებია, რასაც ევროპული კლასიკური ჰარმონიის სახელმძღვანელოებში ჰარმონიის ამოცანებს უწოდებენ.

¹³ საგალობლის ჩვენამდე მოღწეულ სანოტო თუ აუდიოჩანაწერებს შორის არის: ა) გელათის სკოლის სადა, ნამდვილი და გამშვენებული კილოების; ბ) შემოქმედის სკოლის – არტემ ერქომაიშვილის მიერ გადმოცემული სადა და გამშვენებული კილოების; აგრეთვე, დიმიტრი პატარავას მიერ გადმოცემული გამშვენებული კილოს და გ) ქართლ-კახური სკოლის სადა და გამშვენებული კილოების ვარიანტები.

რომელიც მრავალფეროვანი ვარიანტების სახითაა შემორჩენილი. მასში თავს იყრის გამშვენების სხვადასხვა ფორმა და პრინციპი, როგორებიცაა: ხმათა გაცვლა, გადაჯვარედინება, აჩქარებული კადანსი (მოდულაციით ან მოდულაციის გარეშე), ერთი და იმავე მუხლის განსხვავებულ საფეხურებზე დაბოლოების წესები (იგულისხმება სანყისი და შუალედური მუხლების დაბოლოების წესები), ხმათა შეწყობის კილო-ჰარმონიული ნორმები და ა. შ. ყოველივე ეს წარმოდგენას გვიქმნის და ზრდის ჩვენს ცოდნას იმის შესახებ, თუ სად უნდა დავიცვათ კანონი გალობის დროს და სად გვეძლევა თავისუფლება.

ამგვარად, ერთი მხრივ, დასავლეთ საქართველოსა და, მეორე მხრივ, ქართლ-კახური სამგალობლო სკოლების ნიმუშებში გამშვენების ეტაპობრივი პროცესის საილუსტრაციოდ, ქრესტომათიული მაგალითის სახით ქვემოთ წარმოდგენილია საგალობლის ვარიანტები, რომლებშიც ჩანს, თუ როგორ იცვლება თანდათანმისი იერსახე მარტივიდან რთულისკენ.

ანგელოზი ღალადებს. I მუხლი, Iქ(C) კილო

№438. გელათის სკოლა, სადა¹⁴ კილო. დაბოლოება I საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქსგ, 4, 2006: 192] (ა/დ, №404 ა, ბ):

№439. შემოქმედის სკოლა, სადა კილო, დაბოლოება I საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქსგ, შს, 2006: 26] (ა/დ, №405 ა, ბ, გ):

¹⁴ ექვთიმე კერესელიძის (Q-674) მიხედვით, განირჩევა წირვის სამი – სადა, ნამდვილი და გამშვენებული კილოს – წესი. შესაბამისად, კლასიფიკაციისას და დებულებების შემუშავებისას ამ ცნებებს ვიყენებთ.

№440. შემოქმედის სკოლა, ნამდვილი კილო. დაბოლოება | საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქართული საეკლესიო..., 2003: 8] (ა/დ, №406 ა, ბ):

II I

ა - ნ - გე - ი - ე - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

გე - ი - ე - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

№441. შემოქმედის სკოლა, გამშვენებული კილო. დაბოლოება | საფეხურის ქვედა უნისონზე (V საფ.) [ქსგ, შს, 2006: 31] (ა/დ, №407 ა, ბ, გ):

სადა კილო

ა - ნ - გე - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

ა - ნ - ნ - გე - ე - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

გე - ე - ე - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

№442. გელათის სკოლა, გამშვენებული კილო. მუხლის ბოლოს არის აჩქარებული კადანსი [ქსგ, 4, 2006: 191] (ა/დ, №408 ა, ბ):

სადა კილო

ა - ნ - გე - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

ა - ნ - გე - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

ა - ნ - გე - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

I

№443. ქართლ-კახური სკოლა, გამშვენებული კილო. მუხლის ბოლოს არის აჩქარებული კადანსი [ქსგ, 7, 2014: 289] (ა/დ, №409 ა, ბ):

ან - გე - - - - - ლო - ზი - ლა - ლა - დებს:

ანგელოზი ღალადებს. II მუხლი, Iზ(F) კილო

№444. გელათის სკოლა, სადა კილო. ტონალური მოდულაცია ერთი საფეხურით ქვევით Iზ(Es) კილოში. მთავრდება III საფეხურის კვინტური კადანსით (აქ წარმოდგენილი ორი განსხვავებული მუხლი თვალსაჩინოებისთვის პირობითად გაერთიანებულია) [ქსგ, 4, 2006: 192] (ა/დ, №410 ა, ბ):

მი - მა - დლე - ბუ - - - - - ლო წმი - ნ - და - -

ო ქალ - ნუ - ლო, გი - ხა - რო - - - - - დენ

№445. შემოქმედის სკოლა, სადა კილო. ტონალური მოდულაცია ერთი საფეხურით ქვევით Iზ(Es) კილოში. მთავრდება III საფეხურის კვინტური კადანსით [ქსგ, შს, 2006: 26] (ა/დ, №4411 ა, ბ, გ):

№446. შემოქმედის სკოლა, ნამდვილი კილო. ტონალური მოდულაცია ერთი საფეხურით ქვევით Iზ(Es) კილოში. მთავრდება III საფეხურის კვინტური კადანსით [ქართული საეკლესიო..., 2003: 8] (ა/დ, №412 ა, ბ):

№447. შემოქმედის სკოლა, გამშვენებული კილო. ტონალური მოდულაცია ერთი საფეხური ქვევით Iზ(Es) კილოში. მთავრდება III საფეხურის ქვედა უნისონური კადანსით (VII საფ.) [ქსგ, შს, 2006: 31] (ა/დ, №413 ა, ბ, გ):

სადა კილო

№448. გელათის სკოლა, გამშვენებული კილო. „მიმადლებულო“ ინწყება დამალული კილოთი, შემდეგ ხდება ტონალური მოდულაცია ერთი საფეხური ქვევით Iზ(Es) კილოში. მთავრდება III საფეხურის კვინტური კადანსით [ქსგ, 4, 2006: 191] (ა/დ, №414 ა, ბ):

სადა კილო

1
 ო ქალ - ნუ - ლო, გი - ხა - რო - დენ
 ო ქალ - ნუ - ლო, გი - ხა - რო - დენ
 ო ქალ - ნუ - ლო, გი - ხა - რო - დენ

№449. ქართლ-კახური სკოლა, გამშვენებული კილო. ტონალური მოდულაცია ერთი საფეხური ქვევით Iზ(Es) კილოში. მთავრდება III საფეხურის კვინტური კადანსით. დაბოლოებისას II ხმის მიერ გამოყენებულია შეკავება [ქსგ, 7, 2014: 289] (ა/დ, №415 ა, ბ):

V
 მი - მა - დ - ლე - ბუ - ლო წმი - ნ -
 მი - მა - დ - ლე - ბუ - ლო წმი - ნ -
 მი - მა - დ - ლე - ბუ - ლო წმი - ნ -

III I
 და - - - - - ო ქა - ლ - ნუ -
 და - - - - - ო ქა - ლ - ნუ -
 და - - - - - ო ქა - ლ - ნუ -

III
 ლო, გი - ხა - რო - დენ
 ლო, გი - ხა - რო - დენ
 ლო, გი - ხა - რო - დენ

ანგელოზი ღალადებს. III მუხლი, 1ქ(C) კილო

№450. გელათის სკოლა, სადა კილო. მთავრდება I საფეხურის კვინტური კადანსით [ქსგ, 4, 2006: 193] (ა/დ, №416 ა, ბ):

Musical score for №450, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The melody is written in a single line with lyrics underneath. The lyrics are: და კვა - ლად გი - ხა - რო - დენ! The score is marked with 'VIIზ' at the beginning and 'I' at the end.

№451. შემოქმედის სკოლა, სადა კილო. მთავრდება I საფეხურის კვინტური კადანსით [ქსგ, შს, 2006: 26] (ა/დ, №417 ა, ბ, გ):

Musical score for №451, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The melody is written in a single line with lyrics underneath. The lyrics are: და კვა - ლა - დ გი - ხა - რო - დენ! The score is marked with 'VIIზ' at the beginning and 'I' at the end.

№452. შემოქმედის სკოლა, ნამდვილი კილო. მთავრდება I საფეხურის კვინტური კადანსით [ქართული საეკლესიო..., 2003: 9] (ა/დ, №418 ა, ბ):

Musical score for №452, featuring three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats. The melody is written in a single line with lyrics underneath. The lyrics are: და კვა - ლა - დ გი - ხა - რო - დე - ნ! The score is marked with 'VIIზ' at the beginning and 'I' at the end.

№453. შემოქმედის სკოლა, გამშვენებული კილო. მთავრდება | საფეხურის ქვედა უნისონზე (V საფ.) [ქსგ, შს, 2006: 31] (ა/დ, №419 ა, ბ, გ):

სადა კილო VII ზ I

და კვა - ლა - გი - ბა - რო - დენ!

და კვა - ლა - დ გი - ბა - რო - დენ!

და კვა - ლა - დ გი - ბა - რო - დენ!

№454. გელათის სკოლა, გამშვენებული კილო. მთავრდება | საფეხურის კვინტური კადანსით [ქსგ, 4, 2006: 191] (ა/დ, №420 ა, ბ):

სადა კილო VII ზ I

და კვა - ლად გი - ბა - რო - დენ!

და კვა - ლად გი - ბა - რო - დენ!

და კვა - ლად გი - ბა - რო - დენ!

№455. ქართლ-კახური სკოლა, გამშვენებული კილო. მთავრდება | საფეხურის კვინტური კადანსით. მეორე ხმაში შეკავებაა [ქსგ, 7, 2014: 289] (ა/დ, №421 ა, ბ):

VII ზ I

და კვა - ლა - დ გი - ბა - რო - დენ!

და კვა - ლა - დ გი - ბა - რო - დენ!

ანგელოზი ღალადებს. IV მუხლი, Iქ(C) კილო

№456. გელათის სკოლა, სადა კილო. მთავრდება I საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქსგ, 4, 2006: 193] (ა/დ, №422 ა, ბ):

ძე შე - ნი აღ - დგა მე - სა - მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

№457. შემოქმედის სკოლა, სადა კილო. მთავრდება I საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქსგ, შს, 2006: 27] (ა/დ, №423 ა, ბ, გ):

ძე შე - ნი აღს - დგა მე - სა - მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

№458. შემოქმედის სკოლა, ნამდვილი კილო. მთავრდება I საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქართული საეკლესიო..., 2003: 9] (ა/დ, №424 ა, ბ):

ძე შე - ნი აღ - დგა მე - სა - მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვი - თ

№459. შემოქმედის სკოლა, გამშვენებული კილო. მთავრდება | საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქსგ, შს, 2006: 32] (ა/დ, №425 ა, ბ, გ):

სადა კილო

ძე შე-ნი აღ-სდგა მე - სა მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

ძე შე-ნი აღ-სდგა მე - სა მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

ძე შე-ნი აღ-სდგა მე - სა მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

№460. გელათის სკოლა, გამშვენებული კილო. მთავრდება | საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქსგ, 4, 2006: 191] (ა/დ, №426 ა, ბ):

სადა კილო

ძე შე-ნი აღ-დგა მე - სა - მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

ძე შე-ნი აღ-დგა მე - სა - მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

ძე შე-ნი აღ-დგა მე - სა - მე - სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

№461. ქართლ-კახური სკოლა, გამშვენებული კილო. მთავრდება | საფეხურზე კვინტური კადანსით [ქსგ, 7, 2014: 290] (ა/დ, №427 ა, ბ):

ძე შე - ნი აღ - დგა მე - - - სა - მე -

ძე შე - ნი აღ - დგა მე - - - სა - მე -

სა დღე - სა სა - ფლა - ვით

ანგელოზი ღაღადებს. V მუხლი, Iზ(Es) კილო

№462. გელათის სკოლა, სადა კილო. ტონალური მოდულაცია Iზ(Es) კილოში დაპირისპირებით. მთავრდება VII საფეხურის უნისონზე [ქსგ, 4, 2006: 193] (ა/დ, №428 ა, ბ):

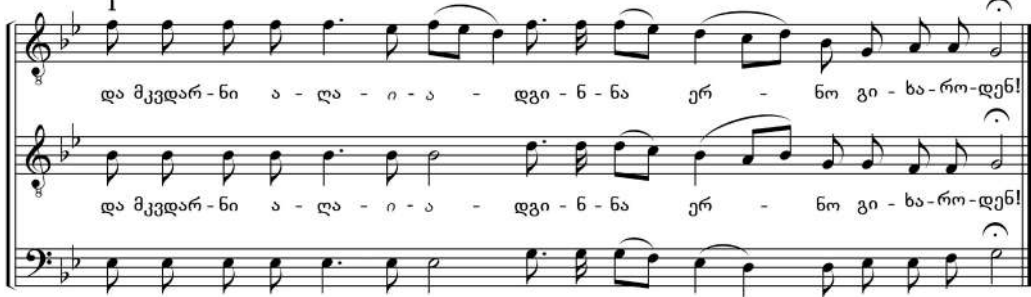
და მკვდარ-ნი ა - ლა - დგინ - ნა, ერ - ნო, გი-ხა-რო-დენ!

№463. შემოქმედის სკოლა, სადა კილო. გელათური და ქართლ-კახური ვარიანტებისგან განსხვავებით, შემოქმედის სკოლის ნიმუშებში დამაბოლოებელი მუხლის წინ გამოყენებულია კილო-ტონალური მოდულაცია, ანუ I კილო-კომბინაციის Iქ(C)-Iზ(F) კილოების შესაბამისად. მუხლი მთავრდება VII საფეხურის უნისონზე [ქსგ, შს, 2006: 27] (ა/დ, №429 ა, ბ, გ):

და მკვდარ-ნი ა - ლა - ი - ა - დგი - ნ-ნა, ე - რნო, გი - ხა - რო-დენ!

№464. შემოქმედის სკოლა, სადა კილო [ქართული საეკლესიო..., 2003: 9] (ა/დ, №430 ა, ბ):

VII

და მკვდარ-ნი ა - ლა - ი - ა - დგი - ნ - ნა ერ - ნო გი - ხა - რო - დენ!

და მკვდარ-ნი ა - ლა - ი - ა - დგი - ნ - ნა ერ - ნო გი - ხა - რო - დენ!

№465. შემოქმედის სკოლა, გამშვენებული კილო [ქსგ, შს, 2006: 32] (ა/დ, №431 ა, ბ, გ):

სადა კილო

და მკვდარ-ნი ა - ლა დგინ - ნა, ე - ნო, გი - ხა - რო - დენ!

და მკვდარ-ნი ა - ლა ა - ა დგინ - ნ - ნა, ე - რ - ნო, გი - ხა - რო - დენ!

და მკვდარ-ნი ა - ლა ა - ა დგინ - ნ - ნა, ე - რ ნო, გი - ხა - რო - დენ!

№466. გელათის სკოლა, გამშვენებული კილო. ანალოგიურია გელათური სადა კილოსი [ქსგ, 4, 2006: 192] (ა/დ, №432 ა, ბ):

სადა კილო

და მკვდარ - ნი ა - ლა - რ

და მკვდარ - ნი ა - ლა - რ -

და მკვდარ - ნი ა - ლა - რ -

გინ - ნა, ე - - - ნო, გი - ხა - რო - დენ!

გინ - ნა, ე - - - რ - ნო, გი - ხა - რო - დენ!

გინ - ნა, ე - - - რ - ნო, გი - ხა - რო - დენ!

№467. ქართლ-კახური სკოლა, გამშვენებული კილო. ანალოგიურია გელათური სადა კილოსი [ქსგ, 7, 2014: 290] (ა/დ, №433 ა, ბ):

და მკვდარ - ნი ა - ლა - - - 3დ -

და მკვდარ - ნი ა - ლა - - - 3დ -

გი - ნ - ნა; ე - - - რ - ნო, გი - ხა - რო - დენ!

გი - ნ - ნა; ე - - - რ - ნო, გი - ხა - რო - დენ!

5. ზეპირი სწავლების ბოლო ეტაპი – ჰანგის შექმნა. ქართული ტრადიციული გალობის ზეპირი ტრადიცია მდიდარია მუსიკალური გამომსახველობითი ხერხებით. აუთენტურ ავტორიტეტულ ჩანაწერებში ნათლად ჩანს კილოური და მოდულაციური ხერხების მრავალფეროვნება, წესრიგი, მუხლის კილო-ჰარმონიული ჩარჩოები და, ზოგადად, საგალობლის აკინძვის სისტემური საფუძვლები, რაც ზემოთ დეტალურად განვიხილეთ.

ძველ წერილობით წყაროებში ჭრელების შესახებ, ჩვენი აზრით, მუსიკალურად მსგავსი მუხლი განსხვავებულ ტექსტებზე მისადაგებისას არ განიცდის ცვლილებას და პრინციპულად სტაბილური (კილოურადაც) რჩება. ამა თუ იმ ისტორიული ეპოქის წყაროებში შემორჩენილი ცნობ

ები და სამუსიკო ტერმინოლოგია გარკვეული თეორიული ცოდნისა და, ზოგადად, იმდროინდელ სამუსიკო განათლების არსებობაზე მიუთითებს. ამავე დროს გაკვირვებას იწვევს ის ფაქტი, რომ ჩვენამდე მოღწეულ არცერთ ნევმირებულ კრებულში (IX-დან მოყოლებული, XIX საუკუნემდე) არ არის მითითებული, თუ რომელ კილოში და რომელ საფეხურზე უნდა დაიწყოს და დამთავრდეს ესა თუ ის მუხლი თუ საგალობელი, ან რა მოდულაციური ხერხები უნდა გამოიყენოს მგალობელმა. ამ კითხვებზე პასუხების გამოძიება მომავალი კვლევების საქმეა. თუმცა შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ საგალობლების დასწავლისას ნევმებს მათორიენტირებელი, მაკოორდინებელი ფუნქცია ჰქონდა და შეჩერებას, მოძრაობის დაწყებას, რიტმულ ფიგურას კარნახობდა მგალობელს [ნერეთელი, 2016]. რაც შეეხება კილოებსა და მოდულაციებს, სავარაუდოდ, ეს საკითხი, მეხსიერებას ჰქონდა მინდობილი და ზეპირი ცოდნის სფეროს განეკუთვნებოდა.

თანამედროვე ქართველები გარკვეულწილად ნოტებთან ვართ მიჯაჭვულები. ჩვენი მიზანია ეტაპობრივად და ნაბიჯ-ნაბიჯ ზეპირი სწავლების ტრადიციის აღდგენა და ნოტებზე დამოკიდებულების შეძლებისდაგვარად შემცირება, მისგან გათავისუფლება. ნაშრომში მოყვანილი ნოტირებული ნიმუშები საგალობლის შესწავლის ეტაპებს წარმოაჩენს. ქვემოთ წარმოდგენილი ზეპირი სწავლების ბოლო საფეხური კი გვიჩვენებს, როგორ შეიძლება ვაქციოთ ლიტურგიკული ტექსტი საგალობლად და როგორ უნდა აიკინძოს სიტყვები მუსიკალურ მუხლებად. ამისათვის მოგვყავს ერთ-ერთი ძლისპირის ტექსტი, რომელსაც ნაშრომში წარმოდგენილი თეორიული დებულებების გათვალისწინებითა და ყველა გამოვლენილი წესის, კანონისა და ხერხების გამოყენებით ჰანგი მივუსადაგეთ/შეგქმენით გელათისა და შემოქმედის სკოლების მიხედვით.

ძლისპირის ტექსტი:

სახედ მუცლად-ლებისა შენისა, უბინოო, მოესწავა საიდუმლო: მაყუალი, მგზებარე ცეცხლითაჲ, რომელი არა შეინუებოდა. და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო, ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ.

1. „სახედ მუცლადლებისა შენისა“ – Iქ(C) კილოს I საფეხურზე ითქმის წართქმით, „ღე“ მარცვლიდან იწყება გამღერება კილოს VIIზ საფეხურზე. გამღერებიდან მუხლი მთავრდება სადა კილოში მე-7 თვლაზე, ხოლო გამშვენებულში – მე-13 თვლაზე, II საფეხურზე. გამღერებიდან მარცვლების გადანაწილება შესაძლებელია მგალობლის შეხედულებისამებრ.

№468. სახედ მუცლადღებისა შენისა. გელათის სკოლის სადა კილოს მიხედვით (ა/დ, №434 ა, ბ):

Iქ(C)

სა - ხედ მუ - ცლად - ლე - ბი - სა შე - ნი - სა

სა - ხედ მუ - ცლად - ლე - ბი - სა შე - ნი - სა

№469. „სახედ მუცლადღებისა შენისა“. შემოქმედის სკოლის სადა კილოს მიხედვით (ა/დ, №435 ა, ბ):

Iქ(C)

სა - ხედ მუ - ცლად - ლე - ბი - სა შე - ნი - სა

სა - ხედ მუ - ცლად - ლე - ბი - სა შე - ნი - სა

№470. „სახედ მუცლადღებისა შენისა“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა (ა/დ, №436 ა, ბ):

Iქ(C)

სა - ხედ მუ - ცლად - ლე - ბი - სა შე - ნი - სა

სა - ხედ მუ - ცლად - ლე - ბი - სა შე - ნი - სა

2. „უბინოო, მოესწავა საიდუმლო“ – Iზ(F) კილოს გამღერება იწყება „ბი“ მარცვალზე I საფეხურიდან. „ესწავა“-დან ტონალური მოდულაციით გადადის ერთი საფეხურით ზევით Iზ(G) კილოში და მთავრდება სადა კილოში მე-15 თვლაზე, ხოლო გამშვენებულში – 29-ე თვლაზე, VI საფეხურზე.

№471. „უბინოო, მოესწავა საიდუმლო“. გელათის სკოლის სადა კილოს მიხედვით (ა/დ, №437 ა, ბ):

I (F) I III VI
 უ - ბი - ნო - ო, მო - ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:
 უ - ბი - ნო - ო, მო - ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:
 უ - ბი - ნო - ო, მო - ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:

№472. „უბინოო, მოესწავა საიდუმლო“. შემოქმედის სკოლის სადა კილოს მიხედვით (ა/დ, №438 ა, ბ):

I (F) I III VI
 უ - ბი - ნო - ო, მო - ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:
 უ - ბი - ნო - ო, მო - ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:
 უ - ბი - ნო - ო, მო - ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:

№473. „უბინოო, მოესწავა საიდუმლო“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა (ა/დ, №439 ა, ბ):

I (F) III
 უ - ბი - ნო - ო, მო - ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:
 უ - ბი - ნო - ო, მო - ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:

I (G) III VI
 ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:
 ე - სწა - ვა სა - ი - დუ - მლო:

3. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“ – დაპირისპირების წესით იწყება Iზ(F)კილოს I საფეხურზე (ანუ წინა მუხლის დაბოლოებიდან ნახტომით ზევით მოძრაობს) და, ამგვარად, იწევს ერთი საფეხურით ქვევით ტონალური მოდულაციით. იწყება ავაჯის გარეშე.¹⁵ „მაყვალი“ გრძელდება სადა კილოში 8, ხოლო გამშვენებულ-გაორმაგებულში 16 თვლით. შემდეგ „მგზებარე“ ითქმება ავაჯით, „ცეცხლითა“ მღერდება სადა კილოში 8 თვლაზე და მუხლი მთავრდება მე-9 თვლაზე. გამშვენებულში – გაორმაგებულში „ცეცხლითა“ მღერდება 16 თვლაზე და მუხლი მთავრდება მე-17 თვლაზე. მუხლი დასრულდება IV საფეხურის ზედა უნისონზე / IV საფეხურის კვინტაზე / IV-ის ქვედა უნისონზე (VIII საფეხურზე).

№474. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. IV საფეხურის უნისონი (ა/დ, №440ა, ბ):

№474. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. IV საფეხურის უნისონი (ა/დ, №440ა, ბ):

№475. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. IV საფეხურის კვინტური კადანსი (ა/დ, №441 ა, ბ):

№475. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. IV საფეხურის კვინტური კადანსი (ა/დ, №441 ა, ბ):

¹⁵ ავაჯში ვგულისხმობთ გამღერების სილაბურ მეთოდს, როდესაც ერთი მარცვალი ერთ ბგერას შეესაბამება.

№476. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის მიხედვით. VIII საფეხურის უნისონი (ა/დ, №442 ა, ბ):

Iზ(F) I VIII

მა - ყვა - ლი, მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,
 მა - ყვა - ლი, მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

№477. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. შემოქმედის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. IV საფეხურის უნისონი (ა/დ, №443 ა, ბ):

Iზ(F) I IV

მა - ყვა - ლი, მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,
 მა - ყვა - ლი, მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

№478. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. შემოქმედის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. IV საფეხურის კვინტური კადანსი (ა/დ, №444 ა, ბ):

Iზ(F) I IV

მა - ყვა - ლი, მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,
 მა - ყვა - ლი, მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

№479. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. შემოქმედის სკოლის მიხედვით. VIII საფეხურის უნისონი (ა/დ, №445 ა, ბ):

№479. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. შემოქმედის სკოლის მიხედვით. VIII საფეხურის უნისონი (ა/დ, №445 ა, ბ):

მა - ყვა - ლი, მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

მა - ყვა - ლი, მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

№480. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. IV საფეხურის უნისონი (ა/დ, №446ა, ბ):

№480. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. IV საფეხურის უნისონი (ა/დ, №446ა, ბ):

მა - ყვა - ლი,

მა - ყვა - ლი,

№480. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. IV საფეხურის უნისონი (ა/დ, №446ა, ბ):

მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

№481. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. IV საფეხურის კვინტური კადანსი (ა/დ, №447 ა, ბ):

№481. „მაყვალი, მგზებარე ცეცხლითა“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. IV საფეხურის კვინტური კადანსი (ა/დ, №447 ა, ბ):

მა - ყვა - ლი,

მა - ყვა - ლი,

მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

მგზე - ბა - რე ცე - ცხლი - თა,

IV

4. „რომელი არა შეინვებოდა“ – დაპირისპირების წესით მუხლი იწყება I ტონით ზევით მოდულაციით ახალი კილოს II საფეხურზე. გამლერება იწყება მეორე, „მე“ მარცვლიდან და მთავრდება მე-17 თვლაზე III საფეხურის კვინტური კადანსით / III საფეხურის ქვედა უნისონზე (VII საფ.) და აჩქარებული კადანსით უკავშირდება შემდეგ მუხლს.

№482. „რომელი არა შეინვებოდა“. გელათის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. საფეხურზე დაბოლოება აჩქარებული კადანსით (ა/დ, №448 ა, ბ):

რო-მე - ლი ა - რა შე - ი - წვე - ბო - და.

რო-მე - ლი ა - რა შე - ი - წვე - ბო - და.

II III

№483. „რომელი არა შეინვებოდა“. გელათის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. III საფეხურის ქვედა უნისონზე (VII საფ.) დაბოლოება აჩქარებული კადანსით (ა/დ, №449 ა, ბ):

რო-მე - ლი ა - რა შე - ი - წვე - ბო - და.

რო-მე - ლი ა - რა შე - ი - წვე - ბო - და.

II VII

№484. „რომელი არა შეინვებოდა“. შემოქმედის სკოლის მიხედვით. საფეხურზე კვინტური დაბოლოება აჩქარებული კადანსით (ა/დ, №450 ა, ბ):

რო-მე - ლი ა - რა შე - ი - ნვე - ბო - და.

რო-მე - ლი ა - რა შე - ი - ნვე - ბო - და.

№485. „რომელი არა შეინვებოდა“. შემოქმედის სკოლის სადა კილოს მიხედვით. III საფეხურის ქვედა უნისონზე (VII საფ.) დაბოლოება აჩქარებული კადანსით (ა/დ, №451 ა, ბ):

რო-მე - ლი ა - რა შე - ი - ნვე - ბო - და.

რო-მე - ლი ა - რა შე - ი - ნვე - ბო - და.

№486. „რომელი არა შეინვებოდა“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა (ა/დ, №452ა, ბ):

რო - მე - ლი ა - რა შე - ი - ნვე - ბო - და.

რო - მე - ლი ა - რა შე - ი - ნვე - ბო - და.

რა შე - ი - ნვე - ბო - და.

რა შე - ი - ნვე - ბო - და.

№487. „რომელი არა შეინვებოდა“. გელათის სკოლის მიხედვით. III საფეხურის ქვედა უნისონზე დაბლოება (VII საფ.) აჩქარებული კადანსით (ა/დ, №453 ა, ბ):

I^b(G) II

რო - მე - ლი ა - რა

შე - ი - ნვე - ბო - და.

VII

5. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“ – კილო-ტონალური მოდულაციით ჩამოდის I^c(D) კილოში. „და ან გევედრებით“ – ავაჯით. სადა კილოში „და“ მარცვლიდან მღერდება და 11 თვლაზე მთავრდება, ხოლო გამშვენებულში – 21-ე თვლაზე. მუხლი მთავრდება I საფეხურის უნისონზე (ხმათა შეწყობის დროს სადა ვარიანტში მივმართავთ ხმის გადაჯვარედინებას) / I საფეხურზე კვინტით / I საფეხურის ქვედა უნისონით.

№488. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“ – გელათის სკოლის სადა კილო მიხედვით. დაბლოება I საფეხურის უნისონზე (ა/დ, №454 ა, ბ):

I^c(D) I

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

I

№489. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“. გელათის სკოლის მიხედვით. დაბოლოება I საფეხურზე კვინტური კადანსით (ა/დ, №455 ა, ბ):

I♯(D) I

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

№490. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“. გელათის სკოლის მიხედვით. დაბოლოება I საფეხურისქვედა უნისონზე (V საფ.) (ა/დ, №456 ა, ბ):

I♯(D) I V

და ან გე - ვე - დრე - ბით და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო
და ან გე - ვე - დრე - ბით და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო

№491. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“. შემოქმედის სკოლის მიხედვით. დაბოლოება I საფეხურის უნისონზე (ა/დ, №457 ა, ბ):

I♯(D) I

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

№492. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“. შემოქმედის სკოლის მიხედვით. დაბოლოება | საფეხურზე კვინტური კადანსით (ა/დ, №458 ა, ბ):

Iქ(D) I

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

№493. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“. შემოქმედის სკოლის მიხედვით. დაბოლოება | საფეხურის ქვედა უნისონზე (V საფ.) (ა/დ, №459 ა, ბ):

Iქ(D) V

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

№494. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. დაბოლოება | საფეხურის უნისონზე (ა/დ, №460 ა, ბ):

Iქ(D) I

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,
და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

ტე, ღვთის - მშო - ბე - ლო,

№495. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. დაბოლოება I საფეხურზე კვინტური კადანსით (ა/დ, №461 ა, ბ):

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, - ღვთის - მშო - ბე - ლო,

და ან გე - ვე - დრე - ბით: და - შრი - ტე, - ღვთის - მშო - ბე - ლო,

№496. „და ან გევედრებით: დაშრიტე, ღმრთისმშობელო“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. დაბოლოება I საფეხურის ქვედა უნისონზე (V საფ.). (ა/დ, №462 ა, ბ):

და ან გე - ვე - დრე - ბით და - შრი - და ან გე - ვე - დრე - ბით და - შრი

და ან გე - ვე - დრე - ბით და - შრი - და ან გე - ვე - დრე - ბით და - შრი

6. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“ – გამოვიყენოთ სხვადასხვა საგალობლის დამაბოლოებელი მუხლები და დავიცვათ მუხლის კანონიკური მაჩვენებლები:

ა) ზომა, ბ) მარცვლების განაწილების პრინციპები, გ) კილო.

დამაბოლოებელი მუხლები „ვისესხოთ“ შემდეგი საგალობლებიდან:

ა) **ღ** ხმის ტროპარი (იხ. ქსგ, შს, 2006: 112). 1 ტონით ქვევით მოხდეს ტონალური მოდულაცია და მუხლი დამთავრდეს VII საფეხურზე;

ბ) **ღირსად გაბრიელ** (იხ. ქსგ, შს, 2006: 119). ერთ საფეხურით ქვევით მოხდეს ტონალური მოდულაცია და დამთავრდეს VI საფეხურზე;

გ) **ჴ** ხმის ტროპარი (იხ. ქსგ, შს, 2006: 29). გამოვიყენოთ ტონალური მოდულაცია ერთი ტონით ზევით და, **ჴ** ხმის ტროპარის დაბოლოების წესისამებრ, მუხლის მეორე წინადადება ტონალური მოდულაციით 1 ტონით ჩამოვიყვანოთ ქვევით.

№497. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“. გელათის სკოლის სადა კილოსმიხედვით. ტროპარის **ღ** ხმის დაბოლოება (ა/დ, №463 ა, ბ):

№498. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“. გელათის სკოლის მიხედვით. გა-
ორმაგებული თვლა. ძლისპირ ღირსად გაბრიელის დაბოლოება (ა/დ, №464 ა, ბ):

I♭(F) I VI

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დე - ბდეთ.

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დე - ბდეთ.

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დე - ბდეთ.

№499. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“ – იგივე, ხმების გადაჯვარედინებით
(ა/დ, №465 ა, ბ):

I♭(F) I VI

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დე - ბდეთ.

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დე - ბდეთ.

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დე - ბდეთ.

№500. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“ – ტროპარის ლ ხმის დაბოლოება
(ა/დ, №466 ა, ბ):

I♭(A) III

ა - ლი ცო - დვა - - - - - თა, რა -

ა - ლი ცო - დვა - - - - - თა, რა -

ა - ლი ცო - დვა - - - - - თა, რა -

I♭(G) III V

თა - გა - დი - დე - ბღეთ.

თა - გა - დი - დე - ბღეთ.

№501. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“ – იგივე, ხმების გადაჯვარედინებით (ა/დ, №467 ა, ბ):

I♭(A) III

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა -

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა -

I♭(G) III V

თა გა - დი - დე - ბღეთ.

თა გა - დი - დე - ბღეთ.

№502. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“. შემოქმედის სკოლის მიხედვით. ცროპარის დ ხმის დაბოლოება ხმების გადაჯვარედინებით (ა/დ, №468 ა, ბ):

I♭(F) I VII

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დე - ბღეთ.

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დე - ბღეთ.

№503. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“. ძლისპირ ღირსად გაბრიელის დაბოლოება სმების გადაჯვარედინებთ (ა/დ, №469 ა, ბ):

I♭(F) I VI

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დებ - დეთ.

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დებ - დეთ.

№504. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“. შემოქმედის სკოლის მიხედვით. ტროპარის **ჴ** ხმის დაბოლოება სმების გადაჯვარედინებით (ა/დ, №470 ა, ბ):

I♭(A) I

ა - ლი ცო - დვა - - - თა, რა -

ა - ლი ცო - დვა - - - თა, რა -

I♭(G) III V

- - - თა გა - დი - დებ - ბდეთ.

- - - თა გა - დი - დებ - ბდეთ.

№505. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორმაგებული თვლა. ტროპარის **ღ** ხმის დაბოლოება (ა/დ, №471 ა, ბ):

I♭(F) I VII

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დებ - დეთ.

ა - ლი ცო - დვა - თა, რა - თა გა - დი - დებ - დეთ.

№506. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“. გელათის სკოლის მიხედვით. გაორ-
მაგებული თვლა. ძლისპირ ღირსად გაბრიელის დაბოლოება (ა/დ, №472 ა, ბ):

№507. „ალი ცოდვათა, რათა გადიდებდეთ“. გელათის სკოლის მიხედვით. ტროპარის
მის დაბოლოება ხმების გადაჯვარედინებით (ა/დ, №473 ა, ბ):

ევროპული ხუთხაზიანი ნოტაციის სისტემაში საგალობლების ტრანსკრიპციამდე ზეპირი სწავლების ტრადიციით შესწავლილი ასობით საგალობლის შესახსენებლად სპეციალურ ნიშნებს, ნევმებს, იყენებდნენ. მომდევნო თავში სწორედ ნევმების სისტემასა და მათ პრაქტიკულ დანიშნულებაზე შევჩერდებით.

6. ნევმური სისტემა

საგალობლების ზეპირი სწავლების ერთ-ერთ ძირითად მეთოდოლოგიურ იარაღს წარმოადგენს ნევმური სისტემა. მის ახალ (XIX ს.) ფორმებს, რომლებიც გადმოღებულია შემოქმედის მონასტრის ნევმირებული ხელნაწერიდან (Q-651), პრაქტიკაში ვიყენებთ.¹⁶ აღნიშნული ხელნაწერი შეისწავლა და ნევმური ნოტაცია პრაქტიკაში დანერგა მკვლევარმა ზაალ წერეთელმა [წერეთელი: 2016].¹⁷

ქვემოთ მოყვანილ ცხრილში წარმოდგენილი და განმარტებულია თითოეული ნევმის მოხაზულობა და მნიშვნელობა Q-651 ხელნაწერის მიხედვით.

N	ნიშანი	მნიშვნელობა
1	.	მერვედი
2	/	მეოთხედი
3	◦	ნახევრანი
4	∪	გამღერება ორ მეოთხედზე (იგულისხმება ორი, მეოთხედი გრძლიობის ნოტი – მ. ე.)
5	^	მეოთხედი წერტილით

სულ გვაქვს ხუთი ნევმური ნიშანი. აღნიშნული ნევმები საგალობლის ტექსტზე თავსდება სტრიქონის ზემოდან და მხოლოდ ხმოვნებს მიემართება. გამშვენებული საგალობლის ჩანერისას შესაძლებელია ნევმური ნიშნების დაწყვილება მარცვლებთან. ნევმები არ ასახავს ბგერათსიმბოლოებრივ დამოკიდებულებებსა და მელოდიის მიმართულებას; იგი მხოლოდ რიტმული ნახაზის მაჩვენებელია. მაგ., ცხრილში №1 ნევმა მერვედი ნოტის გრძლიობისაა, №2 – მეოთხედისა და ა.შ. გარდა ამისა, საგალობლის მუხლების ერთმანეთისაგან გამოსაყოფად გამოიყენება ორწერტილი (:).

¹⁶ როგორც ცნობილია, ნევმების უფრო ძველი, შუა საუკუნეების სისტემა კვლევის საგანს წარმოადგენს და მიუხედავად საინტერესო შედეგებისა, ჯერჯერობით ამოუხსნელი რჩება. ამიტომ ჩვენ მხოლოდ ნევმების იმ სისტემას განვიხილავთ და ვიყენებთ, რომლებსაც XIX საუკუნეში იყენებდნენ და რომელთა მნიშვნელობები დადგენილია.

¹⁷ ნევმების ცხრილი აღებულია ზ. წერეთლის სამგალობლო კრებულიდან *გალობანი სინანულიანი* [წერეთელი, 2016: xvii].

„თუ მარცვალე მხოლოდ ერთი ნევემითაა აღნიშნული და ეს ნიშანია #2, #3 ან #5, მაშინ ხმოვანი შესაბამისი გრძლიობის ბგერით უნდა გავაგრძელოთ. თუ მარცვალზე #4 ნიშანი ზის, მაშინ ხმოვანი ორი მეოთხედის გრძლიობის ბგერაზე (იგულისხმება მეოთხედი გრძლიობის ორი ნოტი/ბგერა – მ.ე.) უნდა გავამღეროთ...“ [ნერეთელი, 2016:xiv].¹⁸

თუმცა ნევემები ყოველთვის არ გამოიყენება – მაგალითად, საგალობლის ისეთ სეგმენტებში, რომელთა დროსაც ლოცვის ტექსტს წართქმით, ანუ რეჩიტაციული ფორმით (თავისუფალ რიტმში) ინტონირებენ.

ნევემური სისტემის გამოყენების ნიმუშად მოგვყავს საგალობელი მხოლოდ-შობილო, რომელიც მეტი თვალსაჩინოებისთვის და შედარების მიზნით ნევემირებულ ტექსტთან ერთად წარმოდგენილია ნოტირებულადაც:

სურ. №1. მხოლოდ-შობილო. ნევემირებული ტექსტი:

Iქ-VIIზ   I Iზ-II
 მხოლოდ შობილო: ძეო და ღმრთისა სიტყვაო უკვდავო არსებაო
 რომელმან ჩვენისა ცხოვრებისათვის ხორცნი შეისხენ: IV
Iზ-II IV
 სულისაგან წმიდისა და მარიამისგან ქალწულისა უქცეველად განკაცენ:
Iზ-V IV
 და ჯვარს ეცვ ჩვენთვის ქრისტე ღმერთო = ჩვენო:
Iზ-II III Iზ-II IV
 სიკვდილითა სიკვდილი დასთრგუნე ერთო: წმიდისა სამებისა ო:
Iზ-I IV Iზ-I VI
 მამისა და ყოვლად წმიდისა სულისა თანა დიდებუ ლო: გვაცხოვნენ ჩვენ = :

¹⁸ როგორც ნერეთელი აღნიშნავს: „გვიანდელი ნევემური სისტემის სპეციფიკას წარმოადგენს მარცვალზე ნევემების კომბინაციის ძალიან ხშირი გამოყენება. სწორედ ნიშნების ერთობლიობის წყალობით ხერხდება ამ სისტემის მისადაგება როგორც სადა, ისე გამშვენებულ საგალობლებთან (შეენიშნავთ, რომ როგორც ცალკეული, ისე კომბინირებული ნევემები დასმულია მარცვლის ხმოვანზე).“ [ნერეთელი, 2016: xxii].

№508. მხოლოდ-შობილო (ა/დ, №474 ა, ბ):

ნართქმით

მხო - ლოდ შო - ბი - ლო ძეო და ღმრთისა

სიტყვაო უკვდაო არსებაო რომელმან ჩვენი -

ზომით

სა ცხო - რე - ბი - სა - თვის ხორც-ნი შე - ის - ხენ

ნართქმით

სულისაგან წმიდისა და მარია - მის - გან ქალ - წუ -

ზომით

ლი - სა უ - ქვე - ბე - ლად გან - კა - ცენ

და ჯვარს ეცვ ჩვენ - თვის ქრის - ტე ღმერ -

თო ჩვე - ნო

სიკვ-დი - ლი - თა სიკვ - დი - ლი დას - თრგუ - ნე ერ - თო

წმი - დი - სა სა - მე - ბი - სა ო

მა - მი - სა და ყოვ - ლად წმი - დი - სა სუ - ლი - სა თა - ნა

დი - დე - ბუ - - - ლო

გვაც - ხოვ - ნენ ჩვენ.

როგორც ვხედავთ, ნევმები საკმაოდ პრაქტიკული და მოქნილი იარაღია არა მარტო საგალობლების შესწავლის თვალსაზრისით, არამედ მას მწე-მონიკური ფუნქციაც აქვს და ნოტირებული ვერსიის არქონის შემთხვევაში შეუძლია საგალობლის ზოგიერთი პარამეტრის შესწენება.

7. ქართული ორიგინალური ბგერათნყობა. აკუსტიკური კვლევა – მეთოდოლოგია და ანალიზის შედეგები

7.1 ქართული ორიგინალური ბგერათნყობა. ქართული ბგერათნყობის შესწავლა ჯერ კიდევ კონსერვატორიის სტუდენტობის დროს, 1988-1989 წლებში დავიწყე. წყობის ინტერვალების მაჩვენებლები საბოლოოდ 2004 წელს დადგინდა. აუდიოჩანაწერებზე მუშაობისას ჩემი ძირითადი მიდგომა სმენითი გამოცდილებისა და აკუსტიკური კვლევის მეთოდების სინთეზს ეფუძნებოდა და გულისხმობდა: ა) მიღებული პრაქტიკული გამოცდილების საფუძველზე საკვლევი ამოცანის დასახვასა და ანალიზისათვის საჭირო ხმოვანი მასალის შერჩევას; ბ) მასალის აკუსტიკური კვლევის პროცესში ჩართვასა და საჭიროებისამებრ მართვას; გ) ანალიზის შედეგის კორექტირებას (საჭიროების შემთხვევაში).

აკუსტიკური კვლევების პირველივე მცდელობისას წარმოჩნდა ქართული მუსიკალური სისტემის ძირითადი ტეტრაქორდი: **f-es-d-c** და შემდგომ – ამ ტეტრაქორდის ერთმანეთთან შებმის ორგვარი (შერწყმული და გაყოფილი) ხერხით მიღებული რვასაფეხურიანი ბგერათრიგები. ეს იყო ყველაზე მნიშვნელოვანი შედეგი, რამაც თვალნათლივ გამოკვეთა სამუსიკო სისტემის პირველი კონტურები. კვლევები, არსებული (ჩვენამდე მოღწეული) ავტორიტეტული აუდიოჩანაწერების ანალიზის საფუძველზე წლების განმავლობაში გაგრძელდა და საბოლოოდ შესაძლებელი გახდა ქართული ბგერათნყობის ძირითადი სისტემური ჩარჩოს გამოვლენა.

საინტერესოა, რომ მცხეთის სალამურზე აღბეჭდილია ორი განსხვავებული სტრუქტურის ტეტრაქორდი: **f-es-d-c** და **es-d-c-b**. სწორედ ეს ორი ტეტრაქორდი უდევს საფუძველად ქართულ სამგალობლო მასალას: I კილო-კომბინაციას – **f-es-d-c**, ხოლო II კილო-კომბინაციას – **es-d-c-b**.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩანაწერების სიმწირე არ იძლევა სრული (დეტალური) სურათის დანახვის შესაძლებლობას, ვფიქრობ, შედეგები უმნიშვნელოვანესი და ხელშესახებია. მომავალშიც სწორედ ამ საარქივო ხმოვანი ჩანაწერებისა (განახლებულ ცოდნასთან და ახლებურად გავარჯიშებული სმენით შეიარაღებასთან ერთად) და ქართული ხალხური სიმღერის კილოური სამყაროს სიღრმისეული კვლევის შედეგების გათვალისწინებით იქნება მოძებნილი გასაღები კილოსთან დაკავშირებულ ჯერ კიდევ ბურუსით მოცულ კითხვებზე პასუხის გასაცემად.

ქართული ორიგინალური ბგერათნყობა ქართული სამუსიკო სისტემის ერთ-ერთ უმთავრეს საყრდენსა და საფუძველს წარმოადგენს. მასში ინტონირების გამოცდილება აქვთ ცალკეულ ექსპერიმენტულ ჯგუფებს, რომლებიც წლების განმავლობაში მუზიციერებდნენ ქართულ კილოებში. შედეგად, მაგალითად, თბილისის მამა დავითის ტაძრის მაგალობელთა გუნდმა 2011 წელს გამოსცა დისკი, რომლის საგალობლების ძირითადი ნაწილი ქართულ ბგერათნყობაშია წარმოდგენილი.

კვლევის შედეგების მიხედვით, ქართული ბგერათნყობის თვითმყოფადობას განაპირობებს მელიოდური სეკუნდის მნიშვნელობა, რომელიც ხშირად განსხვავდება ევროპული თანაბრად ტემპირებული წყობის სეკუნდისაგან. როგორც აღმოჩნდა, ქართული კილოს ბგერათრიგში განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს 172-(ტეტრაქორდის განაპირა ბგერებს შორის) და 154-(ცენტიანი (ტეტრაქორდის შუაში) სეკუნდები, მაშინ როდესაც ევროპული თანაბარტემპირებული წყობის სეკუნდა 200 (დიდი) და 100 (პატარა) ცენტებით იზომება. საქმე ის არის, რომ 154-ცენტიანი ინტერვალი განეკუთვნება ნეიტრალური სეკუნდის სივრციდან რამდენიმე ცენტით დაძრულ ინტერვალს დიდი სეკუნდისკენ. რაც უფრო სცდება ინტერვალი ნეიტრალური სეკუნდის ქვედა ზღვარს (შემცირებისკენ), მით უფრო უახლოვდება პატარა სეკუნდის სივრცეს, ხოლო პირიქით – დიდი სეკუნდისას.¹⁹ შესაბამისად, ქართული წყობის ტეტრაქორდის საფუძველს ნეიტრალურიდან რამდენიმე ცენტით გაზრდილი (154ც) და დიდ სეკუნდასთან მიახლოებული (172ც) ინტერვალები წარმოადგენს. უნდა აღინიშნოს, რომ პატარა სეკუნდის ფენომენი, რომელიც 100 ცენტის ირგვლივ ტრიალებს, უცხოა ქართული ბგერათნყობისთვის. ამგვარი სეკუნდებით ნაშენი ტეტრაქორდით მიიღება სწორედ რვასაფეხურიანი კილო, რომელიც განაპირობებს სამხმინანობაში ჰარმონიული ვერტიკალის ინტერვალურ მრავალფეროვნებას, ქართული გალობის აუდიოჩანაწერებიდან რომ ისმის და წარუშლელ სმენით შთაბეჭდილებას ახდენს მსმენელზე.

საკმარისია, რამდენიმე ცენტით შეიცვალოს აღნიშნული სეკუნდები ტეტრაქორდში, რომ ყური მაშინვე იგრძნობს გადაცდომას და საარქივო ხმოვანი წყაროდან დაშორებას. მაგალითად, თუ 172-ცენტიან სეკუნდას მოვაკლებთ 18-20 ცენტს, სულ სხვა ინტერვალის საზღვრებში/ზონაში აღმოვჩნდებით. შესაბამისად, იმ 18-20-ცენტიან სხვაობას, რაც ე. წ. მაჟორულ და მინორულ სამხმოვანებებს შორისაც გვხვდება, სმენა მკაფიოდ აღიქვამს. ეს ნიუანსური მახასიათებლები ქართული ბგერათნყობის სინატიფეზე მიუთითებს.

---

¹⁹ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ტერმინები „დიდი“ და „პატარა“ ინტერვალი (სეკუნდა) პირობითია და ევროპულ მუსიკაზე აღზრდილი მსმენელისთვის ორიენტირის ფუნქცია აქვს.

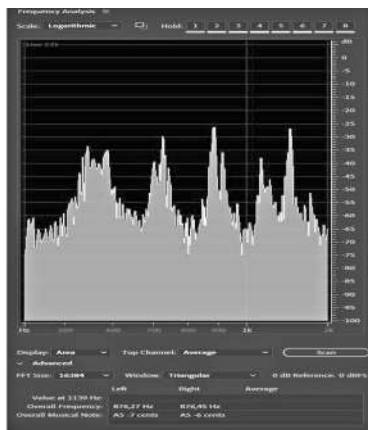
7.2 აკუსტიკური კვლევის მეთოდოლოგია და ანალიზის შედეგები. ძველი აუდიოჩანაწერების შესწავლისას ბგერებს შორის მანძილის დასადგენად ვიყენებთ სპექტრულ ანალიზს, რომელსაც ვახორციელებთ პროგრამა Adobe Audition 2021-ის დახმარებით.

სურ. №2

სპექტრის ანალიზატორი გვაძლევს ყველა იმ სიხშირის გრაფიკულ გამოსახულებას, რომელიც ჩანაწერში მოცემული დროის მონაკვეთში უღერს. მიღებული გრაფიკი ცნობილია, როგორც სპექტროგრამა.

სურ. №3

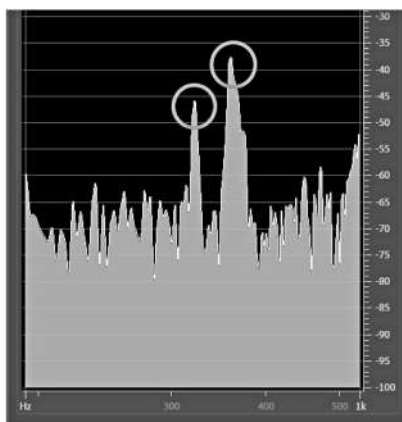

უშუალოდ ხმოვანი სიგნალის სიხშირეების გაზომვისას სპექტოგრამაზე გამოტანილ სიხშირეთა გრაფიკულ გამოსახულებაში ვპოულობთ ძირითად ტონს ობერტონულ სპექტრში. სპექტოგრამაზე სიხშირეების რიცხვითი მნიშვნელობა ასახულია ჰერცებში (Hz), ხოლო სიხშირეებს შორის მანძილის დასადგენად ვახდენთ მიღებული მონაცემების კონვერტირებას ცენტებში (cent).

გაზომვის პროცესში შედეგის მისაღებად დიდ როლს ასრულებს სმენითი შთაბეჭდილება, უფრო ზუსტად, გამოცდილება. კერძოდ, თითოეული გაზომილი ხმის სიხშირეს კომპიუტერულად ვაჟღერებთ და შემდეგ ვადარებთ დედანს. ეს მეთოდი ამცირებს ცდომილების რისკს.²⁰ სიხშირეთა გაზომვისას ამგვარი კომპლექსური მიდგომა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამხმიანი, მით უფრო საარქივო და დაზიანებული (ხარვეზებიანი) ნიმუშების ანალიზისას.

ქვემოთ მოყვანილ სპექტოგრამაზე (სურ. №4) ჩანს ორი ძირითადი სიხშირის თანაფერადობის შედეგად წარმოქმნილი ჰარმონიული (ვერტიკალური) სეკუნდა. სპექტოგრამის მოცემულ სექტორში აღნიშნული ინტერვალის ძირითადი ტონები თავისი ზომებით დანარჩენი ობერტონებისაგან ვიზუალურადაც გამოირჩევა.

სურ. №4:

სიხშირეთა ურთიერთმიმართების დასადგენად ხდება ინტერვალის მნიშვნელობების გამოთვლა (ცენტებში). ამგვარად, როგორც სპექტოგრამაზე (სურ. 5) ჩანს, პირველი ბგერის ძირითად ტონსა (358 Hz) და მეორე ბგერის ძირითად ტონს (320 Hz) შორის კონვერტორის საშუალებით დადგენილი მანძილი 194 ჰერცის ტოლია.

²⁰ მაგალითად, როდესაც პროგრამას მოსდის შეცდომა და ძირითადი ტონის ნაცვლად ამკვეთრებს მის რომელიმე ობერტონს ან არამუსიკალურ ბგერას (შიშინი, ხმაური და ა. შ.), ასეთ დროს ძირითადი ტონის დადგენა ხდება მანუალურად (მკვლევრის მიერ).

Frequency f_1	<input type="text" value="358"/>	Hz (hertz)
Frequency f_2	<input type="text" value="320"/>	Hz (hertz)
<input type="button" value="reset"/>	↓	<input type="button" value="calculate"/>
Interval	<input type="text" value="-194.265218852"/>	cents
Ratio f_2 / f_1	<input type="text" value="0.89385474860"/>	

სურ. №5:

როგორც არაერთხელ აღინიშნა, ჩვენი დაკვირვების საგანს წარმოადგენდა ძველი ოსტატი მაგალობლების, მათ შორის არტემ ერქომაიშვილის, ჩავლეიშვილის და სხვათა საარქივო ჩანაწერები. ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა ოთხი კილოსაგან შემდგარი ორი კილო-კომბინაცია, რომელთაც პირობითად ზედა და ქვედა კილო-კომბინაციები ვუწოდეთ. ამ ორ განსხვავებულ კილო-კომბინაციას საფუძვლად უდევს ორი განსხვავებული ტეტრაქორდი, რომელთა არქეტიპსაც მცხეთის უძველეს სალამურზე შემონახული ტეტრაქორდების წყობები წარმოადგენს:

- პირველი ტეტრაქორდი (ზემოდან ქვემოთ): 1ტ-1/2ტ-1ტ.
- მეორე ტეტრაქორდი (ზემოდან ქვემოთ): 1/2ტ-1ტ-1ტ.

როგორც უკვე ითქვა, ამ ორი ტეტრაქორდის საფუძველზე ვითარდება ოთხი კილო, რომლებიც ორ კილო-კომბინაციას მოიცავს:

1. საარქივო ჩანაწერებში თავს იჩენს კილო-ბგერათრიგი, რომელსაც პირობითად ვუწოდებთ პირველ ზედა ფა კილოს – Iზ(F). მისი მახასიათებელია 204-ცენტიანი სეკუნდა, ე. წ. გამყოფი ტონი, VII-VIII საფეხურებს შორის. ბგერათრიგი ასე გამოიყურება: **f-es-d-c-b-a-g-204-f**. Iზ კილო გამოვლინდა **დ** და **ჭ** ხმების ტროპარების ბოლო მუხლების, აღდგომის **თ** გალობის ძლისპირ-ჩასართავისა და სხვა საგალობელთა ანალიზის შედეგად;

2. გამოიკვეთა, აგრეთვე, პირველი ზედა კილოს Iზ(F) დამხმარე ქვედა კილოს ბგერათრიგი პირობითი სახელწოდებით Iქ(C) კილო, სადაც გამყოფი 204-ცენტიანი ტონი მოქცეულია IV-V საფეხურებს შორის: **c-b-a-g-204-f-es-d-c**. Iქ კილო გამოვლინდა არტემის მიერ გადმოცემული ევქარისტიის საგალობლების ანალიზის საფუძველზე;

3. შემდგომი კვლევების შედეგად კიდევ ორი განსხვავებული კილოსგან შემდგარი წყვილი გამოვლინდა, რომელთაც პირობითად IIზ(B) და IIქ(F) კილოები ვუწოდეთ. IIზ კილოშიც გამყოფი 204-ცენტიანი ტონი გვხვდება IV-V საფეხურებს შორის და ვიღებთ ორ ერთნაირ ტეტრაქორდს: **b-a-g-f-204-es-d-c-b**. IIზ კილოს ეფუძნება შემდეგი საგალობლები: მთასა ზედა, ოთხი

შესვლადი, ექვსი **დ** ხმის ტროპარი, ალაღე პირი ჩემი; ესაია, მხიარულ იყავ;

4. მეორე ზედა კილოს მენყვილეს, პირველის მსგავსად, წარმოადგენს დამხმარე ქვედა კილო-ტონალობა, სადაც ე. წ. გამყოფი, 204-ცენტისანი სეკუნდა I-II საფეხურებს შორის იჩენს თავს. ბგერათრიგი ასეთია: **f-204-es-d-c-b-a-g-f**. მოცემული კილო გამოვლინდა არტემის მიერ გადმოცემული შესვლადების პირველ მუხლში.

ქვემოთ მოცემულ ცხრილებში (სურ. №6) წარმოდგენილია გაზომვების შედეგად მიღებული ნედლი, დაუმუშავებელი შედეგები:

სურ. №6

Iზ(F)		Iქ(F)		IIზ(F)		IIქ(F)	
f-es	185	c-b	174	b-a	155	f-es	200
es-d	159	b-a	162	a-g	175	es-d	159
d-c	189	a-g	175	g-f	172	d-c	172
c-b	176	g-f	210	f-es	209	c-b	179
b-a	146	f-es	172	es-d	167	b-a	182
a-g	178	es-d	150	d-c	159	a-g	156
g-f	209	d-c	170	c-b	147	g-f	166

გამოვლენილი კილოების ზედა ტეტრაქორდების ცენტობრივი მაჩვენებლები უფრო მეტად დაზუსტებულია, ვიდრე ქვედა ტეტრაქორდებისა. აქ იკვეთება ორი სტრუქტურის მქონე ტეტრაქორდი: Iზ კილოს ძირითადი **f-es-d-c** და IIზ კილოს ძირითადი **b-a-g-f** (დიდ და ნეიტრალურ სეკუნდებთან მიახლოებული ინტერვალებით). ამ მაჩვენებლებიდან (ცენტობრივად) გამოვიყვანეთ საშუალო არითმეტიკული – პირველი ტეტრაქორდი: **f-es=172ც**; **es-d=154ც**; **d-c=172ც**; მეორე ტეტრაქორდი: **b-a=154ც**; **a-g=172ც**; **g-f=172ც**.

გაზომვებმა ნათლად წარმოაჩინა Iქ და IIზ კილოებში ე. წ. გამყოფი ტონი **f-g**, რომელიც ყოველთვის 200 ცენტის ირგვლივ მოძრაობს, ისევე როგორც IIზ კილოს გამყოფი ტონი **f-es**.

ვინაიდან რვასაფეხურიანი კილო წარმოადგენს ორი ტეტრაქორდის ერთმანეთთან შებმის შედეგად მიღებულ კილოს, ორივე მათგანი აუცილებლად უნდა იყოს თანაბარი აგებულებისა. კონტექსტის გათვალისწინებით, ჩვენ მიერ შეტანილი შესწორება ქვედა ტეტრაქორდებში მართებულად მიგვაჩნია.

საბოლოოდ, გამოვლენილი ბგერათრიგები შემდეგნაირად გამოიყურება:

<u>I ზედა კილო (Iზ)</u>	<u>I ქვედა კილო (Iქ)</u>	<u>II ზედა კილო (IIზ)</u>	<u>II ქვედა კილო (IIქ)</u>
1. 172	1. 172	1. 154	1. 204
2. 154	2. 154	2. 172	2. 154
3. 172	3. 172	3. 172	3. 172
4. 172	4. 204	4. 204	4. 172
5. 154	5. 172	5. 154	5. 154
6. 172	6. 154	6. 172	6. 172
7. 204	7. 172	7. 172	7. 172

კვლევის პროცესში მელოდიური ინტერვალების გამოვლენის პარალელურად გაირკვა, რომ ძირითადი ჰანგის განწყობისას პირველ ხმასთან შემბანებელი ხმები ზედმინევით მიჰყვებიან თითოეული კილოს ბგერათრიგს და არ ახდენენ მელოდიური ინტერვალების კორექციას ჰარმონიული ვერტიკალის სასარგებლოდ. უფრო ზუსტად, არ ცდილობენ წმინდა ინტერვალების (ძირითადად, ჰარმონიული წმ. კვინტის) ინტონირებას მელოდიური ინტერვალების მანიპულაციის ხარჯზე. ამის შედეგად ვიღებთ, მაგალითად, კვინტის რამდენიმე ვარიანტს.

სურ. №7.

მოკლე მრავალჟამიერი (სამუელ ჩაღეიშვილი)	აუდიომასალა
g-c 704	(ა/დ, N475 გ)
f-b 671	(ა/დ, N476 გ)
es-a 645	(ა/დ, N477 გ)
d-g 679	(ა/დ, N478 გ)
c-f 696	(ა/დ, N479 გ)

სიყვარულმან მოგიყვანა (ერქომიშივილები)	აუდიომასალა
f-b 667	(ა/დ, N484 გ)
es-a 685	(ა/დ, N485 გ)

სიყვარულმან მოგიყვანა (სამუელ ჩაღეიშვილი)	აუდიომასალა
f-b 676	(ა/დ, N480 გ)
es-a 660	(ა/დ, N481 გ)
d-g 668	(ა/დ, N482 გ)
c-f 688	(ა/დ, N483 გ)

სიყვარულმან მოგიყვანა (ერქომიშივილები)	აუდიომასალა
f-b 658	(ა/დ, N486 გ)
es-a 684	(ა/დ, N487 გ)

ცხრილში მოყვანილი მონაცემები ეყრდნობა დასავლეთ საქართველოს რამდენიმე ნიმუშის (მოკლე მრავალჟამიერის, სიყვარულმა მოგიყვანას სამი ვარიანტის) ანალიზის შედეგებს.

მომდევნო სურათზე წარმოდგენილია წმ. კვინტის დედნისეული ჟღერადობები მათ კომპიუტერულ ასლებთან ერთად, რომლებიც ზემოთ დასახელებული ნიმუშებიდან არის აღებული.

სურ. №8:

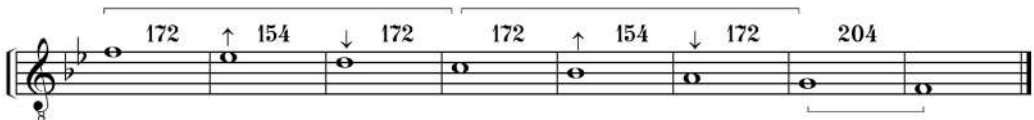
კვინტა	cent	აუდიომასალა
g-c	704	(ა/დ, N488 გ)
f-b	676	(ა/დ, N489 გ)
es-a	660	(ა/დ, N490 გ)
d-g	683	(ა/დ, N491 გ)
c-f	688	(ა/დ, N492 გ)

განსხვავებული სურათი გვაქვს აღმოსავლეთ საქართველოს აუდიო-ჩანაწერებში. მათი სიმწირის გამო გავზომეთ მხოლოდ ლევან მულალაშვილის გუნდის მიერ ნაგალობევი *შენ ხარ ვენახის* ორი ვარიანტი. ამიტომაც გადავწყვიტეთ ქართლ-კახური ხალხური სიმღერების ჩანაწერების ანალიზიც. საბოლოო შედეგების გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ზედა ხმაში მეტ-ნაკლებად დაცულია ბგერათრიგის ცენტობრივი სიდიდეები, შემბანებელ ხმებში ძირითადად არ ვხვდებით შემცირებულ, მჭახე კვინტის ჟღერადობას, რაც გვაფიქრებინებს იმას, რომ, აქ ჰარმონიულ ვერტიკალში წმინდა ინტერვალებს სუფთად იღებენ ვიდრე დასავლეთ საქართველოს შემთხვევაში გვაქვს საქმე.

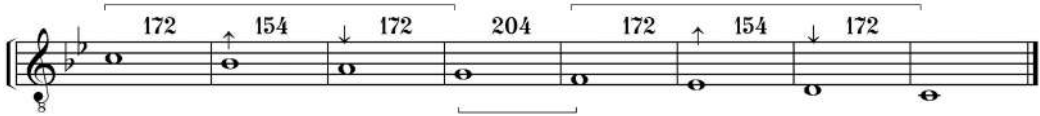
ამგვარად, წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ შევეხეთ და ამოვწურეთ თითქმის ყველა ის პრობლემური საკითხი, რომელიც ქართული ტრა-დიციული მუსიკის, უფრო ზუსტად, ქართული საეკლესიო გალობის კვლევის საგანს წარმოადგენს. საკითხთა თეორიზებასთან ერთად, რომელსაც ნაშრომის პირველი ნაწილი დავუთმეთ, მეორე ნაწილს პრაქტიკული გზამკვლევის ფუნქცია მივანიჭეთ დეტალური ინსტრუქციებისა და კონკრეტული მაგალითების დემონსტრირებით. მაგრამ მიუხედავად დიდი მცდელობისა, აღნიშნული გამოცემა არ წარმოადგენს თვითმასწავლებელს და მას აუცილებლად ესაჭიროება გზამკვლევი-მასწავლებელი. განსაკუთრებული ადგილი დავუთმეთ ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ და დღემდე გადაუჭრელ კილოს პრობლემას. ნაშრომის ბოლოს დართული სავარჯიშოები მსურველს ქართულ ბგერათნყობაში სმენის წვრთნაში, გამოვლენილ კილოებში თავისუფლად ნავიგაციასა და სწორ ინტონირებაში დაეხმარება. ვიმედოვნებთ, რომ ქართულ ბგერათნყობაში ინტონირება იპოვის თავის გზას მრავალთა შორის, ხოლო ჩვენ საზოგადოებას თანდათანობით მივანვლით შესაბამის სანოტო და აუდიომასალას.

ბგერათრიგის სავარჯიშოები

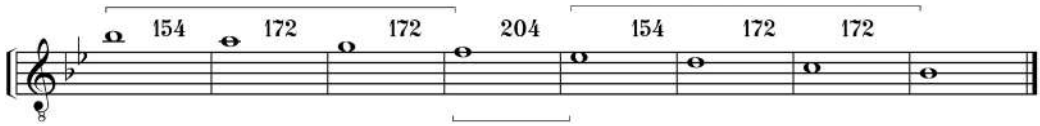
№509. 1ზ(F) (ა/დ, №493 ა, ბ):

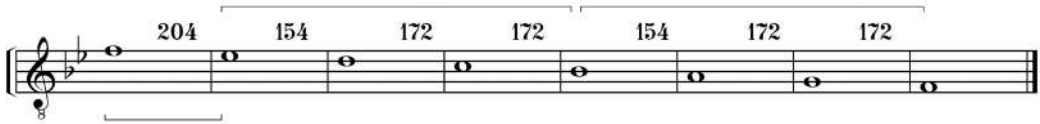
№510. Iქ(C) (ა/დ, №494 ა, ბ):

№511. IIზ(B) (ა/დ, №495 ა, ბ):

№512. IIქ(F) (ა/დ, №496 ა, ბ):

ინტერვალები
Iზ(F)

№513 (ა/დ, №497 ა, ბ):

№514 (ა/დ, №498 ა, ბ):

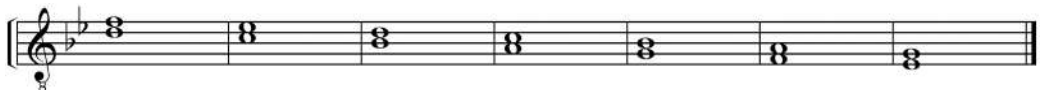
№515 (ა/დ, №499 ა, ბ):

№516 (ა/დ, №500 ა, ბ):

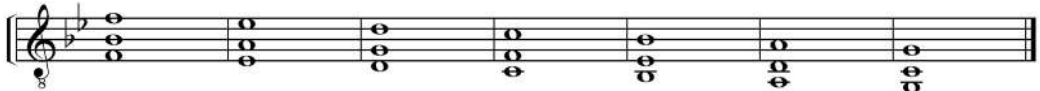
№517 (ა/დ, №501 ა, ბ):

№518 (ა/დ, №502 ა, ბ):

№519 (ა/დ, №503 ა, ბ):

I ♯(C)

№520 (а/д, №504 а, б):

№530 (ა/დ, №514 ა, ბ):

II(F)

№531 (ა/დ, №515 ა, ბ):

№532 (ა/დ, №516 ა, ბ):

№533 (ა/დ, №517 ა, ბ):

№534 (ა/დ, №518 ა, ბ):

№535 (ა/დ, №519 ა, ბ):

სავარჯიშო ფრაგმენტები

I(F)

№536 (ა/დ, №520 ა, ბ):

№541 (ა/ღ, №525 ა, ბ):

Musical score for №541, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The melody is written in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The piece concludes with a double bar line.

№542 (ა/ღ, №526 ა, ბ):

Musical score for №542, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The melody is written in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The piece concludes with a double bar line.

II%**(B)**

№543 (ა/ღ, №527 ა, ბ):

Musical score for №543, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The melody is written in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The piece concludes with a double bar line.

№544 (ა/ღ, №528 ა, ბ):

Musical score for №544, consisting of three staves (treble, alto, and bass clefs) in a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The melody is written in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The piece concludes with a double bar line.

II₂(F)

№545 (а/а, №529 а, б):

Musical score for exercise №545 in F major, 2/4 time. It consists of three staves: treble, alto, and bass clefs. The melody in the treble clef starts on G4 and moves stepwise up to D5, then down to G4. The bass clef provides a simple harmonic accompaniment with notes G2, B1, D2, and F2.

№546 (а/а, №530 а, б):

Musical score for exercise №546 in F major, 2/4 time. It consists of three staves: treble, alto, and bass clefs. The melody in the treble clef starts on G4, moves up to D5, then down to G4, and finally to F4. The bass clef provides a simple harmonic accompaniment with notes G2, B1, D2, and F2.

სავარჯიშო საგალობლები
Iზ(F) კილო

№547. საიდუმლო უცხო [ქვ, თმ, 2004: 1] (ა/დ, №531 ბ):

Iზ(F)

სა - ი - დუ - ი - უ - მ - ლო
დუ - მ - ლო

უც-ხო და დი - დე - ბუ - ლი ვი - ხი - ლეთ:
უც-ხო და დი - დე - ბუ - ლი ვი - ხი - ლეთ:

ქვა - ბი ცა - თა ე - ი - ემს - გავ - სა, ქალ - ნუ - ლი
ქვა - ბი ცა - თა ე - ი - ემს - გავ - სა, ქალ - ნუ - ლი

ქე - რუ - ბი - მ - თა, ხო - ლო ბა - - - გა
ქე - რუ - ბიმ - თა, ხო - ლო ბა - - - გა

სა - ხე ი - ქ - შვა სა - მ - ყა - რო - სა -
 სა - ხე ი - ქ - შვა სა - მ - ყა - რო - სა - ი - ა,

რა - მე - თუ და - ი - ტი - ა დღეს ქრი - სტე ღმერ -
 რა - ი - ა - მე - თუ და - ი - ტი - ა დღეს ქრი - სტე ღმერ -

თი და - ი - ა - - - უ - ტევ - ნე - ლი,
 თი და - ი - ა - - - უ - ტევ - ნე - ლი,

რო - ი - ი - ი - მელ - საც ვა - დი - დებო.
 რო - ი - ი - ი - მელ - საც ვა - დი - დებო.

Iქ(C) კილო

№548. ქრისტე აღდგა [ქსგ, 4, 2006: 147] (ა/დ, №532 ბ):

Iქ(C)

Musical score for Iქ(C) Kyrie. It consists of three staves: Treble, Alto, and Bass. The lyrics are: ქრის - ტე აღ - დგა მკვდრე-თით, სიკვ - დი - ლი - თა სიკვ - დი - ლი - სა.

Musical score for Iქ(C) Kyrie continuation. It consists of three staves: Treble, Alto, and Bass. The lyrics are: დამ-თრგუნ-ვე - ლი და სა-ფლა - ვე-ბის ში-ნა-თა ცხო - ვრე-ბის მიმ-ნი-ჭე - ბე-ლი.

Iზ(F) და Iქ(C) კილო-კომბინაცია

№549. შობა შენი [ქსგ, 2, 2006: 196] (ა/დ, №533 ბ):

Iქ(C)

Musical score for Iქ(C) Christmas. It consists of three staves: Treble, Alto, and Bass. The lyrics are: შო - ბა შე - ნი უხრ - წნელ არს,

Iზ(F)

Musical score for Iზ(F) Christmas continuation. It consists of three staves: Treble, Alto, and Bass. The lyrics are: ქალ - ნუ - ლო, ღმერ - თი

Iზ(Es)

მუ - ცლით შე - ნით გა - მო - ვი - და

მუ - ცლით შე - ნით გა - მო - ვი - და

Iქ(C)

გან-ხორ - ცი - ე - ლე - ბუ - ლი და კაც - თა შო - რის ი - ქვე - ო -

გან-ხორ - ცი - ე - ლე - ბუ - ლი და კაც - თა შო - რის ი - ქვე - ო -

და. ა - მის - თვის - ცა ჩვენ შენ, ღმრთის - მშო - ბე - ლო,

და. ა - მის - თვის - ცა ჩვენ შენ, ღმრთის - მშო - ბე - ლო,

Iზ(Es)

სა - მარ - თლად ყო - ველ - ნი გა - დი - დებთ.

სა - მარ - თლად ყო - ველ - ნი გა - დი - დებთ.

IIზ(B) და IIქ(F) კილო-კომბინაცია

№550. მთასა ზედა [ქსგ, შს, 2006: 123] (ა/დ, №534 ბ):

IIქ(F)

მთა - ი - ა - ი - ა - სა ზე - და ფე - რი ი - ცვა - ლე, ქრი - სტე ღმე -

მთა - ი - ა - ი - ა - სა ზე - და ფე - რი ი - ცვა - ლე, ქრი - სტე ღმე -

IIზ(B)

ე - რთო, და - ი - ა უ - ი - უ -

ე - რთო, და - ი - ა უ - - -

IIქ(F)

- - - ჩვე - ნე მო - ნა - ფე - თა შენ - თა დი -

- ი - უ ჩვე - ნე მო - ნა - ფე - თა შენ - თა დი -

დე - ბა შე - ნი და - ლი - სა - ებრ მა - თი - ი - სა.

დე - ბა შე - ნი და - ლი - სა - ებრ მა - თი - ი - სა.

IIზ(B)

გა - მო - გვი - ბრწყინ - ვე რვე - ნ - ცა, ა - ი - ა - ი - ა - ი - ა

გა - მო - გვი - ბრწყინ - ვე რვე - ნ - ცა, ი - ა - ი - ა

IIქ(F)

ცო - დვი - ლ - თა, ნა - თე - ლი შე - ნი მი -

ცო - დვი - ლ - თა, ნა - თე - ლი შე - ნი მი -

უ - ა - ჩრდი - ლე - ბე - ე - ლი

უ - ა - ჩრდი - ლე - ბე - ე - ლი

IIზ(B)

მე - ი - ე - ო ო - ი - ო - ი - ო - ი - ო -

მე - ი - ე - ო ო - ი - ო - ი - ო -

II(F)

ხე - ბი - თა ღვთი - ს - მშო - ბე - ლი - სა - თა;

ხე - ბი - თა ღვთი - ს - მშო - ბე - ლი - სა - თა;

ნა - თლი - სა მო - მცე - მე - ე - - -

ნა - თლი - სა მო - მცე - მე - - - - -

IIზ(B)

ლო ი-ო - ი-ო - ი-ო უ - ფა - ლო, დი -

ლო ი-ო - ი-ო უ - ფა - ლო, დი -

დე-ბა შენ-და - უ - ი - ო - ო - ა - ი - ა - ი - ა - ი - ო.

დე-ბა შენ-და - უ - ი - ო - ო - ა - ი - ა - ი - ა - ი - ო.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

1. არაყიშვილი, დიმიტრი (1940). ხალხური სამუსიკო საკრავების აღწერა და გაზომვა. თბილისი: ტექნიკა და შრომა.
2. გაგომიძე, გურამ (2017). ქართული მუსიკალური სისტემისა და ბგერათმწყობის შესახებ. ჟურნ. მუსიკა, 3 (32). რედ.: მ. ოძელი. თბილისი.
3. გოგოტიშვილი, ვლადიმერ (2003). ქართლ-კახური გრძელი სუფრული სიმღერების კილო-ინტონაციური ნიშნების ზოგიერთი თავისებურების შესახებ. ტრადიციული მრავალხმიანობის პირველი საერთაშორისო სიმპოზიუმი. რედაქტორები: რ. ნურნუშია, ი. ჟორდანიას. გვ. 312-323. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორიის ტრადიციული მუსიკის კვლევის საერთაშორისო ცენტრი.
4. ერქვანიძე, მალხაზ (1990). ქართული მუსიკის ნიშნები. სადიპლომო შრომა. თბილისი: თსუ. ავტორის პირადი არქივი. ხელნაწერის უფლებით.
5. ერქვანიძე, მალხაზ (2014). ქართული საეკლესიო გალობის ნოტებზე გადაღების ისტორია და ქართული მუსიკალური სისტემა. სადისერტაციო შრომა. თბილისი: სტუ. ხელნაწერის უფლებით.
6. ერქომაიშვილი, ანზორ. როდონია, ვახტანგ (2006). ქართული ხალხური სიმღერა. პირველი ფონოჩანაწერები. 1901-1914. წიგნი თანდართული 4 კომპაქტური დისკით. თბილისი: ომეგა თევი.
7. ერქომაიშვილი, არტემ (1966). საეკლესიო საგალობლები. საარქივო ფონოჩანაწერები. თსუ გრიგოლ ჩხიკვაძის სახელობის ეთნომუსიკოლოგიის ლაბორატორია.
8. ერქომაიშვილი, გიგო (1907). აუდიოდისკი. ქართული ხალხური სიმღერის საერთაშორისო ცენტრი. თბილისი: სტუდია სანო.
9. ინგოროყვა, პავლე (1965). თხზულებათა კრებული, ტ. III. თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
10. იოანე ბატონიშვილი (1991). კალმასობა, წიგნი II. თბილისი: მერანი.
11. კერესელიძე, ექვთიმე. შთასახედი. ხეცხ Q-674.
12. მრეველიშვილი, ანდრია (1852). იოანე ოქროპირის წირვის წესი. სანოტო ხელნაწერი. (რუსეთის) მუსიკალური კულტურის სახელმწიფო ცენტრალური მუზეუმი (ГЦММК). ხელნაწერი КП-9334/13-Ф-370-437.
13. მულალაშვილი, ლევან (1967). ლევან მულალაშვილის ყოფილი გუნდის ფონოჩანაწერები. გურჯაანი. ჩამწერი: გ. ჩხიკვაძე. თსუ გრიგოლ ჩხიკვაძის სახელობის ეთნომუსიკოლოგიის ლაბორატორიის არქივი, საექსპედიციო ფირი №199.
14. ჟღენტი, ივანე (2017). ნარკვევები ქართული ხალხური და ძველი პროფესიული მუსიკის შესახებ. ისტორიისა და თეორიის საკითხები. თბილისი: თსუ.

15. როსებაშვილი, კახი (1988). *ქართული ხალხური სიმღერის კილოს განსაზღვრის საკითხისათვის (აღმოსავლეთ საქართველოს ხალხური სიმღერების მაგალითზე)*. სამეცნიერო შრომების კრებულში: ქართული მუსიკის პოლიფონიის საკითხები. რედ.: ნ. გაბუნია, რ. წურწუშია და სხვ. თბილისი: თსკ.

16. *ქართული გალობა (1976)*. გურული კილო. სანოტო კრებული. ჩაინერა და ნოტებზე გადაიღო კახი როსებაშვილი. თბილისი: სსრ კავშირის მუსიკალური ფონდის საქართველოს განყოფილება.

17. *ქართული გალობა (1999)*. გელათისა მარტვილის სკოლა. სანოტო კრებული. მუს. რედ.: მ. ერქვანიძე. თბილისი: სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო გალობის ცენტრი; საქართველოს კულტურის სამინისტროს ხალხური შემოქმედების სამეცნიერო-მეთოდური ცენტრი.

18. *ქართული გალობა (2002)*. ტ. 2. *გელათის სკოლა, თორმეტ საუფლო და უძრავ დღესასწაულთა საგალობლები*. სანოტო კრებული. შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა მალხაზ ერქვანიძემ. თბილისი: სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსთან არსებული საეკლესიო გალობის ცენტრი.

19. *ქართული გალობა (2004)*. ტ. 1. *გელათის სკოლა. მწუხრი. ცისკარი*. წირვა. ილუმენ ექვთიმე კერესელიძის და დეკანოზ რაჭდენ ხუნდაძის ხელნაწერების მიხედვით. მესამე გამოცემა. სანოტო კრებული. შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა მალხაზ ერქვანიძემ. თბილისი: სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო გალობის ცენტრი.

20. *ქართული გალობა (2005)*. ტ. 3. *აღმოსავლეთის სკოლა (ქართლ-კახური კილო)*. მწუხრი, ცისკარი, წირვა. გადმოცემული ძმები კარბელაშვილებისა და ალექსანდრე მოლოდინაშვილის მიერ. სანოტო კრებული. შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა მალხაზ ერქვანიძემ. თბილისი: ანჩისხატის ტაძრის გუნდი.

21. *ქართული საეკლესიო გალობა (2006)*. ტ. 4. *გელათის სკოლა. დიდი მარხვისა და ზატიკის საგალობლები*. სანოტო კრებული. შემდგ./მუს. რედ.: მ. ერქვანიძე. თბილისი: სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო გალობის ცენტრი.

22. *ქართული გალობა. თერთმეტი მარგალიტი (2004)*. აუდიოდისკი სანოტო კრებითურთ. ნოტებზე გადაიღო და შეადგინა დ. შულღიაშვილი. თბილისი: თსკ; ქართული ხალხური სიმღერის საერთაშორისო ცენტრი.

23. *ქართული საეკლესიო გალობა (2006)*. შემოქმედის სკოლა. არტემ ერქომიაშვილის ჩანაწერების მიხედვით. ნოტებზე გადაიღო და შეადგინა დ. შულღიაშვილი. მეორე გამოცემა. თბილისი: თსკ, ქართული ხალხური სიმღერის საერთაშორისო ცენტრი.

24. *ქართული საეკლესიო გალობა (2008)*. ტ. 5. წმ. იოანე ოქროპირის წირვა. გელათისა და შემოქმედის სკოლები. სანოტო კრებული. შემდგ. და

მუს./რედ.: მალხაზ ერქვანიძე. თბილისი: სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო გალობის ცენტრი.

25. *ქართული საეკლესიო გალობა (2014)*. ტ. 7. აღმოსავლეთის სკოლა (კარბელაანთ კილო). *თორმეტ საუფლო და უძრავ დღესასწაულთა, დიდი მარხვისა და ზატიკის საგალობლები*. სანოტო კრებული. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს: მალხაზ ერქვანიძემ და ბექა ბიძინაშვილმა. თბილისი: სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო გალობის ცენტრი.

26. *ქართული საეკლესიო გალობა (2017)*. ტ. 8. გელათის სკოლა. *აღდგომის ძლისპირები რვახმისა. საღმრთისმსახურო წლიური ციკლის კატავასიები. აღდგომის კონდაკები რვახმისა*. წმ. ექვთიმე აღმსარებლის (კერესელიძის) ხელნაწერების მიხედვით. სანოტო კრებული. შემდგ. და მუს. რედ.: მალხაზ ერქვანიძე. თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს სასწავლო-კვლევითი ცენტრი.

27. *ქართული საეკლესიო და სალხინო საგალობლები (გურული კილო) (2003)*. გადმოცემული დიმიტრი პატარავას მიერ. შემდგ./ მუს. რედ.: მ. ერქვანიძე. თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო გალობის ცენტრი.

28. ქორიძე, ფილიმონ (1896). *ქართული გალობის მდგომარეობა*. *ჟურნ. მწყემსი*, №10.

29. ქორიძე, ფილიმონ (1905). *ქართული მუსიკა*. გაზ. მოგზაური, №37.

30. ჩიჯავაძე, დავით (1863). *ქართული საეკლესიო საგალობლები იოანე ოქროპირისა, ნოტებზე გადაღებული დავით სოლომონის ძე ჩიჯავაძე-მიხაილოვის მიერ*. ხეც, ფონდი სხვადასხვა, №50.

31. ჩხეიძე, თამარ (1999). *მუსიკისა და სიტყვის ურთიერთობის პრობლემისათვის ქართულ საგალობლებში (ტროპარის მეოთხე ხმის საგალობელთა ანალიზის მაგალითზე)*. სამეცნიერო შრომების კრებულში: მუსიკისმცოდნეობის საკითხები. პ/რედ.: რ. ნურნუშია. თბილისი: თსკ.

32. წერეთელი, აკაკი (1894). *მოგონება (ფეხთა ბანა)*. გაზეთი კვალი, №28.

33. წერეთელი, ზაალ; ვეშაპიძე, ლევან (2015). *ქართული ტრადიციული ბგერათრიგის შესახებ*. ტრადიციული მრავალხმიანობის მეშვიდე საერთაშორისო სიმპოზიუმი. მოხსენებები. 2014, 22-26 სექტემბერი. რედ.: რ. ნურნუშია. თბილისი: თსკ.

34. წერეთელი, ზაალ (2016). *გალობანი სინანულისანი თქმულნი დავით მეფისანი*. ნევემირებული. თბილისი: ფონდი ქართული გალობა.

35. ხეცხ Q-672. *სრულიად წელიწადსა შინა სახმარებელი რვა-ხმა აღდგომის სამწუხრო ყოველნი საგალობელნი და სხვ*. წმ. ექვთიმე კერესელიძის ხელნაწერი. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.

36. ხეცხ Q-674. *ქართული გალობა. სამი წირვის წესი*. წიგნი 1-ლი. 1900-1932. წმ. ექვთიმე კერესელიძის ხელნაწერი. საქართველოს ხელნაწერთა

ეროვნული ცენტრი.

37. ხეცხ Q-684. ძლისპირთა კრებული. წმ. ექვთიმე კერესელიძის ხელნაწერი. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.

38. ხუნდაძე, რაჟდენ. *რვა ხმა სამწუხრო და საცისკრო საგალობლები*. ჩანერილი რ. ხუნდაძის მიერ. საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრის არქივი. ხელნაწერი №2124.

39. Асафьев, Б. (1971). *Музыкальная форма как процесс*. Издание 2-е. Л.: Музыка.

40. Бершадская, Т. (1985). Лекции по гармонии. Издание 2-е. Л.: Музыка.

41. Гогтишвили, Владимир (1983). *Об одной системе мелодических ладов в грузинской многоголосной песне*. კრებულში: ქართული ხალხური მუსიკის კილო, მელოდიკა და რიტმი. პ/რ: ა. შავერზაშვილი. გვ. 193-224. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორია.

42. Холопов, Ю. Н. (1974). *Древнегреческие лады*. Музыкальная Энциклопедия, Т. 2. Гл. ред.: Ю. В. Келдыш. Москва: Советская энциклопедия.

43. Gelzer, Stuart (2003). *Testing a Scale Theory for Georgian Folk Music*. In Proceedings of the First International Symposium on Traditional Polyphony. Rusudan Tsursumia and Joseph Jordania, eds. Tbilisi: International Research Center of Traditional Polyphony. Tbilisi State Conservatoire.

44. Scherbaum, Frank; Nana Mzhavanadze, & Elguja Dadunashvili (2018). *A Web-Based, Long-Term Archive of Audio, Video, and Larynx-Microphone Field Recordings of Traditional Georgian Singing, Praying and Lamenting with Special Emphasis on Svaneti*. In Proceedings of the Ninth International Symposium on Traditional Polyphony, Rusudan Tsursumia and Joseph Jordania, eds., pg. 174-180. Tbilisi: International Research Center of Traditional Polyphony.

45. Scherbaum, Frank; Nana Mzhavanadze, Sebastian Rosenzweig, & Meinard Müller, M. (2019). *Multi-media recordings of traditional Georgian vocal music for computational analysis*. In 9th International Workshop on Folk Music Analysis, 2-4 July, 2019. Birmingham.

46. Scherbaum, F. & Mzhavanadze, N. (2020a). *Svan Funeral Dirges (Zär): Musical Acoustical Analysis of a New Collection of Field Recordings*, Musicologist, 4, (2), 138-167, DOI: 10.33906/musicologist.782094.

47. Scherbaum, Frank, Nana Mzhavanadze, Simha Arom, Sebastian Rosenzweig, and Mainard Müller (2020b). *Tonal Organization of the Erkomaishvili Dataset: Pitches, Scales, Melodies and Harmonies, in this volume*. Computational Analysis of Traditional Georgian Vocal Music, 1, 64 pp., <https://doi.org/10.25932/publish-up-47614>.

48. Scherbaum, Frank, Nana Mzhavanadze, Sebastian Rosenzweig, Meinard Müller (2022). *Tuning systems of traditional Georgian singing determined from a*

new corpus of field recordings, submitted to *Musicologist*, 2022/02/06.

49. Jordania, J. (2022). *Continuing Discussions on Scale Systems in Georgian Traditional Music*. In J. Jordania & R. Tsutsumia (Eds.), *Anzor Erkomaishvili and Contemporary Trends in the Performance and Study of Georgian Traditional and Sacred Music*. Cambridge Scholars Publishing.

დაიბეჭდა საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ახალგაზრდობის
სამინისტროს დაფინანსებით

მალხაზ ერქვანიძე

ქართული ტრადიციული მუსიკის სოლფეჯიო-ჰარმონიის
სახელმძღვანელო

(ქართული საეკლესიო გალობის
თეორიისა და პრაქტიკის საფუძვლები)

YouTube

Drive

ნიგნი დაიბეჭდა გამომცემლობა “ვერჟეში”
მისამართი: ვახტანგ ჭელიძის 85
თბილისი, 2023